

PL
215
K6
1920
v.1

Köprülü, Mehmet Fuat
Türk edebiyatı tarihi

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

2312

16/82

تورک اربابى تارىخى

تورک اربابى تارىخى

تورک اربابى تارىخى

تورک اربابى تارىخى

تورک اربابى تارىخى

تورک اربابى تارىخى

1970

1

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

تورک ادبیاتی تاریخی

Köprülü Mehmet Fuat

کورسبیلی زاده محمد فواد

استانبول دارالفنوننده «تورک ادبیاتی تاریخی» مدرسی

Türk edebiyatı tārīhi

برنجی طبع

استانبول — مطبعه عامره

۱۹۲۰

PL
215
K6
1920
v. 1

باشلانغ

منشأ لردن بوكونه كانجه به قدر تورك وجدان ادبىنىك نهكي
تظاهرلرده بولونديغى ، اجتهامى شائينده اولديغى كى ياخود
اوكانك ياقين برصورتده ، كوستره بيله جك بر ادبيات مورخى ،
وظيفه سنى ايضا ايش ديمكدر .

بر يوزنده كى مدنى لسانلر آراسنده ، ادبياتىك تاريخى شيمدى به قدر اك مجهول قالمش اولان
لسان ، توركجه دور . زمان اعتباريله آروپا ادبياتلرلندن بك چوغنه تقدم ايدهن ، اشغال اشديكى
ساحه نك بو بولكى اعتباريله برطاقم لهجه فرقلرينه دوچار اولان تورك ادبياتى تاريخىك ، مستقل بر
معرفت شعبه سى شكلنده ميدانه چيغه بيلمه سى ، برچوقلرنجه ، حالا غيرممكن نلق³ ايديليور . فى الحقيقه ،
آدالر ده كيزى قيبيلرندن چين حدودلرینه قدر اوزايان واسع بر ساحه ده ، مختلف زمانلرده مختلف
تأثيرات آلتنده باشايان توركلرك عصرلردن برى وجوده كتيردكارى اثرلرى تدقيق ايدهرك اوزون
تحليللردن سوكرامموى بر تركيب يابيلمك ، اعتراف ايمهلى كه ، حادتا امكانك فوقنده بر ايشدر .
بويله بر تركيب ميدانه چيقمى ، توركلرك مى مدنيت تاريخىك تنور و توضحى ديمك اولاجقدر .
حالبوكه ، تورك ادبياتى حقنده شيمدى به قدر اجرا ايديلن تدقيقلر كوزدن كچيريله جك اولورسه ،
بوشمبه نك نه قدر متروك قالدغى درحال آكلاشيلير .

بوراده ادبيات تاريخى حقنده شرق وغربده شيمدى به قدر اجرا ايديلن تدقيقاته دائر مختصر كتابيات
معلوماتى و بره جك دكاز . اصول حقنده وقتيله نشر اتمش اولديغىمىز تبعنامه ده ، بو مسئله حقنده
بر چوق تدقيقى معلومات عرض ايدهرك ، بو مجهول ساحه اوزرنده شيمدى به قدر يورويه نلرك
موقفيتيزلكلارى اسبابى ، كندى نقطه نظر موزه ، كوره كوسترمشديك [۱] . تورك ادبياتى ، اك
اسكى منشأ لردن بوكونه قدر ، بوتون تورك لهجه لرنيك بكدبكريله اولان رابطه و مناسبلىرى كوزده
تيلهرك منتظم بر « كل » شكلنده تدقيق اولونما دجه ، قابل دكل ، تنور ايده ميه جكدر . تورك تاريخىك
شيمدى به قدر بر « كل » كى ، حادته لرك بوتون رابطه لرى ميدانه چيقاريلارق تدقيق ايدلمه مش
اولمى ، بوندن بويله ده عيى ياكليش وغيرعلمى بولك تعقيب ايدلمه سى ايجون هيچ برحق و بررض .
مثلا عمائى تاريخ سىياسى وادبىنىك ، ماوراءالنهر تاريخ وادبياتىك ، ساچورق تاريخىك ، خلاصه موموى
تورك تاريخه حاد بوتون فصلارك بر بوندن تاميله مستقل عد ايديلهرك محدود و مجرد بر صورتده
تدقيقى نتيجه سنده ، بوكون مى تاريخى كشيغى بر قاراكتلى ايجنده قالمشدر . صلاحيت مزا دأره سندن چيقمماق
ايجون مدعائى تاريخ ادبيات ساحه سنه نقل ايده جك اولورسه ق ، بوياكليش وغير علمى نلق
سييله ، تورك ادبياتىك منشأ و تكامل ، مختلف لهجه لر ادبياتىك طرز تشكيل و تشعبي ، آرا لرنده كى
فرقلره خطوط مشترك لرنيك ماهيتلى حقنده هنوزاك بسيط و ابتدائى بر فرضيه بيله سرداولونامادغى
كوره جكدر .

[۱] تورك ادبياتى تاريخىك اصول [بيلكى مجموعه سى ، نشرين ثانى ۱۳۲۹ تاريخلى ايلك صالنى ، ص ۱ - ۵۴]

عثمانی تاریخ سیاسیسنک اک مهم آوروپالی مدقتی « هامهر » دن ، ادبیات تاریخموزک اک معروف اجنبی مورخی « کپ » ه کنجه یه قدر مدعازمک عکسنی اثبات ایده جک هیچ بر شی یوقدر . « هامهر » تاریخ ادبیاتنده ، تذکره شعرالرده اسملری کچن برطاقم آداملرک ترجمه حالی صیرالامقدن باشقا برشی یاعادینی کبی ، « کپ » ده « اشعار عثمانیه تاریخی » آدی بویوک اثرنده بو نقطه نظره قطعاً اتباع اجمه مشدور . بالکیز عثمانی دولتنک تشکندن سوکرا وجوده کلن منظوم اثرلرک تدقیقله مختلف ساحه لرده اوزون عصرلردن بری یاشایان تورکارک روح معنوسنی ، مدنیتی ، ذوقنی آکلامق قابل اولمایاجنی یک بدییی بر مسئله در . تاریخ اصولنک اک بسیط متعارفه لرندن بودرجه تغافل کوسوتمکله تورک ادبیاتنک عمومی تکاملنی آکلامق طبیعی قابل اولاماز . دیگر بر اثرمزده ادعا ایلمش اولدیغیز وجهله ، بر برینه مربوط و یکدیگری اوزرنده مؤثر بر حادثات زمره سنک بالکیز بعضیلرینی نظر تدقیقه آلاق متباقیلرینک حتی واراندن بيله غافل اولق ، هر هانکی بر حادثات سلسله سنی منشأ لرینی تماماً احوال ایتمک صورتله آکلامغه قائلیمش ، داغما یا کلیش نتیجه لر ویرر . اسلامیتدن اولکی تورک ادبیاتی آکلامادن اسلامیتدن سوکرا کی دورلری ایضاح ایتمک ، عثمانیلرک تشکله قدر اورتو و کوچوک آسیاده ناصصل بر ادبیات موجود اولدیغنی بیلمه دن عثمانی ادبیاتنک تشکلی ادوا که موفق اولق ، امکانسزدر . حتی ، هر دورده مختلف جغرافی ساحه لرده یاشایان تورکارک اوساحه لرده کی ادبیاتلرینی و آرالرنده کی مناسبلری احوال ایدهرک ، مثلاً « نوائی » نی بیلمه دن « احمد پاشا » دورینی اوکریمک قالمق ده معناسزدر . طبی بونک کبی ، تورک ادبیاتنک عمومی تکاملنی علمی بر صورتده احاطه ایچون ، هر دورده و هر ساحه ده خلق ادبیاتی وبالخاصه عاشق ادبیاتی ، سوکرا ، خلق ادبیاتی تقلید ایدن خلق متصوف - شاعرلرینک ادبیاتلرینی کندی خصوصی تکامللری دائره سنده ایضاح ایتمک ، بوتون بو مختلف ذوق سویه لرینه خطاب ایدن زمره ادبیاتلرینک بر برلری اوزرنده کی تأثیر و عکس تأثیرلری آکلامق ده ضروریدر [۱] .

* *

تورک ادبیاتی تاریخنک خلاصه ایضاح ابتدیکمز نقطه نظرلره کوره تدقیق لزومنی ایلری سوردی هنوز بدی سنه اولدی . یوقدر قیصه بر زمان نظر فنده تورک ادبیاتی کبی کنیش ، داغنیق ، وبالخاصه شیمدی یه قدر یک آرزویک و فنا تدقیق ایدیلش بر ادبیاتک بوتون تکامل دوره لرینی ایجه ایجه تدقیق ابتدیکمزی ادعا ایلمه جک دکلز . ادبیاتنک مختلف دوره لری ، شیمه لری ، شخصیتلری و مختلف زمره ادبیاتلری حقدنه بوکونه قدر اجرا ایتدیکمز تدقیقاتک و حاضرلادیغیز مونوغرافیلرک آنجاق اوافق بر قسمتی نشر ایدیه یایدیکمز کبی ، دیگر بر جوق مهم مسئله لر حقدنه کی تبعا آزده هنوز ابتدائی بر ماهیتنده ، یاخود داهاباشلانامش بر حالده بولونیور . بو بویه ایکن « تورک ادبیاتی تاریخی » فی منشأ لرندن بوکونه قدر عمومی خطرلره کوستره جک بویه ترکیبی بر اثر نشرینه نیچون جرأت ایتدیکمزی ایضاح ایدمک ، علی العاده بر « تجربه قلم » ماهیتنده اولان بواثرک معروف قالاغنی غیر تنقیداته قارشی مندرتلمش شیمدین سرد ایدیلش اولسون . اوزون دوشونجه لر دن ، تردلدن سوکرا بو اثرک نشرینه قرار ویرمه من باشلیجه ایکی عاملک تأثیرله اولدی : اول ، سنه لرجه تجربه دن سوکرا ،

[۱] « تورک ادبیاتنده ایلمک متصوفلرک » باشلانچ « نده ، ص ۶ - بوزمه ادبیاتلرینک ماهیتی حقدنه فضلّه - معلومات آلتق ایچون باقیکنز : [ملی تبعلر مجموعه سی ، ۱۳۳۱ تاریخلی ایلمک صابی ، ص ۳۵ - ۴۶] .

دارالفنون طلبه سنك بويله بر اثره شدتله محتاج اولدقلرينه و بواولقمسزین اجرا ایدله جك تدریساتدن برافانده استحصال ایدله میه چکنه قناعت حاصل ایتدك ؛ ثانیاً، ادبیات تاریخی حقیقده کی نقطه نظر هنرك تطبیقات ساحه سنده نه درجه مثنو اولایله جکنی و شیمی دی قدر نامیله مجهول قالمش برچوق نقطه لرك ناصل تنور ایدله بیلدیکنی کوستره رك ، ادبی تکاملدك عمومی قادروسی بر آن اول چیزك و بویله جه علم عالمنك نظر تنقیدی مساعیمك باشلیجه نتایجی اوزرینه جلب ایتك ایسته دك . بو اثری میدانه قوبدقن سوکرا اکسیکلر می ویا کلیشلر می داها واضح بر صورتده کوره بیله جکزی و معروض قالا جنم تنقید ایتدن - اثر می ایکنجی طبعنده اکال ایچون - واسع نسبتده استفاده ایدله جک می ظن و امید ایدیورز .

کتابمك ترتیبده تاریخی ایجاباته تامیله صادق قالمی ایچون تورك ادبیاتی باشلیجه اوچ بویك دوره تقسیم ایتدك :

- ۱ . — اسلامیتدن اول تورك ادبیاتی
- ۲ . — اسلام مدنیقی تأثیری آلتنده تورك ادبیاتی
- ۳ . — آوروپا مدنیقی تأثیری آلتنده تورك ادبیاتی

بر برندن آبری سجایای فارقه به مالک اولان بو اوچ بویك دوره ، مختلف لهجه لر ادبیاتلری - آرازلنده کی مناسبات و روابطی کوزدن قائم ایتمك اوزره - آبری آبری و « زمانی Chronologique » بر صیرا تعقیب ایدره تکامل تاریخیله کوره ایضاحه چالیشدق ؛ بویك ادبی شخصیتلره یا خود بعض بویك تاریخی جریانلره کوره باید یغمز تالی تقسیم چانده عندی ملاحظه لره اصلاً تابع اولما برق ایجابات تاریخیه اتباعدن کری طور مادیق . کذلک ، مختلف لهجه لر ادبیاتلری داخنده خصوصی بر خط تکامل تعقیب ایدن بعض زمره ادبیاتلری ده ینه زمانی صیرابه کوره نظر اعتباره آلفه و ادبیاتك عمومی تکاملی آراسنده اونك خصوصی طرز تکاملی ده مستقل کوستره . بیلمکه غیرت ایتدك . کتاب می بر « مانوئل » طرزنده ترتیب ایتك ایسته دیکم ایچون واضح و منفتح اولماسنه ، یازمه و یا صمه باشلیجه منبعلری احتوا ایدره ککنج متبطلره مستقبل تدقیقات ایچون بر نوع رهبر خدمتی کورمسنه المزدن کلدیکی قدر چالیشدیغمز می ده علاوه ایتله یز . بوجنس ترکیبی و عمومی اثر لرك نه اوزون ، نه مشکل مساعی به مقتدر اولدیغی بیلنلر ، تورك ادبیاتی تاریخی حقیقده کی تدقیقات حاضره نك هنوز نه قدر ابتدائی و کفایتسز اولدیغی ده دوشونورلره ، مؤلفك ، بو اوافق و تقیصه لره مالامال طاسلانجی وجوده کتیرمك ایچون بیله نه قدر یورولدیغی تسلیم ایدره لر امیدنده یز .

برنجی کتاب

فَبَلِّغِ الْإِسْلَامَ تَوْرِكًا دَبِّيَاتِي

برجی مبعث

اسلامیتدن اول تورکر و مدیتلری

تورکر اورته آسیاده، دکزلردن اوزاق، اطرافی طاغلرله چوریلش § ۱ طبیعی محیط چوللرده، بوز قیرلرده یاشارلردی. «اورال» نهرندن «بالقش» کولته، حزر دکزلندن چین حدودلرینه، سیریانک جنوب انکلرندن «هیالایا» طاغلرینه قدر اوزایوب کیدن بو کنیش یابلاده، واسع بوز قیرلر، قوملی چوللر و واحه لر واردی. طوپراق دائماً عین طبیعتده ایدی. ایلك بهار کلنجه طاغ تپه لرنده کی قارلر اویر، بر قاچ هفته ایچنده هر طرف باشدن باشه یشیله نیردی. چیچکلر آچار، فدازلر یاراقلانیر، یاماچلرده سورولر، قویون، کچی، آن-سورولری کوزه چارپاردی. فقط یازین، قورویان نهرلرک بر اقدقلری باطاقلقلر، چوللر آراسنده اسکی بر ایزکی اوزایوب کیده، صاری قوم چوللاری آتشی بر کونش آلتنده عادتاً اریمش کی مجهول افقلره دوغرو سورولکه نیردی [۱].

تورکر الک اسکی زمانارده متفرق عشیرتلر شکلنده یاشارلردی. سوکرک § ۲ ریه لری متفرق عشیرتلر بر لشرک «ایل» لر یعنی «قومی دولت» لر تشکیل ایدر اولدیله. تورکرده دین، طبیعتیه، اجتماعی تشکیلانلرینک ماهیتیه متناسب بر شکلنده تجلی ایدیوردی. اونلر آیری عشیرتلر حالنده یاشادقلری زمان «توته میزم» دینه سالک ایدیله. بوکون «باقوت» لرده اسکی بر توته میزم موجود اولدینی آکلاشیلدینی کی،

[۱] بو توصیف، تورکرک اصل وطنی و منشأی عد ایدیله اورته آسیا حقتده دوغرودر. حالبوکه تورکر تاریخک قید ایده بیله کی الک اسکی زمانلردن اعتباراً آسیانک و قسماً اوروپانک مختلف ساحه لرنده یاشامتلردر. اصلاً تورانی اولان سومه ریلری شویله بر طرفه براقهق بیله، آثوریلر دورنده آسیای صفراده دولت قوران قومانلرک، سوکرک اسکیت لردن بر قسمنک تورک اولدینی محتسملدر. طبیعی محیط حقتده «قاهون» ک و «Introduction à l'histoire de l'Asie» مقدمه سیله «ایزه وه قلو» نک عمومی جغرافیاسنه، «ریته» ک مشهور جغرافیاسنه، «وامبری» نک اثرلریله سوک زمانلرده کی مختلف سیاحلرک سیاحتنامه لرینه مراجعت ایدیله بیله.

اوغوزلرده ده بونک موجودیتنه قطعی اولارق حکم اولونمشدر [۱]. مؤخرآه آلتی بوی»ك براشمه سیله بر «ایل» حالته کلن اوغوزلرده بونلردن هر برینک اوجی قوشلردن اولمق اوزره «اونغون» ی یعنی برنوع «توتهم» ی واردی. بونلردن هر بری کندی اونغوننی مبارک صایدینی ایچون اوننی اصلا تولدوروب بیه مزدی. اساساً «توتهمیزم» سمیه clan دیندر؛ توتهم، سمیه نك بر حیوان یا خود بر نبات اسمی اولماسیله، وبو حیوان ویا نباتك سمیه جه معبود طائناسیله تعین ایدر. تورکلرک آوجلیق دورلرینه عائد اولان بو سمیه تشکیلاتنده سمیه لر توتهم لرینک اتی بیه مزله، یالکمز سنه ده بردفعه برنوع حج آیتندن صوکر اونی قربان ایدرک اتندن براز برلردی. ایشته «ایل» دورنده بیله بویوک بر اهمیتله دوام ایدن «سیقر: ملی او»، «شولهن: ملی عمومی ضیافت» آیتلری بو توتهمیزم بقایاسندن باشقا بر شی دکلدرد. طبقی بونک کبی، سمیه نك فردلرینه تحمیل ایتدیکی مثلا بر برینک انتقامنی آلمق، یاسنی طوتمق کبی بر طاقم دینی - حقوقی مجبوریتلر واردی که بونلرده «یوغ: ماتم» آدی دیگر بر آیین داها چیقمشدر. ایلریده بو آیتلرک بدیی ماهیتلرینه کوره جکمز. دیگر ابتدائی قوملرک قربان ضیافتی دیمک اولان اوغوز بویولرینک شوله ننده آلتی بویدن هر برینه قربانک معین برعضوی ویریلرکه، بو، اوغوز ایلنک کندیسنی حقیقی برعضویت کبی کوردیکنه دلالت ایدر. تورک میتولوژیسنده «اوغوز خان» ك «گون، آی، یسلدیز، کولک، طاغ، دکز» آدی آلتی اوغلندن کلن بو بویولرک اسملری، «ناتوریزم» دورنده کی الهلرک اسملرینی آکدیرمقده درکه، بونلر «آنتروپومورفیزم» دورنده انسانلاشدیرلمش اولایلیر. تورکلرده بو آلتی الهدن مانعدا «اوزه کولک تاگری: یوقاریده ماوی سما» و «آسرا یاغیزیر: آشاغیده قارا یر» آدی ایکی عمده داها واردر؛ اورخون آبدلرینی رکمز ایدن «توکولر» ده بواعتقاده راست کلیورز [۲]. بعض مدقفلرک فکرینه کوره اسکی تورکلرده «مانیزم» یعنی جدک روحنه

[۱] یاقونلر حقنده «سیه روزه و سکی» یه استناداً هوبه ره ك «آنه سوسبولوژیک» ك بدنجی جلدنده کی بیاناتنه باقکمز، ص ۲۲۴. — «غرونار» ده «تورکستان و تیت» عنوانی اثرنده بوزکلرده توتهمیزمک موجودیتنی ادعا ایدیور، ص ۴۸. — مع مافیله تورکلرده توتهمیزمک موجودیتنی ك صریح واطرافلی صورتنده میدانه قوبه بیلن ضیا کولک آلپ بکلر [ادبیات فاکولته سی مجموعه سنک «نچیننده کی» اسکی تورکلرده دین» مقاله سنه باقکمز، ص ۴۵۷ — ۴۷۴؛ و یکی مجموعه ده کی سلسله مقالاتی].

[۲] ضیا کولک آلپ، «اسکی تورکلرده دین» مقاله سی ایله «تورکلرده اجتماعی تشکیلات، ملی تقبلر، صافی، ۳»، و یکی مجموعه ده کی سلسله مقالات.

عبادت دینی ده موجوددی. چین مورخلرینک بزهک اسکى تورک دولتی اولارق بیلدیردکلری «هیونگ - نو» لده بونی کوسترن مهم برعاتت واردی: سنه ده بردفعه «لوم چیم Lom-tchim» شهرنده عمومی بر اجتماع یا پهرق دده لرینک روحنه، کوه ویره قربان کسرلردی. صوک بهارده آتلر سمیزله دیکی زمان چاپیرلرک و حبوبانک حامیسی اولان معبودلره اورمانک اطرافنی دور ایده رک آت قربان ایده رلردی. مؤخرآ توکیولرده ده بو قربانلره، کوه ویراقوملرینه، «پیرسوب» پرلرینه، جدلری عد ایتدکلری قوردک نامنه سنه ده بردفعه دینی مراسم یاییلیقنه، ینه سنه ده بردفعه «روح سما» به مراسم مخصوصه ایله عبادت ایدلدیکنه راست کلپورز [۱]. بو تفصیلات دها «هیونگ - نو» لر زماننده بیله «مانیزم» ایزلرینک موجود اولقله برابر او زماندنبری «کوه تاگری» به یعنی معبود اعظمه عبادت ایدلدیکنی کوستره بیلیر. مؤخرآ جنکیز دورنده کی موغوللرده بونی کوردیکمز کبی بو کونکی بعض تورک شعبه لرنده ده مانیزم بقایاسنی خاطر لاتان بعض شیلره تصادف ایتدیکمز ایچون بو مطالعه نی رد ایتک قولای دکلدور [۲].

[۱] ویسه لو، بیلوتهک اوریا نتال ذیلی، ص ۵۶-۵۷؛ توکیولر حقنده «ستایسلاس زولیهن» ایله «شاران» ده باقکز. تورکلر اسکى زمانلرده، چینلیر کبی، بش عنصره - طوبراق، آفاج، معدن، آتش، سو- طاپارلردی. بونلرک اسکى معتبری معدن یعنی دمبر ایدی. «تئوفیلاقت سیوقاتا» آدی یزالس ورخی ده عناصر اربه به طاپدقلرینی سویلیور. «میشال لوسیریهن» ک مشهور تاریخنده سلچوقیلرکده اسلام اوله دن اول «کوه تاگری» به عبادت ایتدکلری مصر حدر.

[۲] راهب «کیوم دوروبروق» ک سیاحتنامه سنه و «فروراره» ک «تورکستان و بیته» به باقکز. مع مافیله تورکلر کیتجه چوق اولدقلى و طایغینیق بر جغرافی ساحه ده یاشادقلى ایچون، مختلف شعبه لرک مختلف زمانلرده آیری منظومه اعتقادیه لری واردی. مثلا، سامانی حکمداری «نصر ابن احمد ابن اسماعیل» زماننده بخارادن چینه سیاحت ایدن «ابودلف»، قارلوق شعبه لرندن «چکل لرک» «سپیل، زحل، جوزا، بنات النعش و جدی» به، طاپدقلى و «شعراى یمانی» به «رب الارباب» دیکلرینی سویلیور؛ «غز: اوغوز» لرک «اصنامدن خالی بر عبادتخانه لری اولدینی»، دو قوز اوغوزلر یعنی اوغوزلرک عبادتلیرینی باطی به دوغرو اجرا ایتدکلرینی و علامت السما ظهورنده بایرام یاپدقلى، قیرغیزلرک عبادتخانه لری و متعدد بایراملری اولوب جنوبه دوغرو عبادت ایتدکلرینی و زحل و زهره به حرمتلری اولوب صریح ایله تعظیر ایله دکلرینی؛ قارلوقلرک، دیوارلنده اسکى پادشاهلرینک رسملری متقوش و یاغماز آفاجدن معبدلری اولوب، یاننده احتکام ادوب قربان کیدکلری بویوک بر یشیل طاشلری بولوندیغنی بیلدیریور (۱۸۴۵ ده برلینده طبع ایدیلش اولان بو متن «مجم البلدان» ده ده موجوددر؛ شرف الدین افندی طرفندن ترجمه سی بویوک مجموعه تک ۹ نجیسنده در). هر حالده بو مسئله دها اوزون تدقیقاته محتاجدر. بوخصوصه «ره موزا» تک «تاتار لسازلری حقنده تدقیقات» نام اثرنده بعض معلومات اولدینی کبی (ص ۲۹۷ و متعاب) «دوهارله» تک شو اثری ده بک مهمدر: [La religion nationale des Tatars orientaux, Bruxell, 1887]

تورکلر آیری عشرتلر حالنده ایکن اجتماعی عائله یالکز «سمیه» دن عبارتدی. بودورده قاری قوجه وچوجوقلردن مرکب اولان هیئتک براسیتی وحقوقی ماهیتی یوقدر. مادری سیمیه موجود اولدینی ایچون اقباق یالکز آنا جهتندندر؛ وبو اعتبار ایله قادینک موقعی بو یوکلر. مع مافیه سیمیه نیک ریاستی آنا یه دکل دایی یه ترتب ایدهر. ارکک یا قاریسنک سیمیه سنه برخدمتچی کی کیره رک داییسنک ولایتی آلتنه چالیشیر؛ یاخود، آغیرلق ویرمک کی بر صورتله سر بیستینی استحصا ایدهر. سیمیه نیک فردلری آراسنده صیقی بر تساند واردر. طوپراق، مرعالر، اورمانلر حتی خصوصی اولر سیمیه نیک مشترک مالیدر. «یاقوت» لرک «سیب» ی بواستی تورک سیمیه سنک ایزلرینی حالا محافظه ایتدیکی کی، تورکمنلرک «اوبه» سی، شرق و شمال تورکلرینک «اول» ی ده بو «سیب» دن طوغمش، اونلرده نهایت بو کونکی تورک کوی حاله انقلاب ایتشدر.

منفرد تورک عشرتلری برله شوب «تورک ایلی» یعنی «قومی دولت» تشکل ایتدیکی زمان، آرتق بواستی سیمیه تشکیلا نندن باشقا، «او» یعنی آنا بابا وچوجوقلردن عبارت هیئتده اجتماعی عائله ماهیتی ایشدی. عائله اوجاغنده بری جددک بری جددک روحی اولوق اوزره ایکی «مان» موجود اولدینی جهتله عائله نیک فردلری یالکز بر تک عائله معبودینه دکل، بر معبود ایله برده معبودیه عبادت ایدهر لر، اونلرک نامنه یانان آتشی سوندورمه مکه چالیشیرلردی. بو دورده یالکز بابا طرفی دکل آنا طرفی ده اقباق ایدیلردی. قادینک عائله ده موقعی اوقدر مهمدی که، عائله ولایتی یالکز ارککده دکل ارکک ایله قادینک ایکسینده مشترکاً بولونوردی. بناء علیه ایلک دورلرده برارکک آنجاق برقادین آلابیلردی. صوکرکی استیلا دورلرنده زوجه لرک تعددی کورولورسده، تورک عرفه کوره، عائله نیک رسمی صاحبسی دائماً ایلک زوجه در؛ دیگر قادیلر «قوما» دیرلر، اونلردن اولان چوجوقلر رسماً ایلک زوجه نیک اولادلری طانیلیر. اسکی تورک دولتلرنده امرنامه لرک خاقان و خاتون نامنه مشترکاً امضا ایدیله سی، رسمی اجتماعلرده خاتونک خاقاندن آری نامه سی، حتی قادینک دوغروند دوغرویه حکمدار اولماسی کی واقعه لر، یوقاریکی ایضاحاندن صوکر، بک قولای آکلاشیله بیلیر [۱].

[۱] تورکلرده کی بو عادت اویفورستانه سیاحت ایتمش اولان «وانغ - یان - ته» بیله دیردکی کی، «ابن بطوطه» زماننده ده بعض اسلام تورک دولتلرنده بو عادتک دوام ایتدیکنی کورویور.

تورکلرده ایلك دولت، عشیرتلك برلشمه سیله وجوده كان « ایل » دركه § ۵ دولت كوجه بر « مدینه Cite » به مشاهدرد. عشیرتلك آیری رئیسلی اولقله برابر دولتک عمومی ولایتی خاقان ایله خاتونك متحد شخصیتده تجلی ایدرد. دولتک ایچنده یالکیز ایلدن اولانلر یعنی اصلزاده لر وطنداش حقوقه مالکدی. بونلرک خارچنده برده « او یماقلر » له « قارا بودون » واردی که، روماده کی « قلیانت » و « پلهب » صنفلی کی، ایلدن یعنی مدینه دن خارچ صاییلیردی. خاقان حتی معیتده کی عشیرت رئیسلی جوارده کی دولتله مناسبه کیریشیرلر، حرب ایدرلر، اتفاقلر عقد ایدرلر، حتی تجارت معاهده لری یاپارلردی. اوردولرک باشنده اکثریتله خاقان عائله سنه منسوب بر « تکین » بولونور، اونک یانسه اک تجریه لی جنسکاورلردن عادتا ارکان حرب وظیفه سنی کوره ن بری ترفیق ایدیلیردی. خاقان بویوک بر حکومتی مغلوب والکاسنی تسخیر ایتدیکی زمان اونک حکمدارینه بر عنوان ویرمکه برابر یانسه « تودون » رتبه سنی حائز بر قومیسر براقیر، بو قومیسر بالخاصه ویرکو ایشلرینه نظارت ایدردی. اسکی تورک دولتلرنده « تارخان، یاقو، تودون، چور، شاد » کی معین برطاقم رتبه لر، عنوانلر دخی موجود ایدی؛ و کرک بونلره، کرک تکینلره، کرک اجنبی سفیرلرینک قبولنه عائد تشریفات قاعده لری ده معیندر. « هیونخ - نو » لرده « ابن السما » عنوانی حائز اولان خاقاندن سوکرا اون ایکیسی صاغه اون ایکیسی صوله منقسم اولق اوزره یکریمی درت بویوک موقع واردی که بونلردن هربری کندی ایالتلرنده نیم مستقل بر حکمدار صلاحیتنی حائز ودرجه لرینه کوره قوه عسکریه به مالکدیلر. صاغ قولده کیلرک اراضیسی شرق طرفنده وصوله کیلرک غرب طرفنده ایدی. بو موقعلر ارثی اولوب تبدل ایتزدی. بوندن آکلاشیلورکه « هیونخ - نو » دولتی ابتدا یکریمی درت مختلف قبیله نك اتحادندن طوغمشدر. اوغوزلرک مؤخر یکریمی دیت بوی تقسباتی ده بونک دوامندن باشقا بر شی دکلدر. توکیولرده ایسه یکریمی سکز بویوک موقع اولوب بونلرده ارشیدی [۱].

تورکلرک مختلف زمانلرده وپک مختلف یرلرده آیری آیری دولتلر تشکیل ایتدکلری جهته، تشکیلات اعتباریه آرالرنده کی فرقلری و مشاهبتلری کوسترک موضوعزدن نامیله خارچدر [۲]. یالکیز شونی علاوه ایدلم که ایل شکلنده کی تورک دولتی پک

[۱] ویسده لو، ص ۵۶ - ۵۷

[۲] تورکارک تشکیل ایتدکلری دولتلرک - بو کوئیکی معلوماتزه کوره - اک اسکیسی، قومانلرک آسیای صغرا ده کی دولتلریدر. قومانلرک آثوریلرله مناسبه داتر تاریخی معلومات وجود

اسکی زمانلردن بری تشکل ایتمش اولدینی ایچون، سمیه دورنده کی قان دعوالری قالمش، اونک یرینه دولتجه اقامه ایدیلن جزالری حاوی «توره» لر وجوده کلمشدی. اساساً «ایل» ک تشکلی، مختلف عشیرت لر آراسنده کی قان دعوالرینک و آقینلرک قالمش داغمی بر صلحک تأسس ایتمه سی و دولت نفوذینک سمیه نفوذینه غلبه سی دیمکدر. ایشته تورکرده دهاپک اسکی زمانلرده بو حال تحقق ایتمش و جزا حق دولت و یریلشدی. دولت بوندن ماعدا اهلیدن یرکو آلیر، تجارت کروانلردن رسوم استیفا ایدردی. خاقانک نفوذی چوغالدینی زمانلر چین ایمپراطورندن ایپک و یرکوسی آلینیر، بالعکس چینک تحکم ایتدیکی دورلرده اوکا و یرکو و یریلردی. خاقانک یرینه ایپک زوجه دن اولان اوغلی کچه بیلیر، قومادن اولان چو جو قور خاقان اولامازدی. خاقانک تأثیری قالمادینی و عشیرت لک کندی کندیلرینه

اولدینی جهتله، بو سایه ده اولنرک مدنی بر قوم اولدق لرنی، «قوموسا Khoumousa» آدل بر شهرلری بولوندینی و بوشهرک بیتمش طوغله دن معمول اوج قوتلی سورا یله مدافعه ایدیلدیکنی بیلوروزک، بو ایضاحات تقریباً قبل المیلاد ۱۱۱۸-۱۰۹۳ سنه لرینه یعنی برنجی «تیغلات سیله سر» ک زمانه مصادفدر [Maspéro, Histoire ancienne des Peuples de l'orient, t. II, p. 655-656].

— روس مستشرقلردن «سالاویل» ک Echos d'orient مجموعه سنده کی کوچوک بر مقاله سی ده قومانلر حقنده ائی بر خلاصه در؛ ۱۹۱۴، صای ۱۰۶، ص ۱۹۳-۲۰۸. — «مارقو وارت» ایله «بانغ» ک «شرق تورک لهجه لرینه عائد تدقیقات، کوتینسکهن آقاده میسی نشر یاتندن، ۱۹۱۴» عنوانل اثرلری ده قومانلرک ماهیت قومیه سی و تاریخلرینک مؤخر دوره لری حقنده مهم معلوماتی حاویدر. دیگر مختلف منبع لر حقنده بو اثرلر کافی درجه ده معلومات و یره بیلیر. دها شرقی ساحه لر کچه جک اولورسوق، قبل المیلاد ایکنجی عصرده «هیونج-نو» لری کوریوروزک، چین تاریخلرینک بزه بیلد بر دکلری اک اسکی تورک دولتی بودر. بونلرک «هون» نامیله معروف حقیدلرینک غریبه دوغرو ایله ره برک اوروپا تاریخنده ایضا ایتدکلری بو بوک رول، غرب مورخلری طرفدن پک ائی تدقیق اولونمشدر. قومانلر یعنی قونلردن - آرغو لهجه سنه کوره قون «قویون» دیمکدر - باشقه برشی اولمایان بو هیونج - نولردن سوکرا «تو-کو»، یعنی تورکرک و اولنرک مختلف شعبه لری طرفدن تأسس ایدیلش ایمپراطورلقلری، دها سوکرا چینلرک «هووی-هو» و عربلرک «تغزغز» یعنی «دوقوز اوغوز» دیدکلری «اوغوز-اوینورلری» کوریوروز [بونلر حقنده اک طویل معلومات «ده کینی» نک هونلر تاریخ همومینسنده و «ویدهلو» نک «بیلوتنه ک اورپانتال» ذیلنده در]. بونلردن باشقه «افسالت» لر، «بوته شی» لر، «قیرغیزلر»، الخ کبی بر طاقم تورک هیئت لری دها وارسه ده، اک مهم دولت قورانلر و تورک اولدق لری تامیله نمین ایدهلر یوقاریده کیلردر.

«ده کینی» ایله «ویدهلو» ده چین منبع لرنک بو سوکرا کیلر حقنده و بر دکلری معلومات ده پک ائی خلاصه ایدیلشدر. ایچلرنده تورکرک ده موجودتی محتمل اولان اسکیتلر، سوکرا «اندوسکیت» لر و اسلامیتدن سوکرا تأسس ایدهن مختلف تورک شعبه لری و دولتلری حقنده بوراده اک اوفاق ایضاحات بیله و یره میه جکیز.

اداره اولوندینی زمانلرده ، اولر اکثریا چین نفوذی آلتنده بولونورلر، حکمدارک یاننده برده چین قومیسری بولونوردی . حکمدارلق منحل اولدینی زمانلر ، چین ایمپراطوری حکمدارلنی قومیسرک انهاسی اوزرینه تفویض ایدره، فرمان و طبل و علم یوللار، عنوانلر و یرردی . بویله دورلرده چین سراینه دائمی هدیه لر ، اسیرلر یوللانیر ، حکمدار عالمه سنه منسوب پرنسردن بعضیلری و اکثریا خاقانک اوغلی ایمپراطورک سراینه رهینه اولارلق بولونوردی . هر حالده دولت تشکیلاتی مختلف زمانلرده و مختلف یرلرده ناصل اولورسه اولسون ، تورکلرک اسکیدن بری قوتلی دولت تشکیلاتنه مالک اولدقلری ، حکمران اولدقلری ساحلرده نظام و آسایشی تأمین ایتدکلری ، ودولته عائد اولان ولایت عامه نك سیه نك ولایت خاصه سندن پك زیاده بولوندینی محققدر [۱] .

تورکلرک اخلاق و عاداتی - تشکیلاتلرینک ماهیتنه کوره -
 § ۵ **مذهبه و عادات**
 هر دورده آرزوق فرقلرله تجلی ایتشدر . مثلاً سیه نك قوی زمانلرنده قان دعوالری ، ماتم عادتلری نه قدر قوتلی ایسه ، دایل ، ك تشکلندن سوکراده دولت تلقیبسی اوقدر قوتله نمشدی . دولت خدمتنه کیرمن تورک آرتق عالمه تأثیر ایتندن اوزاق قالیردی . کوچه حالده یاشایان تورکلر حیوان بسلرله ، اوجلیق ایدرلر ، دریدن چادرلرله اوتورورلردی [۲] .

[۱] «ده کینی» و «ویسده لو» ایله «شاون» ك «les documents sur les Tou-Kioue occidentaux, Petersbourg, 1902» و «استانیلاس ژولیه» ك «documents historiques sur les Tou-Kioue, Paris, 1877» آدی ائرلندن مقبتس . نجیب عامم و محمد طارف بکلرک «همانی تاریخی» ندهده بو خصوصه دائر ایچمه معلومات واردر . ممامیه بوتون بومشله لرک متخصصلری طرفندن یکی باشدن تدقیقی ایجاب ایتکده در .

[۲] تورک چادیری هل العاده قابا وابته دای بر شی دکلدی . «ابودلف» دوقوز اوغوز حکمدارینک بش فرسخلق مسافه دن کورون بوز آدای استیعاب ایدرله جلمه جسامته آلتون بر چادیری اولدینی سویله دیکی کی ، بیزانس مورخلری ده توکیو خاقانک چادیرنی مدح ایدیورلر . موغولر دورنه منسوب اورویالی سیاحلرک ائرنده بوکا دائر موجود تمسیلاته «ابن بطوطه» ك و بردیکی قیمتدار معلومات ده علاوه ایدیلسه بو خصوصه بر فکر ایدیله بیلیر . تورکستان خان «آرسلانده» حقتنه بر ریجم شاعرینک انصاف ایتدیکی قصیده دن مفرز شو: «خرکه خاقان ترکستان شده ماک رقاب» آسهانت و جمال آرسلان شه آنتاب، بی بوخر کاهلرک قیمت صنعتکارانه سنی کوستره بیلیر . بو خصوصه موغول دورنه عائد شرق مهنیا تورلری ده ك کوزل بر فکر و بره بیلیر . تورک صنایع نغیسه سی تاریخیله اوغراشانلر ایچون بو مسئله پك شایان دقتدر . «هاتری خلوق» ك تورک صنعتی حقتنه کی کوچوک رساله سنده تورک چادیرینک مهم بر موضوع صنعت اولدینی بر فرضیه شکنده ایلری سورولور . یوقاریدن بری ذکر ایتدیگیز تاریخی وثیفه لر ، او فرضیه نك صحتی اثبات ایتکده در [کوچوک بر قونفرانسدن هبارت اولاق بولمهم رساله نك ترجمه سی] یکی مجموعه ، نك ۵۹ و ۶۰ نجی صاییلرنده در .

لاکن، «دهمولن» کی برطاقلرینک واهی ظنلری کی، بوتون تورکلر کوجیه دکلدی [۱]؛ برچوقلری تأسیس ایتدکلری شهرلرده اوتورورلدی [۲]. لاکن اولنریسه یازین یایلاقلمه چیمه دن یابامازلردی. چینلیرک عکسنه البسه لرینی صوله ایلیکلرله، صاحلرینی کسمزلردی. یینیجیلکده و سلاح قوللاقمده فوق العاده ماهر ایدیله. بوسوزدن یایلری، کسکین قیلجیلری، ایصلیق سسلی اوقلری واردی. وجودلرینه کوکسملک قویارلر، کمرلرینی قاپارمه لرله سوسلرلر، بایراقلرینک اوچه آلتوندن بر قورت باشی طاقارلدی. بو، اولنرک برتمالیدی [۳]. باشلیجه ایچکیلری خالص قیصر اقسودندن یاپدقلری «قیمز» له

[۱] «دهمولن» «بول، اجتماعی انموذجی ناصل یاراتیر» عنوانل اثرینک ایلك جلدنده تورک وموغولاردن اوزون اوژون بحث ایدهرک بو واسطه ایلده کندی مسلکینک نقطه نظرینی اثباته چالیشمقده در. «Apriorisme» بومثال اولان بوقسم، بر قاج اهمیتیز منبيله صوک دورلرده بر فکر مخصوصه یازیلش بعض سیاحتنامه لرله استناداً علی العجله وجوده کنیرلش اولوب علمی قیمتدن تامایله محروم در. تورک تاریخینک مختلف شعبه لرینه عائد تحلیل تدقیقلر هنوز يك ابتدائی بر شکلده اولدینی حالده، اولنردن بیله تامایله بی خبر اولان «دهمولن» ک بو قدر جرأتکارانه بر ترکیب وجوده کتیرمسی، اک منصفانه بر تمبیر ایله، شارلاناقلدور. کتابیزک تامایله وثیقه لرله مستند بو ایلك بحثی دهمولنک عندی مطالعه لريله قارشیلادشیرمق، بو حقیقی آکلامه کافیدر [بوللك جلد تورکجه یه احمد سانغ بك طرفندن ترجمه ایدلشدور].

[۲] تورکلرک اسکیدن بری شهرلری واردی. آسیای صفراهه کی قومانلرک «قوموسا» آدی حصارلره چوریلش پای تختی بیلدیکنز کی، دیگر تورکلرکده شهرلری حقتده معلوماتیز واردر. مثلا چین مورخلری اوینور ملکنتده ۱۸ شهر ۴۶ موقع عسکری اولدینی خبر ویردکلری کی، پای تختلرینک حصارله محاط اولدینی و برچوق بودیست معبدلری و کتبخانه لری بولوندینی ده بیلدیریبیورلر [«ویسده لو» ده اوینور کله سنه باقکنز]. «تو-کیو» لرک شهرلری حقتده شوانک غرب توکیولری حقتده کی اثرینه باقکنز. بحری دردنجی عصرده کی تورک شهرلری حقتده «دیوان لغات الترك» دن وسائر عرب جغرافیاچیلرندن نقلاً «تورک ادبیاتنده ایلك متصوفلر» ده معلومات واردر. یه بومسئله حقتده «حسن عطاء» افندیکن ۱۹۰۹ «ارفا» ده نشر ایدیله «مفصل تاریخ قوم تورکی» سند روس منبعلردن نقلاً مهم معلومات واردر.

[۳] اسکی توتهمیزم بقایاسی اولارق، توکیولر کنیدیلرینک بر قورتدن توره دکلرینی طن ایدرلدی. «آسنا-چنه-شانه» یعنی قورت کله سی اسکی تورک تفکیلاتنده دائماً کوزه چارپار: «توکیو» عالمه حکمدارینک عنوانی «آسنا-چنه» یعنی قورت ایدی؛ [ویسده لوده بولکه باقکنز]؛ وسانجاقلرینک تپه سنه آلتون بر قورت باشی قویارلدی؛ سوکرا حکمدارک پیکلرینه ده قورت معنا سنه اولارق «پوری» دیرلدی [ویسده لو، ص ۵۶ — تومن، اورخون کتباهلری، ۶۷]. «توکیولرک منشأینه هاند بوتون مختلف روایتلرده بوقورت منقبه سنک معترک اولدینی دها «ماتوآلین» سوبله معدی [ره موزا، تانارلسانلری حقتده تدقیقات، ص ۳۲۵]. تورک تاریخینک مؤرخ صنفه لرنده

« نارسون » آدی داری شراییدی. کوچه اولقله برابر آریجه طوبراقلری دخی واردی ، اونیده اکوب بچرلردی . چوجوقلره داها کوچوکلن جنکاور تریبسی وریلیردی ؛ آوجیلنه وینجیلکه آلیشدریلیردی . برچوجوق بویوبوده قهرمانلق کوسه ترمدکجه اوکا آد وریلیردی [۱] . حتی قادینلر بیله قهرمانلق سجیلرینی حائز دیلر [۲] . هر حالده ، مختلف زمانلرده و مختلف ساحه لرده یاشایان تورکلر آراسنده - چین مورخلرینکده . قیدایتدکلری وجهله - اخلاق وعادات اعتبارله پک بویوک برمشابته بولوندیغی محققدر .

تورکلر یالکیز آوجیلقله ، زراعتله ، حیوان بسله مکله اکتفا!
 § ۶ اقتصادی حیات
 ایتمه ریک تجارتله دخی مشغول اولورلردی . سورولرینک و اولرینک محصوللرینی حیوانات مقابلنده چیلیرله وریرلر ، هند ، ایران و یونان ایله ده تجاری مناسبتلرده بولونورلردی . حتی بومناسبتله چینلیر یاری تورکجه یاری چینجه سککلر باصدیرمغه مجبور اولدقلری کبی ، مختلف تورک دولترلری ده آری آری سککلر چیقارمغه لزوم کورمشلردره تورکلرله ساسانلیر آراسنده کی برچوق اختلافلرک سبی تامیله اقتصادی ماهیتده اولدیغی کبی ، یزانسلیلرله کیریشیان مذاکرانک ناسانی ده چین - یزانس تجارتسه دوغروندن دوغرویه وساطت ایتمک ایسته مه لری تشکیل ایدیوردی . فی الحقیقه تورکلر هر نه قدر ایرانک ترانسیت تجارتسه مانع اولامادیلر سه ده ، جغرافی موقعلری ایجابی اولارق ، آسیانک مختلف مدینتلی وحقی یزانس ایله چین آراسنده مناسبتله واسطه اولدیلر . تورک خاقانلرینک سرایلرنده دنیانک هر طرفندن طوبلانوب کتیرلمش برچوق صنعت اثرلری موجود اولدیغی کبی [۳] خلق آراسنده ده اقتصادی بررفاه وانکشاف واردی .

کوردیکمز « کوک بوری » کبی اسم خاسلر بونک بقیه سیدر . قورته عائد تورک تاریخنده داها برچوق متقیلر واردر .

[۱] « دده قورقوت » کتابنده بو عادتک موجودیتنی کوسترهن وثیقهلره تصادف اولونور .
 [۲] اودورلرده وحقی متعاقب زمانلرده بیله تورک قادینی عادتا برقهرمان ، برجنکاور شکلنده کوریبورز . « دده قورقوت » کتابنده بو خصوصیت کوسترهن مهم باوجهلر واردر . مع مافیله اجماعی تکاملک بوصفه سنده بولونان بوتون ملنلرده بو حادثه بی کورمکده یز . اسکی ایران قادینک بو خصوصده تورک قادینه ناصیل بکزه دیکنی آکلامنی ایچون بائیکیز : [A. d' Avril, les femmes dans l'épopée iranienne, p.7] .

[۳] یزانس مورخی « مه ناندیر پروته قنوره » ک بردیگی تفصیلاته کوره تورک خاقانک او طاغنده میکلر ، آلتوندن یاپلمش سبورله ابریشلر واردی . دیگر ایکنجی برچایدرده ده درت آلتون طاووس اوزرینه مستند مذهب بریاناق واردی ؛ ایجری کیروکن کوموشدن معمول اوانی وحیوان رسلری

§۷ بابینجی مدینتله
ماس

یوقاریدن بری ویریلن تفصیلات، تورکلرک، جغرافی موقعلری اقتصاسیله برطاقم یابانجی مدینتله تماس ایندکلرینی کوستریبوره. فی الحقیقه تورکلر پک اسکی زمانلردن بری چین، هند، ایران، وحتی یونان مدینتله تماسده

بولونمش [۱]، «بودیزم»، «مازده ئیزم»، [۲]، «نسطوربلک»، «موسویلیک»، «مانیخه ئیزم» کی مختلف دینلر آیری آیری زمانلرده تورکلرک آراسنه کلوب کیرمشدر. داهاجریدن اپی اول بر طاقم تورک حکمدارلرینک بودیست اولدقلرینی وبودینی خلق آراسنده تعمیمه چالینشدقلرینی سیلیورز [۳]. کذلک خریستیانلق، «خراسان» و«ماوراءالنهر» یولیه هجرتدن اوچوزسنه اول

ایله دولو عربجه قنلر کوزه چارپیوردی که، مورخک افاده سنه کوره بونلر بیازاننده کیلردن هیچده قیتمتیز دکلمدی. مورخ «تئوفیلاکت سیموقانا» تورکلرک ایرانیلردن آله قنلری آلتونلردن بایدقلری یاتاقلردن، سندالیلردن، کرسیلردن، آتله و سلاحشورلنه هاند تزییناندن بحث ایدیبور.

[۱] بولوندقلری مختلف جغرافی ساحه لره و مناسبات سیاسییه ومدنیله لرینه کوره، مختلف تورک شعبه لری اوزرنده یونانیرات تخالف ایدیوردی.

[۲] داهامیلادی اوچینجی عصرده ایلیک ساسانیلره معاصر اولان «قوشان» پرنسلیری، اوزرلرنده خوارزمی الفباسیله یازیلر محکوک باقر سکلر باصدمشلدی که ظهرلرنده برر آتشدکه رسمی موجوددی. بوندن بحث ایدن «دروشن» دیبورک: «باقتریا ساحه سی اوئاننده اپی زماندن

بری آوه ستا دینی قبول ایتش بولونیوردی؛ بلا مشکلات تسلیم اولونابیلر که بت پرست اولان «یوشی» لر، «یه تا» لر، تورکلرده زردشت مذهبی قبول ایتشلدی، «دروشن» ژورنال آزیاتیک؛ سکزینجی سه ری، ۱۷ نجی جلد، کانون ثانی - شباط ۱۸۹۱، ص ۱۴۹.

«مازده ئیزم» ک ایران مدینتیه تماسده بولونان تورکلر اوزرنده تأثیر ایتدیکنه دائر باشقا وثیقه لرده وارد. مثلا «هوشن چانغ» چینک غرب حدودلرنده «بودیزم» ک منتشر اولدیفنی، لاکن بونکله برابر اسکی «مازده ئیزم» بقایا سنه ده تصادف ایددیکنی سولیه بور. «رموزاه یه ده باقکز» [ص ۲۸۷].

[۳] داهاقبل میلاد ۱۶۸ سنه سنه دوغرو «یوشی» لر، شرقدن کلن «هیونخ - نو» تورکلرینک تضییق اوکنده سیحونی کچه رک صوغدیانا یه و اورادن باقریا نابه - یعنی بلخ حوالیسنه

اورادن ده میلادک ۲۵ نجی سنه سنه اندوس وادیسنه کلرک هندستانده برکسدیلر. بونلرک «ساق» لرله برابر تشکیل ایتدکلری «هندو - اسکیت» سلطنتی شمال هندستانک بوبوک برقسیمله بوتون افغانستانی و تورکستانک بعض اقسامنی محتویدی. «قوشان» نامنی آلاقی بو «یوشی» لر

بعض آلمان عالی لری طرفندن - هند آوروپایی، زمره سنه منسوب بر لسان نجریره ممالک اولدقلرندن دولایی - آوروپا جنسنه منسوب هدایدیلرلسه ده، اویغورلرک چینجه نی و بالخاصه غرنویلرله سلجوقیلرک فارسی بی لسان نجریرا نخاذ ایتدکلرینی دوشونه چک اولورسوق بودلیک کافی درجه ده قونل اولمادینی کوروروز. قبل میلاد ۱۳۰ دن بعد میلاد ۴۲۵ سنه سنه قدراورته آسیاده ده اجرای سلطنت ایدن

«یوشی» لردن سوکرا «ژوان - ژوان» لر، سوکرا - هر بلرک هیاطله دیدکلری - «یه تا» یعنی «افتالیت» لر، داهاق سوکراده «توکیو» لر بو ساحه ده حکمران اولمشلردر. «بودا» مذهبنک اورته آسیاه انتقال وانتشاری بو «هندو - اسکیت» دولتی سایه سنه ددر. بودیلکله

یوانتشاری حقنده «رموزاه ده مهم معلومات وارد» [تاتار لسانلری حقنده تدقیقات، ص ۲۸۹].

تورکلر آراسنه کیرمهکچالیشمشدی [۱]. اسکی ایران دینی اولان «مازده نیزم: زردشتلیک» عقائدیه خریستیانلق عقائدینک برلشدیرله سندن میدانن کلن «مانیخه نیزم» دینی ایراندن پک شدلی تعقیباته اوغرادینغندن، بودین سالکلری او یغور تورکلری آراسنه قاجمشلر ودینلرینی اوراده تعمیمه موفق اولمشلردی [۲]. «مجرتک ایلك عصرینه دوغرو باشلایان بو دینی جریان او یغور حکمدارلرینک حمایه سنه ده مظهر اولارق اوزونجه برمدت اوراده دوام ایتشدر. او یغورلر اوزرنده هند مدینتینک ده بویوک تأثیرلرینه تصادف ایدیه بیلیر. فقط «تورکلرک الک بویوک قسمی اوزرنده اسلامیتدن اول الک چوق نفوذ اجرا ایدن مدنیت، بالخاصه چین مدینتیدر. دولت تشکیلاتنده، کوزهل صنعتلرده، مراسم و تشریفاته ناند بر چوق خصوصلرده، علم و عرفان حیاتنده تورکلرک باشلیجه اورنکلری، چین مدینتی آتاردی. فقط، بوتون بو مختلف مدینتیر تورکلرک مختلف شعبه لری اوزرنده آری زمان و مکانلرده تورلورلوتا تأیرات اجرا ایتشلسه ده، بوتأثیرات تورکلرک عمومونه شامل اولاجق

[۱] خریستیانلغ و بالخاصه نسطوریلکک تورکلر آراسنده انتشاری حقیقه ایکنجی مبحثده او یغور یازیستدن بحث ایده رکن ایضاحات ویره جکز.

[۲] «مانیخه نیزم Manichéisme»، اساس اعتباریه زودشتیلکدن، شکل خارجی و احتیاج تطابق اعتباریه خریستیانلقدن متأثر اولمش و آیریمه ده «بودیزم» تأثیری آتنده قالمش بر خلیطه اعتقادیه درکه اساساً زردشتلیک کی «ثنائی Dualiste» یعنی خیرایله شرک، نورایله ظلمتک آری الهلرده تجلیسنه قائلور. میلادی اوچنچی عصرده یاشامش «مانی» ویا «مانس» آدی بر ایرانی طرفندن وجوده کتیریلن بودین شرقده یابیلشده: مانی و آناری حقیقه پک مهم معلومات ویره «البرونی» میلادی اون برنجی عصرده سمزقندده، تورکستانده، چینده، تینده، هندده بودین سالکلرینه تصادف ایدیلدیکنی سوله دیکی کی، «الندیم» ده مانی حقیقه پک مهم معلومات ویرمکده درکه، «فلوغل» طرفندن ترجمه اولوشدر [Mani, seine Lehre und seine Schrifte, Leipzig, 1862]. آیریمه «ممودی» تک «کتاب التنبیه» بنده باقکیز [Carra de Vaux, livre de l'avertissement, E. Leroux, 1896, P. 144-145]. شرق و غرب منبعلرینک حقیقه مختلف معلومات ویردیکی «مانی» ویا «مانس»، ایران حکمداری «پیرام» (میلادی ۲۷۴ - ۲۷۶) طرفندن «کنده شاپور» ده اعدام ایدیلشدر. بو دینک تورکلر آراسنده نه زمان انتشار ایتدیکنه کانه، میلادی سکرنجی عصر اواسطنده او یغور خانی اولان «بوکوک خن»، مانی مذهبنی قبول ایتش و بونک اوزرنده اوزمانه قدر اکثریتله بودیست اولان خلق حکمداره تبعاً بویکی دینی قبول ایتشدر. بالخاصه طورغان تحریاتنده میدانن چیقان تورکیه مانی اثرلرینک نتایجی ده احتوا ایتدیکی ایسون شو اثر شایان دقتدر: [F. Cumont, Recherches sur le Manichéisme, Bruxelles, 1908-1912]. تورکلر آراسنده بو مذهبک انتشاری و بونک تأثیراتی حقیقه ایکنجی مبحثده ده معلومات متصمه واردور.

و یوقاری طبقه لردن خاقه کچه جک درجه ده قوتلی اولاماش ، و تورکر ، نهایت اسلام مدینتی دائره سنه کبرنجیه قدر ، کندی قومی خصوصیتلرینی محافظه ایله مشرردر .

بالخاصه چین مدینتی تأتیری آلتنده قالان تورکر دره علم و معارف § ۸ علم و صنعت اولدقجه یوکسک بردرجهیه چقمشدی . اسکی چین مورخلرینک

و بردرکری معلومه کوره ، میلادی بشنجی عصرده « کیو - کیا kiu - kia » آدی بر اویغور حکمداری چین تشکیلاتی تقلید آزدواج و جنازه آیینلرینی تعدیل و تثبیت ایتدیکی ائنده ، حکومتک یوقاری صفرلنده چین علم و ادبیاتی اوکره نمک عاداتا سودا اولمشدی . « هیاو - مینگ » ک حکومتی ائناسنده [میلادی ۵۱۶ - ۵۴۸] اویغورلر بر طاقم علمی و تاریخی اثرلر ایسته مک ایچون ایمراطوره سفیر کوندردرکری کچی ، چینک مشهور معلملرندن « لیا - تو - سی » نک ادبی تدریسانده بولنق اوزره کونده ریله سنی رجا ایتمشرو طلبلری اسعاف اولونمشدی [۱] . کذلک ینه چینلی برسیاح ، اویغور حکمدارینک سراینده مورخلر و شاعرلر اولدیغنی ، کبرا چوقولرینک مکتبلرده اوقوبوب شعرلر انشاد ایده جک درجه ده قدرت قازاندقلرینی ، وینه بوملککلرده عمومی کتبخانه لره تصادف ایتدیکنی سوبیلور . ایسته کرک بوکچی تاریخی دلیللر ، کرک شو صوک زمانلرده اوروپا عالمی طرفندن « طورفال - قارا خواجه » حوالیسنده میدانه چیقاریلان اثرلر ، اسکی تورکرلرک بر قسمنده یوکسک بر معرفت سویه سی حاصل اولدیغنی اثبات ایده بیلیر [۲] . « استانی ، لوقوق ، ضرر نوه دل » کچی عالملرک اداره سی آلتنده تورکستانه اعزام ایدیان هیئتلر طرفندن اجرا ایدیان تجربات نتیجه سنده اسکی تورک مدینته غایب بر چوق شیلر بولومشدر . هنوز اوراده چقان اوتوز بیکنن فضلہ یازمه طومازلرک پک بویوک بر قسمی تدقیق ایدیلهدیکی حوتله واسکی اویغور مدینتی حقتده قطعی برسوز سوبیله ۴۰ بز . فقط بو کونکی

[۱] وینده لو ، بیللیوته ک اوریا تال ذیلی ، ص ۱۳۶ — . آهله ره موزا ، ص ۲۸۴

[۲] « ماقس موللر » دها ۱۸۵۷ ده ، « استانیلاس ژولین » ک ترجمه ایتدیکی « هیوتن چانج » سیاحتنامه سندن بحث ایده رکن ، - اوزمان هنوز مودا اولان بر اسییر ایله - تانارستان دنیان ساحه ده کی اسکی تورکرلر باربار نامی و بر مک دوغرو اولمادیغنی ، اولرک عالم و صنعه و مترق بر جمعیت ایچون وجودی مقتضی مؤسمانه مالک اولدقلرینی اعتراف ایدیوردی [Max Muller, Essais sur l'histoire des religions, P. 370] . « آهله ره موزا طرفندن ترجمه و « لاندردس » طرفندن نشر ایدیان بودیست سیاح « فا - هیمن » ک سیاحتنامه سی بو خصوصده مهم اولدیغنی کچی ، « وینده لو » ده کی « اویغور » ماده سی ده شایان دقتدر .

تدقیقات ، میلادک سکزنجی عصرنده لایقیله قوتله نهرک اصل « تورکستان » دن باشقا « موغولستان » ک برقمیله چینگ « قان-صو » ایالنی دخی احتوا این بو « دو قوز اوغوز : او یغور ، دولنگ یوکسک برمدیت قوردیفنی صریح بر صورتده اثبات ایتمکده در . بومدیتی الایی تدقیق ایدهلر دن « فون لوقوق » دیورکه : « بویاغمورسز وقوملق قطعده عصر لرجه تور تولو ومحفوظ قالمش اولان معظم بنالر ، هیکلر ، دیوار رسملری ، جانفس وکاغده ترسیم اولونمش تصویرلر ، کتابلر ، زنگین بر ادبیات بقیهلری ، بوراده عالی برمدیتک وجودینه قطعی شاهدلردر . فی الحقیقه او یغور ایمر اطور لغسک مقری اولان طور فان قریبنده کی قارا خوچو شهرنده معظم وحیرت افزا برمدیت واردی . انکلتره ، فرانسه و آلمانیا ده بویله شیلر یوقکن کوزهل و بویوک برمدیت صاحبی اولان جدلریله تورکلر افتخار ایدیلیرلر . . . حررواتی کوزهل ، یازیلیشی مکمل اولان بو کتابلرک تحریرنده تورولو تورولو رنگلر قوللانیمشدر . کتابلر کاغده ودری به یازیلیدر . دریلر شیمدی استعمال ایتدی کمز بیاض کوده ری الیونلر کی اینجه ونازکدر . محیفه کنارلرینه کمال اعضا ایله کتابلر چیزیلش ، محیفه باشلرینه تزیینات و تصاویر ترسیم اولونمشدر . بو کتابلر دن ، اوزمان تورکلر نده بدایع حسنک بوکسک بدرجه ده اولدینی آکلا شیلور . رنگلر دائما آهنگدار بر امتزاجله قوللانیمشدر . بو کتابلر ده اصول تقیطده موجوددر » [۱] .

بو او یغورلر میلادی سکزنجی عصر ازرتهلرینه تدر بودا مذهبه تابع ایدیلر . او اناده او یغور خانی اولان « بوکوک خان » « مایسخه نزم » ی قبول ایدیلجه ، کبار خلق نله یازار اهلینک مهم بر قسمی ارکان تبع ایتدیلر . خریستیانلق بوراده آنجاق بدنجی عصر دن اعتباراً اهمیت قازانمشدی . بورالرده بولونان خریستیان اولری ، - بشنجر عصر - عاقل وپهلوی حر فریله یازیلش برزبور مستنا اولاراق - هب دو قوزنجی عصره عاقلدر . ایشه او یغورلرک آتون دوزی « مایسخه نزم » کبردکن صوگرا باشلامش و یوز سنه قدر دوام ایده بیلمشدر . دو قوزنجی عصر ازرتهلرک ایزه درلرک شوکتی قیرغیزلرک قیومیله محو اولاراق قریباً صیلاهی سکزیوز قرقق اوجده « خوچو » شهری ده تخریب ایدیلدی .

[۱] بو شرقی تورکستان ساحه سی ، اوج طرفی نایت « کسک طاعنله بمناط جسم بر وادینر : شمال و غرب شمالیه « تین - شان » ، غربیه « پامیر » ، غرب - جنوبیه « قاراقوروم » و جنوبیه « کوشان » ساحه لری واردر . شرق طرفی آچقده بولنده بدنه ی چوللر تحریف ایدر . ساورقوم طاعنلرک مرکب اولان بو ساحه غیر قابل سکندر . بالکن « تاریم » سوی کسانلرک طاعنلرک انکرتنه کسک واحه لر زرافته مساعددر .

بالاخره بو شهر یکیدن یاییلاق اوینور حکومتی میلادی اون دردنجی عصر صوکنه قدر استقلالنی محافظه ایده بیلدیهسه ده، اسکی موقعی آلامادی [۱].

اوینورلر، مدینت اعتباریله یوکسک برتکامل صفحه سی کوستره ن الهمهم تورک قومیدر. فقط بو مدینت تامایله اصلی یعنی دوغرودن دوغروییه او ملنک کندی سینه سندن چیقمش بر مدینت اولمایوب، اطرافده کی مدینت لک تأثیر ونفوذی آلتنده تشکل ایتمش ومع مافییه بوسوبتونده تقلیدی بر ماهیتده قالماشدر. «بودیزم، مانسخه نیزم، خریستیانلق، اسکی چین مدینتی، بو مؤثرلرک ال مهملرنددر. لاکن اوینورلر مدینت وصنعتلرینک ال مهم قسمنی شرفدن دکل غریبدن وجنوب غریبدن یعنی هندستاندن وبالخاصه شرقی ایراندن اقتباس ایله مشلردر. اسلحه، منسوجات، البسه، حتی آت طاقملری هب ایران مصنوعاتنه تقلید ایدلشدر. کتابه لرده کی یازیلر دخی بو ایکی مؤثره تابعدر: یعنی بر طرفدن هند یازیلرینه دیگر طرفدن شرقی ایرانده صغدیله آراسنده قوللانیلان سامی الاصل یازیلره مشابعت وارددر. بوراده چیقان اثرلر آراسنده تورکجه دن باشقا لسانلره عائد رجوق شیلر وارسه ده، اصل تورکجه منتلرده کافی درجه ده موجوددر. بو اثرلر اورخون یازیسيله، اوینور یازیسيله، مانی الفبایسيله، برامی حرفلییه یعنی پک مختلف یازیلره یازیلشدر. بالخاصه برامی یازیمی صائتلری دائماً تصریح ایله دیکی جهتله لسانیات نقطه سندن پک قیمتیدر. «دوقتورکیزه»، آلمان مدقفلرینک نتایج تدقیقاتنه استناداً بواسکی تورک مدینتی حقنده شو معلومانی ویریور: «اسکی خوچو شهری معبدلردن، مناسترلردن، مقبره لردن مرکب صرف دینی بر شهردی. دینی مقصدلره خادم اولمایان مبانیدی، یالکز خان ایله خاندان ارکاننه مخصوص سرایلردن عبارتدی. معبدلردن بری میلادک بشنجی عصرینه منسوب اولوب دیگرلرینک زمانی هنوز تعیین ایدیله مه مشدر. بومعبدلرک دیوارلری دینی منظره لر عرض ایده ن بویوک لوحه لره مزین ایدی که، بوسمیلر

[۱] شرقی تورکستانده ساکن اولان بو اوینورلر میلادی یینجی عصر صوکلرینه دوغرو قوتله نکه باشلایاق سکزنجی عصر اوخرنده بوتون اورته آسیا ووززنده حکمران اولشلر، دوقوزنجی عصر اواسطنده قیرغیزلرک هجومی نتیجه سنده اوینورلرک قدرت وشوکتی زائل اولمش وپای تختلری اولان «خوچو» شهری ده تقریباً ۸۴۳ ده تخریب ایدلشدر. اوینورلرک «هووهی-هو» لر، «توکولر»، «قارلوقلر» له درجه مناسبتلری حقنده ایکنجی مبعنه مراجعت ایدیکنز. هرب مورخلرینک «تغزغز» نامی ویردکاری بواوینورلر حقنده «ویسده لو» ایله، «غرونار» ک «تورکستان ویتبت» بنه ده باقکنز.

شیمدی برلینه نقل ایدیلرک اتوغرافی موزه سنه وضع اولونمشدر . کرک بودینی رسملر ، کرک دیکر رسم ، هیکل ، اویمه آناری ، اسکی اویفور مدیتنک قیمتنی پک واضح بر صورتده اراشه و ایضاح ایتمکده در . بونلری وجوده کتیرن صنعتکارلر اصلاً اجنبی بیله اولسلر ، اویفورلر آراسنده بوکبی نفیس اثرلرک استعمال وانتشاری کندیلرنده بوسنایی ادراکه کافی بر صنعت ذوقنک وارلغنه دلالت ایلمک اعتباریله پک مهم بر علامتدر . هر حالده اویفورلرک ، بو حوالیده متمکن قوملری تورکله شیرمک خصوصنده نه قدر قوت کوسترمشلسه ، او طرفلرده موجود مدنیتلری برلی عد ایدیله بیله جک درجه لرده هضم وتمثیل قابلیتینی حائر بولوندقلری ده شهیدن آزاده در » [۱۶] .

« طورفان » ده اله کچن اثرلر آراسنده لسانه ، ادبیاته ، ویا تاریخه تأید اورثینال تورک محصوللرینه مع التأسف حالا تصادف ایدیله مه مشدر . هندستانک دینی اثرلرندن یاپیلیمش ترجمه لر ، « بودا » نك حیاته عائد پارچهلر ، یاخود « مایخه ئیزم » وخریستیاناق عقایدینه عائد قیمتلی متلر ، ییلدیزلرک سحرری خاصه لرندن باحث اثرلر ، بعض اوفاق قهرمانلق حکایه لری وارسه ده ، اصلی بر ماهیتی حائر اولمایان بو محصولاتک ادبیات تاریخنده بویوک بر اهمیتی یوقدر . اویفورلرک یالکیز یوقاری طبقه لرینه ، بویوک صفلرینه منحصر قالان بوخارجی مدنیتلر تأثیراتی خلق کتله سنه قدر یاییلوب کیرمه مش ، سطحی وظاهری قالمش ، حتی سائر تورک شعبه لرینه ده یاییلما مشدر . اگر بو مدنیت خلقه قدر سوزولوب کیرسه یدی ، سطحی و تقلیدی قالمایه جق ، بوقومک روحندن ده بعض ایزلر ، انطباعر آماق صورتیه آز چوق قومی وشخصی بر شکلده تجلی ایده جک ایدی .

بورایه قدر ویریلن معلومات ، اسلامیتدن اولکی تورک مدنیتنک عمومی § ۹ نتیجه سیاسی حقیقده آز چوق واضح بر فکر وره بیلیر . بوتون زمانلرینی حرب و ضرب ایله ، کنیش طور اقلر اوزرنده دولتلر قورمقله کچیرن تورکلر ، کرک وراثت قاعده سنک یوقلفندن یاخود غیر قطعیلکندن ، کرک بر دولندن زیاده بر « متحده فédération » حالنده بولونمق دولایسیله ، خاقانک مرکزی نفوذی آزادینی انشاده اسکی عشیرت غوغالرینک جانلانه سی یوزندن ، اوزون حیاته مالک بر سیاسی هیئت تشکیل

[۱۶] طورفان حفریاتی ، ادبیات فاکوانته سی مجموعی ، ص ۵۴۳ . - هر یکی شکل صنعتنک ، اکثریا ، مختلف منبعلر دن آلمه مختلف عنصرلرک یکی بر ذوقه کوره تربیندن وجوده کلدیکنی اونوتما لیدر .

ایده مه دیلر [۱]. ماهر و عنمکار بر حکمدارک اداره سی آئنده دنیاده هیج بر قوتک قارشى دورامادینی تورکلر ، هر وقت عین قدرتی محافظه ایده میورلردی . ایسته بو حال صنعت وادیات ساحه لرنده عین صورته تجلی ایدیور . آسانک اورتیه سنده مختلف مدیتلرک تأثیرنی آئنده یاشایان تورکلر ، تمامیه کندیلرینه خاص و بارز بر شخصیه مالک بر مدیت وجوده کتیره مه به رگ ، هند ، ایران ، چین مدنیتلرندن آلدقلى عنصرلرک مزجیله اکتفا ایله دیلر . مع مافیه ، دنیاک ال اسکی قوملرندن بری اولان تورکلرک ، بویا بوجی مدنیتلرندن آلدقلى شیله مقابل اولره ویردکلى دخی واردر : « ادوار شاوان » چنبلرده کی مشهور بش عنصر اعتقادینک اساسنی تجری ایده رگ بونک تورکلرندن چنبلره کچدیکنی ادعا ایته یکنی کبی ، آسیا قوملرینک باشلیجه قومنی تشکیل ایده ن اون ایکی حیوان اسملی دور تقویمی نک موجودی دخی تورکلر اولدیغنی اوزون تدقیقات نتیجه سنده اثبات ایدیور [۲] . هر حالده بونلر تورکلرک ابداع قابلیتیدن محروم اولمادیغنه بویوک بر دلیل تشکیل ایده بیلدیکنی کبی ، اساساً اسکی تورک مدیتی حقتده حالا لایقيله تدقیقات اجرا ایله مه دیکی ایچون تاریخک بو خصوصده کی صولک سوزی ده حالا سوبله نه مشدر . تورکستانک یاخود آسانک هر هانسی برلرنده اجرا ایله جک بکی تحریات نتیجه سنده بو خصوصده بکی و نیکلر حقتده سی قوتله ملحوظلدر . نیته کیم ، بیزانس واسکی شرق صنعتلری حقتده کی تدقیقاتی علم عالمده پک معروف اولان « پروفسور استرزیفوسکی » آرنایو و دلقده چیقان بر دینه مباننده کی بر مقام صنعت اثرلرینک اوزرنده سکی تورکجه حرفلره یازیلره تصادف ایله بیلدیکنی و بونلرک میلادی بشنبجی ویا آلتنجی عصره عائد اولدقلى سوبله رگ ، تورک صنایع نفیسه سی تاریخه عائد بر جوق بکی فیکرلر درمیان ایدیورکه ، اوکا و متعدد شکر دزینیه کوره تورک صنعتی تمامیه شخصی و جوق قیمتلی بر صنعتدر [۳] .

[۱] « اساساً شوکا دقت ایتمه لیدرکه ، تورکلر ، بکی هیأت بشریه داها دوغروسی سیاسی تشکیل ایچون سورت دائمده تجری و انقسام ایله دکلی کی اسلامین ده پک قولای دکیشدیر مکده درلر ، غرونار ، تورکستان و نیت ، ص ۴۶] .

[۲] « شاوان » ک شو ارنیه با فیکر : (Cycle turc des douze animaux, Brill, 1906) .

[۳] پروفسور « استرزیفوسکی » نک ۱۹۱۴ ده نشر ایملن « آلتای - ایران و مهاجرت اقوام » عنوانلی اثریه ، معا اولرندن « هانری غلوق » ک تدقیقاتی ، تورکلرک داها اسلامیتدن اول شخص و اولدقجه متکامل بر صنعت مالک اولدقلى ، و اسلامیتدن صوکر « صامرا ، ده ، مارلونیلر درنده صمرد ، سلجوقیار دورنده آسیاده وجوده کتیریلرک - شیله یه قدر تورک صنعتی دائره - دینخار چلن ایلان - جوق صنعت صولرک اسکی تورک صمدک دوامندن عبارت اولدیغنی

آسیانک عمومی مدنیت تاریخی نقطه‌سندن تورکلرک ایضا ایتیش اولدینی وظیفه چوق شایان نقتدر. بوجنکجو قوم حتی فتوحاتیله بوخصوصده بیوک برول اوینادی: مثلاً غرب «تو-کولر»ی، تقریباً بر عصر قدره آلتایدن وولغایه، تابارغانایدن اندوسه قدر داغینق قیبله‌لری برحاکیت آلتنده برلشدیره‌رک، اوزمانه قدر نهایتسز قاریشیققلره ماوا اولان بوساحده بدرجه‌یه قدر نظام و آسایشی محافظه ایتدیلر. و صرف بوسایه‌ده چین، هند، یزانس، ایران آراسنده اقتصادی و فکری مبادلله اجرایی قابل اولدی. مثلاً ساسانی مدنیتی تأثیراتک تازاپونیا به قدر کیده بیلمه‌سی صرف بوسایه‌ده در. بوندن داها مهم اولارق، تجارت ماللرندن باشقا برطاقم فکری و اعتقادلرده بوکاروان بوللرندن کچوب کیدیوردی. مختلف سیاحلرک و بودیست حاجیلرینک آسیانک بر اوجندن او بر اوجنه قدر کیده بیلمه‌لری، «مارده نیرم» ایله خریستیانلک چینه کیرمه‌سی، «بودیزم» کینه اوراده قوتلنوب انکشافی عب بوسایه‌ده اولدی [۱]. تورکلر حتی کندیلکلرندن هیچ برشی اداع ایتشمس اولسدر یسه — که «شوان» نه «استریغوسکی» نک تدقیقاتی داها شیمیدین بونک عکسینی اثبات ایتسدر — باشی باشه بو خدمت‌لری آسیانک اسلامیتدن اولکی مدنیت تاریخنده اونلره مهم بر موقع آیرتمغه کافیدر.

میدانه قوتنده در. اولرک بواسکی تورک صنعتده بوللرلی سجایای اساسیه ایله، بزم خلق ادبیاتنده موجودیتی میدانه چینار دیغیز خصائص اصلیه بر بندن فرقتسدر. تورک صنعتی حقیقده کی بو تدقیقات ایلرله دیکه، تاریخ ادبیات تدقیقاتی خصوصنده مفید اولاجنی شبه‌سزدر.

[۱] «ادوارشوان» «غرب توکیولرینه عائد وثیقه‌لر» ک نتیجه‌سنده، بوغربی تورک دولتک آسیانک عمومی مدنیت تاریخی اعتبارله درجه‌همتی اوزون اوزون آکتوبر «ص ۲۹۹-۳۰۲». بودیرمت ارض مقدسه شتاب ایچون تورک ملکتی ۶۳۰ ده شمالدن جنوبه قطع ایدن «هیونن-چانغ» «آنجق» «شهو خاقان» ک جاهلی ساییسده اندوسه واره بیلدی. چینه کی ایلک زردشت مدنیتک ۶۲۱ ده «چانغ-نغان» ده تاسمی، ۶۳۱ ده زردشت راهبی «هو-لو» نک زردشت دینی نسیمه جاهلیسی، سطورری راهبی «آلوپن» ک ۶۳۵ ده خریستیانلک سطورری شکلنی «ودی» نری کسارلرینه کتیرمه‌سی، بونون بولر، غرب توکیولرینک زماننده و اولرک قلمین ایتدکاری اداره و آسایش ساییسده اولسدر. مضافه «شوان» بوغرب تورکلرینک ایران و چین کی آسیانک ایک مهم مرکز مدنیتی آراسنده بولونقلری حالده اولردن لایقيله استفاده ایتیه‌رک صنعت و ادبیات خصوصنده مهم برشی یا اداقلرین؛ جزئی سیریا ده چینل صنعت اثرلرینک، اثرک صنعت نقطه‌سندن قیستی دکال معدن اعتبارله همینی دوشونولهرک وجوده کتیریش اولدینی و ساء علیه باربار برصنعت تقبیلی لازم کلدیکنی سویبور. بوطالعات قسماً دوشور اولسه بیلله، «استریغوسکی» و «خلوق» نک تدقیقتدن سوکرا، برصنعت اثرلری حقیقده کی مطالعه‌نی تمهیل ایتک لازم کیه. اساساً «شوان» ک، یوثری، داها «طروفان» تحریاتندن اول یازمش اولدینی ده اونوتاملیدر.

ایکینجی مبعث

لسان و یازی

لسانی اجتماعی بر محصول اولارق تاقی ایدن علملره کوره، هر هانکی
§ ۱ اسکی نورك
لرجه ری
بر «لسانی وحدت» اسکی بر «سیاسی وحدت» که اجتماعی محصولدر [۱]،
بو نقطه نظر دن باقینجه، بو کون بر چوق لهجه لره و شیوه لره آریلش
اولقله برابر «تورکجه» نامی آلتنده طولانان لسانک، اسکی بر تورک وحدت سیاسی سندن
دوغدیفنه حکم ایده بیلیرز. مع مافیة المزدہ کی تاریخی وثیقلر بو زمانی تعیین ایده بیلمه مزه
مساعد دکدر. «هیونق - نو» لردن اول تورکلرک شرقی آسیاده بردوات تشکیل ایدوب
ایتمه دکلری حقیقده چین تاریخلری ساکتدر؛ اولابیلیرکه تورکجه «هیونق - نو» ایمرای-
طورانک یا خود اوندن اولکی بر تورک هیئت سیاسی سنک محصولی اولسون. «هیونق -
نو» لرک صولک زماننده، اونلرک ساحه لری خارچنده [۲] مثلاً «یوئوشی» لرکچی تورک اولدقلری
ظن ایدیان بعض اقوامه راست کلندیکی ایچون، بز «تورکجه» نک واونی تولید ایدن
وحدت سیاسی نک «هیونق - نو» لرک ایلک دورلرینه راجع اولدینی ظننده یز. هر حالده بو،
تاریخ دن زیاده «قبل التاریخ» عائد کچی کورون، حلی امکانسز بر مسئله درکه، «تورکجه» نک
تاریخاً تعیین ایده میه جکمز بر زمانده تشکل ایتدیکنی قبول ایتکله بونک ایچندن حقیقه بیلیرز.
تاریخک اک اسکی زمانلردن بری بر بردن چوق فرقلی جغرافی ساحه لره و مختلف
مدنیتلر تأثیری آلتنده یاشایان تورکلرک لسانلری، طبیعتیه، داها اسلامیتدن چوق اول

[۱] مهبیه، هند - اوروپای لسانلرینک مقایسه لی صرفته مدخل.

[۲] توکیولر، هورده هولر، قاتوجولر، ... الخ، کچی مختلف تورک شعبه لرینک کاملاً
هیونق - نولرک بقایاسی اولدیفنه دائر چین تاریخلرینک اباداتی نظر اعتباره آلان «آبلرره وزا»،
بونلرک اک اسکی تورک ایمراتورلغی تشکیل ایتدکلری فکرنده بولونیور و ساحه لرینی تعیین ایدیلور.
ینه عینی مؤلف، اورال - آلتای نامی آلتنده کی تورک - موغول - فین اقوامنک بو ایمراتورلغی
داخلنده طولانمه - سنی و مع مافیة بو خلیطه ایچنده تورکلرک عنصر حاکم موقتمده اولدقلری ده ممکن
مرض ایتکده در [Recherches sur les langues Tartares, Paris. 1820, P 327]. یز
«اورال - آلتای» نام مهبی آلتنده کی زمره نک دکل، حتی تورکلرک ایلک هیئت سیاسی سنک بیان
هیونق - نولرک ایلک زمانلرینه راجع اولدینی ظننده یز.

بر طاقم لهجه لره، محلی شیوه لره آریلیوردی. آرکه تولوژی تدقیقاتنک بو خصوصده پک ناقص اولماسی و تاریخی وثیقه لره آرنلی اعتباریه، اسلامیتدن اول تورجه نك نه کبی لهجه لره و شیوه لره آریلیدی حقیقه صریح معلوماته مالک دکلز. «هیونغ - نو»، «تو - کیو» کبی اسملر آلتنده ذکر ایدیلن تورک دولترلی، هر حالده بر تک عنصر قومیدن دکل، تورک ملتک یکدیگرندن آز چوق فرقی زمره لردن ترکب ایدیورلردی. صیق صیق داغلوب سوکرا یکی اسملر آلتنده طوبلانان بو مختلف کتله لر آراسته، اخلاق و عادات و تشکیلات اعتباریه اولدیگی کبی لسان جهته ده شبهه سز بر چوق اشتراك نقطه لری واردی: مثلا «هووی هو Hoei-hou» لره «اویغور» لر، یکدیگرندن چوق اوزاق ساحه لردن گلش ایکی تورک قومی اولقله برابر، لسان اعتباریه آرا لرنده بویوک بر مشابته واردی [۱].

لاکن، عین ملته منسوبیت اعتباریه پک طبیعی اولان بو مشابهت لره یاننده، مختلف عاملر تأثیریه تکون و تقریراتمش بر طاقم لهجه آریلقلری بولوندیگی ده شبهه سزدر. تورک قوملرینک اک اسکی زمانلردن بری اورته آسیایه مهاجرتلرینی تأیید ایدن شایان اعتماد چین منبعلری بو لهجه لردن ده بحث ایدیورلر: قبل المیلاد ایکنجی عصرده چین پای تختندن «داهیا Dahya» ویا «داوان Davan» م قدر دو قوز مختلف لسان، اورادن پارتلرک «آزی Ansi» شهرینه قدرده، یالکز، تورجه نك مختلف لهجه لری قونوشولیوردی [۲].

چین مؤرخلری «هووی-هو» لره «هیونغ-نو» لردن پک آز فرقی بر لسانلری اولدیگی سویله دکلری کبی [۳] «قیرغیز» لساننک ده «هووی-هو» لر ککندن فرقسز اولدیگی [۴]،

[۱] «هووی - هو» لر اسکی «هیونغ - نو» بقایاسندن اولوب ابتدا «توغلا» و سه له لفا، کنالرنده اطور بیورلردی. مؤخرأ ینه هیونغ - نولردن مهم بر قسمی تحت حکملرینه آلاوق قوتلی بر هیئت وجوده کتیردیلر بر مدت توکو دولتی تشکیل ایدن عناصر آراسته ده بولوندیلر. سکزینجی عصرده اوینور ملکتی ده تحت حکملرینه آلدقن سوکرا آرتق اویغورلره ده «هووی-هو» اسمی وریلکه باشلاندى. اون ایکنجی عصر چین مورخلری و اولنره امتثالاً بر چوق اوروپا مؤفلری ایفته بوندن دولای اویغورلره «هووی - هو» لری بر برینه قاریشدرمشلردر. اساساً اویغورلر اوفاق و سیاست پک آز شایان اهمیت اولدقلردن چین مورخلری اونلردن پک آز بحث ایدرلر؛ اونلرک اهمیت قازانماسی اصل «هووی - هو» استیلاسندن سوکرادر [آهل ره موزا، تانار لسانلری حقیقه تحریات، ص ۲۲۳]

[۲] اورخون کتبا به لری، فینو - اوغریهن جمعی نشریاتندن، هلسینغفورس، ۱۸۹۲،
دوئنه ر، ک مقاله سنه باقکز، ص ۴۲

[۳] عین اثر، «هیکل» ک مقاله سنه باقکز، ص ۲۲

[۴] آهل ره موزا، ص ۲۹۹

كذلك غرب توکولرینک عرف و عادت اعتباریه شرق توکولرینک بکزه مکله برابر لسانلرند بعض لهجه فرقلری بولوندیغی ده قید ایدیورلر [۱]. تورکلر آراسنده عمومی بر ادبیات لسانی و اونکله یازیلار ق هر طرفه یاییلمش قوتلی بر « ادبیات مکتوبه » اولماسی ، لسانک تکاملنی و مختلف لهجه و شیوه لره ایریله سنی انتاج ایتمشه ده ، مختلف تورک شعبه لرینک بر بر لریه مناسبات دائمه ده بولونه رق متبادلاً سیاسی هیئتلر تشکیل ایتک اوزره مختلف شکلده طوبلانوب طاغیلمه لری ، سوکر امهاجرتلر ، بوللهجه و شیوه ایریلقلرینک بوسونون ده رینه شمه سنا مانع اولمشدر . داها فضله تفصیلاته کیرمه یه رک بو کونکی وثیقه لره کوره بسیط بر تصنیف یاپه جق اولورسوق ، اسلامیتدن اول باشلیجه ایکی بو یوک تخریر لهجه سی کورورز که ، بونلرک ایکیسی ده قوتلی برر هیئت سیاسی نك محصولدر : ۱. - اورخون کتابه لرینک یازیلش اولدیغی « کوك تورکجه » ویا « شمال تورکجه سی » [۲] ؛ ۲. - شرقی تورکستانده چقان اوینور اثرلرینک یازیلش بولوندیغی « جنوب تورکجه سی » [۳] . « رادلوف » ، مختلف دینلره منسوب آداملر طرفندن یازیلان متعدد اثرلر ده ، مکمل و یکنسق بر اصول املا موجودیتدن ، بر عمومی جنوب تورکجه سی ادبیات لسانی وجوده کله رک بونک اوزون عصرلر کنیش بر ساحه یه یاییلدیغی نتیجه سنی چیقاریسور [۴] .

- [۱] ویدله لو ، بیلیمونه ک اوربانتال ذیلی ، ص ۵۷ . « آهبل ره موزا » ، چین مورخی « مانوآلین » ک ویردیگی بومعلومان قید ایتدکن سوکر ، غربی تورک لهجه لرله اوینور نامی آلتنده ذکر ایدیلن شرقی لهجه آراسنده کی فرق بوشرقی و غربی توکیو لهجه لرلی آراسنده کی فرقدن ایرلی کلدیگی مطالعه سنی سرد ایدیور [ص ۳۲۶] . آشاغیده بو خصوصه کی فکر ضعی ییلد بره بکمز .
- [۲] توکولر اساساً اسکی « هیونگ - نو » بقایاسندن بر قبیله ایدی که ، مختلف تورک قبیله لرینی کندی تحت حکمنه آلتق صورتیه میلادی آلتنجی عصرده قوتلی بر دولت تشکیل ایتشلردی . اورخون کتابه لری بزه شرقی توکولرینک لسانی حفته ده بر فکر و بره بیلیر .
- [۳] « هووهی - هو » لر اوینورلری تحت حا کیتلرینه آله دن اول ، اوینور لهجه سی یازیلوردی . بناء علیه « هووهی - هو » استیلا سندن سوکر - اساساً اونلر ککندن پک چوق فرقلی اولمایان - اوینور لهجه سنک بر لسان تخریر حالنده هووهی - هو لر آراسنده دوامی ممکندر . کدک بو استیلادن سوکر اکی اوینور اثرلر نده ، « هووهی - هو » استیلا سنک نتیجه سی اولارق بعض تأثیرات لسانییه تصادف اولونمیه سی ده قابلدر . کرک بوجه تارک ، کرک « توکیو » لهجه سیله « اوینور » و « هووهی - هو » لهجه لرلی آراسنده کی مقابله تارک تدقیق فیلولوژی علماسنه ترتب ایدیور . هووهی - هو لرک بر آراتق توکیو کتله سنده ده داخل بولوندیغی و اساساً ده هیونگ - نو بقایاسندن اولدیغی ده علاوه ایده رسه ک ، مسئله بر قانداها مشکلات پیدا ایدر . مؤخرأ ماهیتی صراحة کوره بکمز اوغوز لهجه سی - که بو کونکی غربی تورکجه اونک بر شکل متکاملیدر - بزه کوره ، اسکی « هووهی - هو » لهجه سنک دوامندن باشقا برشی دکلدور [هووهی - هو لرک اوغوزلر اولدیغنه دائر اوچنجی مبحثه باقکز] .
- [۴] رادلوف ، « قوتادغوبیلیک » مقدمه سنه باقکز .

هندستاندن «تاریم» حوضه‌سی اطرافنه بر یازی نقل ایدیلدیکی ینه عینی مورخلرک افاداتندن استنباط ایدیلور: بودیست میسیونرلردن «سونغ - یون Sung-Yun» بعدالمیلاد ۵۱۹ ده «یارکند» دن کچدیکی اناده، اوراده کی عادلرله لسانک «ختن» ده کنه بکزمه دیکنی، وقوللانیلان حرفلرک برهنلرک کینک عینی اولدیغنی سویلیور. مع مافیہ بونلردن باشقا دها برطاقم یازیلردن ده بحث اولونیور: «تو-کیو» لردن اول - میلادی دردنجی عصر صوکندن آلتنجی عصر اورته لرینه قدر شمالی چینک بر قسمنده - دولت قورمش اولان «وی تاتارلری Wei-Tatares» نک کندلرینه مخصوص بر یازیلری اولدیغنی آ کلاشیامقده در.

«سونغ - یون» ۵۱۸ ده هندستانه کیده رکن چولک غبربنده کی بر تورک قبیله سنک «Tuh kiue' hun» طبق «وی تاتارلری» نککنه مشابه بر یازیلری اولدیغندن بحث ایدیور [۱]. کذلک دیگر چین مورخلری ده «اویغور» لرک، «قیرغیز» لرک، «تو-کیو» لرک میلادی دردنجی عصرده مشرقاً عینی یازی نی قوللاندقلرینی سویلیورلر [۲].

ینه بر بودیست میسیونری، ایمراطور «تای - ووتی T'ai Wu ti» (م ۴۲۴-۴۵۱) نک زماننده اورته آسیاده یالکز اون اوچ حرفدن مرکب بر یازی موجود اولدیغنی، وایمراطورک کتبخانه سنده ده غرب مملکتلرینه عاقد مختلف یازیلر میاننده اون درت الفبا اشارتی حاوی بر یازی بولوندیغنی ا کلا تمقده در [۳]. بونلره علاوه، بیزانس مورخلری ده «تو-کیو» لرک کندلرینه مخصوص بر یازیلری اولدیغندن بحث ایدیورلر: میلادی ۵۶۸ ده «ش - تی - می ch-tie-mi» خان طرفدن استانبوله کونده ریلن سفارت هیئت ایمراطورایکنجی «ژوستن» تورکجه بر مکتوب کوتوبوش وایمراطورده ترجمان واسطه سیله مائه مطلع اولمشدی [۴]. بوده او تاریخدن اپی اول تورکجه نک الفبایی اولدیغنه وبونک تا استانبوله قدر انتشار ایده بیلدیکنه دلالت ایده. مؤخر کشفیات سایه سنده بو

[۱] Donner, sur l' origine del' alphabet Turc, Helsingfors. 1896, P. 13

[۲] عین اثر، ص ۷۰

[۳] عین اثر، ص ۱۸

[۴] «مه نادر» دن نقل عین اثر، ص ۱۰. — طومسن، اورخون کتابه لری، ص ۵۲. — ادوار شاوان، غرب توکیولرینه دائر وثیقه لر، ص ۲۳۰. بیزانس مورخلری بوخانک اسنی «دیزابول Dizaboul» ویا «سیلیزبول Silziboul» شکلنده یازارلرک، «ده کینی» بونک «موقان خان» اولدیغنی ادعا ایدور [Histoire des Huns, tome 1, 2e Partie, P. 380 et 381]. «دوننه ر» اثرده «ده کینی» به انبأ بوخانک «موقان خان» اولدیغنی ذکر اتمکده درک اورادن ده نجیب مامم وطارف

یازیلردن باشلیجه ایکیمی یعنی « اورخون یازیمی » ایله « اوغور یازیمی » تامیله حل و تشریح اولونمشسه ده، دیگر بعضیلری مجهول قالمش و ماعتلری آکلاشیلاماشدر .
 بولردن باشقا، بعض اسکی تورک دولترلی طرفندن سکهلرده قوللانلمش بعض یازیلر موجود ایسه ده [۱] بو یازیلر اورخون و اوغور یازیلری قدر اهمیت قازانامادقلری جهتله اولردن اوزون اوزون بحثه احتیاج یوقدر . « استریغوسکی » نك افاده سنه کوره الك اسکی تورک - اورخون یازیمی نمونه سی ، ایوم و یانه هوزهنده بولونان « ناکی - سنت - میقلوش » دینه سنه کی برقاچ پارچه آلتون اوانی اوزرنده موجوددرکه ، میلادی بشنجی ویا آلتنجی عصره عائد تاقی اولونه بیایر [۲] .

بکرك « عثمانی تاریخی » نه [ص ۳۴ و ۲۶۷] اوشکده نقل اولونمشدر . حالوکه « ادوار شاوان » ، بونک نه « موقان » ، نه ده « ابل رهموزا » نك ادعا ایستیکی دیگر برخان [تانار لسانلری حتمده تحریات ، ص ۳۲۰] اولایوب « ایسته می خاقان » اولدیغی اوزون محاکات و دلائله اثبات ایتمکده در [غرب توکیولرینه دائر وثیقه لر ، ص ۲۲۷] . بیزانسلیرله توکیولرک مناسبات سیاسی سی حتمده پواترده پک مهم معلومات واردر .

[۱] « دروئن » ، بوتورک سکهلرنده کی یازیلری باشلیجه شو بش اصلا ارجاع ایدیور :
 ۱ . — « اندوسکیت » الفبایی ، که « اندو - قوشان » الفبایی ده دینه بیلیر ؛ ۲ . — « پهلوی - اسکیت » الفبایی ، آیده لرده کی « پهلوی » الفبایی تقیلاً میلادی بشنجی عصرده تشکل ایتمشدر ؛ ۳ . — ایرامک شرق ساحه لرنده و هندستانک شمال غریبسنده مستعمل « آرای » الفبالردن برینی تقیلاً دردنجی عصره دوغرو تشکل ایدهن دیگرلردن فرقی « ایران - اسکیت » الفبایی که ، پهلوی حرفلرینه آشنا اولمایان خطه لر ایچون بالخاصه سانسلیر طرفندن باصدیریلان سکهلرده مستعملدر ؛ ۴ و ۵ . — تورکستانه مخصوص اولوب « خوارزم » و « صفدیانا » ولایتلرینه ده کیردن آرای الاصل بر الفبالدن نشئت ایدن ایکی آیری الفبا که ، برینه « خوارزمی » الفبایی دیگرینه « صفدی » الفبایی دیه بیلیر . بولردن باشقا آیری الفبالرله محکوک بعض سکهلر داها واردر [بونلر حتمده « دوننه » ک اثرنده اپی تفصیلات وارسه ده بالخاصه « دروئن » ک شومقاله لرینه باقکیز : ره و آزرکه تولوژیک ، ج ۶ ، ۱۸۸۵ ، ص ۱۴۶ ؛ ره و بومیزماتیک ، ۱۸۹۱ ، ص ۴۶۶ ؛ ژورنال آزیاتیک ، ج ۱۷ ، ص ۱۴۳] .

[۲] « داغرا بلوشه » ، « هیونغ - نو » لرک تا « مه ته » زمانندن بری یازیلری اولدیغی ایلری سورده رک ، اورخون یازیسنگ ویا اونک اورنگی اولان دیگر بر یازیسنگ میلاددن اول « هیونغ - نو » لر آراسنده شایع اولدیغی ادعا ایدیور [اورخونده کی تورک کتابه لری ، ره و آزرکه تولوژیک ، ۱۸۹۸ ، ص ۲۳] . اونی بومطالعه بی قبوله سوق ایدهن جهت ، « هیونغ - نو » حکمدار یله چین سرانی آراسنده موجودتی تاریخاً محقق اولان مختبراندرکه ، بر از اول اوندن بحث ایتمش و چین یازیسبيله اولدیغی سوبله مشدک . « بلوشه » ، « ماتوان لین » ک « تورک کرک یازیلری اولمادینی » حتمده کی افاده سنی « چین حرفلرینی بیلمه دکاری » طرزنده تفسیر ایستیکی جهتله « هیونغ - نو » لرک مختبراتی تورک یازیسبيله یازیلش عدا ایتمکده درکه ، یا کله شدو . « هیونغ - نو » لرده دکل اولردن عصر لرجه

۱

اورخون یازسی

۳ § اگ اسکی کتاب لر «نیسه بی» نهری کنارنده طاشلر اوزرینه حک ایدیلش برچوق کتاب لرله، موغولستانک شمال شرقیسنده «بايقال» کولنه آقان «سه له نفا» نهرینه تابع «اورخون» وادیسنده کی ایکی آبد در. قریباً ایکی عصر دن بری موجودیت لری معلوم اولان «نیسه بی» کتاب لری حقنده فلان دیا آثار عتیقه جمعیتی طرف دن اجرا ایتدیریلن تدقیقاتک نتیجه سی ۱۸۹۲ ده انتشار ایتدیکی کبی، مختلف روس عالم لری طرف دن ده بو خصوصده برچوق تدقیقاتده بولونولشد [۱]. مع مایه کرک لسان و کرک تاریخ اعتباریه بونلرک قیمت ی او قدر بویوک دکدر؛ بونلرک زمانی حقنده پک قطنی فکر لر در میان ایدیه مه مکله برابر، «رادلوف» بونلرک تاریخاً تعین ایدیه بیلن اگ اسکینسک نهایت میلادی ۶۵۰ - ۶۸۳ تاریخنه عائد اولدیغی سویلیور [۲].

یالکیز سیاسی تاریخ ولسان تاریخی اعتباریه دکل، ادبیات تاریخی نقطه سندن ده بالخاصه شایان اهمیت اولان کتاب لر، «اورخون» نهری قیسنده «رونی الشكل Runiforme» نیسه بی سوکرا غرب توکیولرنده بیله چین تأثیراتی قوتله موجوددی: خاقان طرف دن ساسانی حکمدارینه - بیزانسه تورک حرف لریله کیده ن مکتوب دن اون دورت سنه اول - چین حرف لریله بر مکتوب کونده ریلدیکنی آشاغیده کوره جکیز. هر حالده «بلوشه» نك بو فرضیه سی چوق قوتسزدر [نجیب عاصم بک ده «هبة الحفایق» مقدمه سنده «بلوشه» نك فرضیه سی قبول ایتکده در]. چین مورخ لری نك تورک یاز لری حقنده کی قاریشیق افاده لری - مثلا یاز لری نك ای بیلیدی کمز «توکو» لری بیله یازیدن محروم و چنتیک تحتل استعمال ایدر کوسترملری [استانیفلاس ژولیه ن، توکیولر حقنده تاریخی وثیقه لر، ص ۲۷] — بو کبی تشوشاته سببیت بیرمعدر. سلچوقیلرک ایلک زمانلرنده ده مخابره ایچون قوللانیلدیغی بیلیدی کمز چنتیک تحتلر و او قلر حقنده شو اثرده باقکیز [Ferrero, les lois psychologiques du Symbolisme, Paris, 1895 P. 29].

[۱] بونلر حقنده فلان دیا جمعیتنک اثرنده کافی درجه ده معلومات اولدیگی کبی «دونتر» ک «اورخون» کتاب لری «ایله» تورک الفبا سنک منشأی، حقنده کی اثرلرنده ده ایچه تفصیلات واردر. مع مایه بوتون بونلر ادبیات تاریخ دن زیاده لسان تاریخنه عائد محصوللر در.

حرفلریله یازیلش اولان کتابهلر در . « اسپهن ، دونهر ، شهغهل ، ده وهریا ، واسیلیه ، رادلوف ، طومسن ، وامهری ، وداها سائر برچوق مستشرقلر طرفندن بالخاصه اجرا ایدیلمن تدقیقات ، بو اسکی و قیمتدار تورک لسانی محصللری حقدمه بوتون عالمک نظر دقتی جلب ایتشدر . اسکی جین مورخلرینک بحث ایتمکده اولدقلری [۱] بو کتابهلرک تورک عنعنه سنده یاشادیفنی « محمود کاشغری » نلک ذکر ایتدیکی بر منقبه بزه بیلدیردیکی کبی [۲] ، ایلک دفعه اولارقده مورخ « جونیی » بواسکی کتابهلری کوردیکندن بحث ایلمه مشهده [۳] ، اوللری علم عالمک نظر تدقیقنه اولکجه عرض ایتک شرفی « یادرینتسهف » ، نصیب اولمش ، و ابتدا « دونهر » ک صوکر « رادلوف » ک ریاستی آلتنده کیده ن هیئتلردن صوکر ، سائر برطاقم اوروبالی سیاحلرده اولردن بحث ایتشلردر [۴] .

اورخون کتابهلری « تو-کیو » نامی آلتنده بیلدیکه زوچینلیرله ،
 § ۵ نو-کیو کتابهلری
 بیزانسیلیرله ، ساسانیلرله منسابانده بولوندقلری ایچون تاریخلری
 حقدمه اک فضلہ معلوماته صاحب اولدیغمز بویوک بر تورک قومنه منسه ویدر . اسکی

Heikel, inscriptions de Porkhon, p. XXIV [۱]

[۲] « محمود کاشغری » یه کوره « قلیاق : کول بک » تورک زاهدلرندن برینک اسمی ایمش ؛ « بلاساغون » جوارنده اولان بو زاهد ایله سیاه طاشلر اوزرینه « تا کاری قولی قلیاق » دییه یازنجه بیاض بر کتسابه ، بیاش طاشه یازنجه سیاه بر کتسابه حاصل اولورمش ؛ حتی او کتسابهلر « محمود کاشغری » نلک زماننده حالاً موجود ایمش [دیوان لغات الترك ، ج ۱ ، ص ۳۹۴] . بر دفعه « کول تکین » ک شکل بحر فی اولان « قلیاق » اسمی ، صوکر « بلاساغون » جوارنده کتابهلرک موجودیتی ، بونک اورخون کتابهلرندن باشقا بر شی اولمادیغنی قطعی صورتده آکتلمقدهدر . اسکی تورک قهرمانی ، منقبه ده کورولیورکه ، اسلامیتدن صوکر بر زاهد شکلنه صوقولمشدر .

[۳] « جونیی » دن نقلاً « دو سسون » ک « ووغول تاریخیی » نده ، ج ۱ ص ۴۲۹-۴۳۱ ؛ « هیکل » ده ، « اورخون کتابهلری » ، ص ۲۴ ؛ « توری یژدهف » ک اون دردنجی عصر صوکنه قدر تورک دیلی یادکارلری ، ملی تبعلر ، صایی ؛ ، ص ۸۶ . — شهور مورخ « علاءالدین عطا ملک بن بهاءالدین محمد بن محمد الجونی » بحری ۶۵۸ ده یازمش اولدینی « تاریخ جهانکشا » ده « ذکر نسب ایدی قوت و بلاد اینور بر موجب زعم ایشان » سرنامه سی آلتنده بو کتسابهلری کوردیکندن بحث ایتمکده در [« محمد بن عبدالوهاب قزوینی » طرفندن کیب ساسله سنک ۱۶ نجیمی اولارق نشر ایدیلمن « تاریخ جهانکشا » ، ج ۱ ، ص ۴۰] .

[۴] « مثلاً قوماندان دو بویان دولاقوست ک نشر ایتدیکی Au pays sacré des anciens Turcs et des Mongols, Paris 1911, P. 78-83 » عنوانی ائرده اوساحه نلک بو کونکی حالی حقدمه ان تفصیلات وازدر .

« هیونگ - نو » لر بقایاسندن اولان بوتورککر، بشنچی عصر میلادیدن صوکر یاواش یاواش قوتله نهرک آلتنچی عصرده بویوک بر اهمیت قازانیدیلر ؛ و « ایلیخان » لقبی آلان « تومن » (میلادی ۵۵۲) ک اولاندندن « موقان خان » زمانسده قوره کورفزندن « بحر حزر » . قدر، « غوبی چولی » ده داخل اولدینی حالده، بوتورککرک اله کچدی (۵۵۴) . « سیجون » و « جیحون » اطرافنده کی مملکتلرده، تقریباً برعصر دن بری ، « یونشی » لری قوووب اورایه یرلشمش اولان « اقاتلیت تورککری » واردی . اونلری مغلوب ایتدکن صوکرک ساسانیلرله مناسبته کیریشیدیلر و « خسرونوشروان » له برابر « اقاتلیتله » ی یکیدن مغلوب ایدهرک یاواش یاواش « ماوراءالنهر » ی الده ایتدیلر . « توکیو » لر داها ایلك زمانلرندن بری « شرقی » و « غربی » اولمق اوزره ایکی به منقسمدیلر ؛ فعلاً موجود اولان بو آیرلیق ۵۸۲ دن صوکرک سیاستده تحقق ایدهرک شرق تورککری و غرب تورککری نامیه ایکی دولت تشکل ایتدی . شرق تورککری دواتی بو افتراقدن یاریم عصر قدر صوکرک چینلیلرک تجاوز ایتله منقرض اولدقن صوکرک (م ۶۳۰) ، « قوتلوغ خان » طرفندن یکیدن تأسیس و تقویه اولوندی . اورخون آبدلری، ایشته « ۷۴۴ » ده قطعاً انقراض بولان بو شرق توکیولرینه عاندر [۱] . غرب تورککریته کلنجه ، اونلر هان برعصر قدر آسیانک بویوک بر ساحه سنده حکمران اولارق ساسانیلرله ، یزانسیلرله متمادی مناسبات سیاسیهده بولونیدیلر [۲] . آسیانک عمومی مدنیت تاریخی نقطه سنندن بو سلطنتک ماهیتی حقنده کچن مبحثده کافی تفصیلات ویرمشدک . اورخون آبدلرندن بری ، خاقانک برادری اولوب میلادی ۷۳۱ ده وفات ایدن قهرمان « کول تکین » نامنه ۷۳۲ ده ، دیکری ده ۷۳۴ ده تولن حکمدار « بیلکه خاقان » نامنه ۷۳۵ ده دیکلمشدر . « کول تکین » ک وفاتی اوزرینه ، « توکیو » لر اوزرنده بولایت یدرانه یی حائر اولدینی کتابه لردن و تاریخی وثیقه لردن آکلاشیلان چین ایمپراطوری ، یکپاره بر ستون اوزرینه تولونک و قایعنک یازیله سنی ، و تورککرده عادت اولدینی وجهله هیکنک دیکلمه سنی و نامنه بر « بارق : تر به » یاپیلمه سنی امر ایدهرک ، سراینه منسوب آلتی معروف [۱] توکیولره عاندر اولانک مهم منبعلر « استانیسلاس ژولین » ک شرق و « شاون » ک غرب توکیولری حقنده چین منبعلرندن نفلاً یازدقلى اثر لردو . بالخاصه « شاون » ک اثری جوق قیبتلی بر اثر هلمیدر . عرب مورخلریله ارمی مورخلری ده ساسانیلرک انقراضیه اسلامیتک ایلك دورلرندن بحث ایدهرکن توکیولره عاندر معلومات ویریرلر .

[۲] یزانسیلره و ساسانیلره سفیر و مکتوب کونده رن توکیولر بو غرب تورککریدی .

صنعتکاری بوايشه مأمور ايتمشدى . كذلك ، خاقانك وقاتى اوزرينه ده پك متأثر اولارق بويوك مأمورلردن بريسنى تعزیه ايچون يوللادينى كچي ، ئولونك نامنه بر تر به انشاسنى وركز ايديله جك ستونك يازيله سنى وقعه نويسنه امر ايتمشدى . ايشته بوندن دولايى بو آبدلرده چينجه كتابلر دخى واردر . بوخاقانلغك حيمآتى ميلادى آلتنجى عصر دن سگزنجى عصره قدر سورە رك ۷۴۵ ده «اويغور-هوهوى هو» لرك اورالرى ضبطى اوزرينه مندرس اولشدر . بو اويغورلر ، توكيو آبدلرينك ركزندن تخميناً ياريم عصر صوكرا اوچنجه بر آبدل ديكه شلردر [۱] .

تاريخى منبعلك بحت ايتدكارى تورك يازيلرى آراسنده بزجه § ۵ اورخونه يازبى معلوم اولانك اسكى يازى ، «ينسه يى» و «اورخون» كتابلر نده كى يازيدر . واهل زياده طاش وياتخته اوزرينه اويمغه مخصوص اولان بويازى ، صاغدن صوله و يوقايدن آشاغى به دوغرو يازيلير . حرفلك عددى اوتوز سگزدر : دردى حرف صوتيه ، اوچى حرف مركبه ، اوتوز برى ده حرف غير صوتيه بسيله در . بو ايرى ايرى يازيلان حرفلر ، هجانك قالينلغنه اينجه لكنه كوره قوللايلير . بوندن دولايى بعض حرفلك ايكيشر حتى اوچر شكلى واردر . حرف صوتيه هر وقت يازيلاز ؛ استعماللرى معتاد املايه تابعدر . اسانك بنه سته اولدقجه ، موافق اولان بو يازينك لك مشكل جهتى حرف صوتيه نك اكثرثا وعلى الخصوص كله باشلر نده يازيلامسيدر . برده ، هر نه قدر كله لرى بر بردن آيرمق ايچون شو « : » ايكى نقطه اشارتى وارسه ده ، اكثرثا ايكى اوچ كله نك بر لكده يازيله سى ، صوكرا ، مثلاً « آت » يرينه يالكز بر « ت » ، « آز » يرينه يالكز بر « ز » يازلوب بيتيشيك اولدينى كله دن فرق اولونامه سى مهم بر قصوردر [۲] . اورخون يازيسيله ينسه يى يازيلرى آراسنده اشكال اعتباريله موجود بعض حرفلر ، ينسه يى يازيسنك داهل آز متكامل اولديغنى و بناء عليه داهل اسكى بر زمانه عائد عد ايديله بيله جكنى قطعه تله كوستر مكددر .

[۱] بو خصوصه تفصيلات ايچون فنلانديا جمعيتنك نشر ايتديكى « اورخون كتابلرى ، ايله ، رادلوف ، ك و « طومسن » ك اثرلر نيه مراجعت ايديكز . « شيله غهل » ك (۱۹۸۶) ده نشر ايديلن « Die Chinesische Inschrift auf dem uigurischen Denkmal in kara-Balgassum » عنوانى اثرينه باقكز .

[۲] تفصيلات ايچون بالخاصه « طومسن » ك اثرينه باقكز .

۹ § منشأ و انکشاف اورخون یازیسنک منشأی حقنده ایلک زمانلرده مختلف طالمل طرفندن پک مختلف نظریه لر ایلیری سورولموشده ، نهایت بونک

«آرامی» یازیسندن - دوغرودن دوغرویه دکلسه بیله دولایسیله - تشعب ایستیکی تعین ایلمه مشدر. سامی الاصل اولان «آرامی» یازیزی «کیانیان» زماننده ایرانه کیره ک (آساسانلیر) دورینه قدر حتی ساسانلیر دورنده ده «آرامی» لسانک تحریری ایچون دوام ایتمش و بوندن «پهلوی»، «زندی»، کبی بر طاقم الفبالره برابر، «بخارا» جوارنده مستعمل - میلادی آلتنجی یدنجی عصرلره عائد - «صغدی» الفباسی، و بوکا بکزمه مکله برابر خنوز او قونامایان «خوارزمی» الفباسی تشعب ایلمه مشدر [۱]. حتی بعض عالملره کوره شرق تورکلری «اورخون» یازیلری قوللانیرلرکن، غرب تورکلری ده بو «خوارزمی» و «صغدی» الفباسی - دیگر تعبیره «آرامی» قوشان - یازیسنی - قوللانیرلردی [۲]. اورخون یازیلری لایقیله

[۱] دوننه، ص ۲۲؛ طومسن، ص ۴۸ - یدنجی عصره قدر کرک ایرانده کرک جوار مملکتلرده «پهلوی» دن باشقا دیگر الفبالره میدانه چیقدی؛ مثلا بخارا حکمدارلرینک سکه لرده کی الفبا، آرامی یازیسندن مشتق صغدی الفباسیدر [له رش، مازقوف، و دروشنک تدقیقاتنه کوره]؛ اسکی سکه لر اوزرنده، هنوز حل ایلمه مکله برابر بو صغدی الفباسنه پک بکزمه بین دیگر بر الفبا داها واردرکه، اوکاده «خوارزمی» الفباسی دیبورلر؛ «دروشن» بو ایکی الفبای «آرامی» قوشان» نامی آلتنده ذکر اتمکده در [ره و نومیزماتیک، ۱۸۹۱؛ بونلر و دیگر بونلر. مائل برطاقم یازیلر حقنده یوقاریده ۳۳ نمی صحیفه ده ۱ نومرول نوطه ده کی ایضاحاته ده باقکز. «دوننه» ده تورکلر طرفندن اورته آسیاده قوللانیلان آرامی الاصل مختلف یازیلر حقنده اوزون تفصیلات واردر: تورک الفباسنک منشأینه دائر، ص ۲۱ و متعاقب صحیفه لرده.]

[۲] «دروشن»، «ایسته می خان» طرفندن استانبوله کونده ریلن مکتوبک «آرامی» قوشان» یازیسيله یازیلدیقه قائمدر؛ اوکا کوره غرب توکیولری اویغور استیلاسنه قدر (۷۴۵) بو یازی یی قوللانمشلردی. لاکن «دوننه» بو مطالعه یی اصلا شایان قبول کورمیور: تورک حکمدارلرینک سکه لری اوزرنده کی یازیلر، اونک فکرینجه، تورک لسانخی یازمق ایچون عمومی بر یازی مقامنده قوللانیلماشدی؛ چونکه بو حکمدارلر حکمران اولدقلری ساحه لرده کی برلی لسانی و یازی یی - اسکی سلاله لر کبی - قوللانمده دوام ایدیورلردی؛ بناء علیه، طومسنده ده قوله میال اولدینی وجهله، «مانیاخ» واسطه سیله کونده ریلن مکتوبک اورخون یازیسيله یازیلدی احتمالی داها قوتلیدر [دوننه، تورک الفباسنک منهاینه دائر، ص ۴۳ - طومسن، اورخون کتابلری، ص ۵۲]. بوراده شایان دقت بر نقطه داها وار: «توکیو» حکمداری ایتالیلر ایلک دفعه مطلوب ایتمکدن سوکرا، «صغدی» دن ایران شامی «خسروه» بر مکتوب کونده رمغدی که، قوماش اوزرینه چینجه اولارق بر چین عالی طرفندن یازیلدی. قوشانلر، ایتالیلر، سوکرا توکیولر سه لرحه چینک خراجکداری اولدقلری ایچون چینجه تک بوتأیری غایت طبعیمدره لاکن، یوقاریده اوردوت سنه

تدقیق و مقایسه ایدن «طومسن» بو حرفلرک اکثریت عظیمه سنک «آرامی» یازیسه مشابهتی نظر اعتباره آلدیغی کبی، صاعدن صوله یازیله سنده ده ینه «آرامی» یازیسنک تأثیرینی کورمش و بو یازیسنک منشائی وضوح و قطعیتله تعیننه موفق اولمشدر .

«اورخون» یازیسنک نهمان وهانکی تورک شعبه سی طرفندن ایجاد ایدلدیکی مسئله سی هنوز قطعیتله حل ایدیله ممشدر . اکر «توکيو» لر طرفندن ایجاد ایدیلش اولسه یدی ، بونک آلتنجی عصر اورته لرنده اولماسی ایجاب ایدهدی ؛ چونکه اونلرک «اقنالت» لری مغلوب ایتدکدن صـ کرا ایران مدینیتله تماس اجمه لری آلتنجی عصرک اورته لرینه تصادف ایدره . حالبوکه بوتقدیرده «توکيو» لره عا ئد اولان تاریخی وثیقه لرده بو یازیسنک ایجادندن محقق بحث ایدیله جکدی . چین منبع لرنده بویله بر قیدک فقدانی بونک ایجادینک توکیولره عا ئد اولمادیغنی واضحاً کوسته ریور [۱] . «طومسن» بونک ابتدا «اویغور» لر طرفندن ایجاد ایدلکدن سوکرا «توکيو» لره کیمه سی احتمالنندن بحث ایتدیکی کبی [۲] ، «دوننه» ده ، اوزون برطاقم مطالعاتدن سوکرا ، «وهی» ساله سی زماننده (بعدمیلاد ۲۲۷ - ۲۶۴) «صفد» ک غرب حوالیسنده کوچه اولار ق یاشایان ، وداها اول «صفد» و «باقتریان» ساحه لرینی ضبط ایدهرک اورته آسیاده بش عصر قدر (بعدمیلاد ۴۲۵ . قدر) حکمران اولان «یوشه شی» لرله مناسبانده بولونان «قیرغیز» لرک ابتدا بو یازی نی قوللاندق لرینی سویلیور .

سوکرا بیزانسه یازیلا مکتوبک تورکجه اولماسی ده ، هر حالده ملی لسانک بوسوتون متروک اولمادیغنی کوسته ریور . شرق و غرب توکیولری بر جوق جهتلرجه بر برندن فرقتز اولدق لرنندن بو مکتوبک اورخون یازیسه یازیلدیغنی فرضیه سی بزجه ده داها شایان قبولدر .

[۱] «طومسن» بولفبا نک آنحاق میلادی آلتنجی عصرده تولد ایتدیکی ، هیچ اولما زسه شرق تورکلرینه بوزمان کلدیکی فکر ننده در [اورخون کتبه لری ، ص ۵۱] . بونک شرق تورکلرینه عا ئد اولمادیغنی ادما ایدن و بوکا دائر تاریخی بروثیقه اولمادیغنی ایلری سورن اصل «دوننه» در [تورک الفبا سنک منشأینه دائر ، ص ۱۷] . «بلوشه» ، طومسنک بومطالعه سنه پک حقل اولار ق اعتراض ایتکده در :

اگر بویله اولسه یدی بولفبا ایل «ساسانی» یازی آراسنده ده برمشاهت اولاجق ، یاخوده ، اورخون تورکلری داها «بیلکه خاقان» زماننده یا ایلک عرب خلیفه لرینک سکه لرنده ک پهلوی یازیسنی و یاخود داها بید بر احتمال ایل عرب یازیسنی قبول ایتشی بولونه جملردی ؛ حالبوکه بو اوج احتمالده غیر وارددر [بلوشه ، اورخون تورک کتبه لری ، ص ۷۲] . کرک «بلوشه» نک ، کرک «دوننه» و «زابوروسکی» نک - آشاغیده مذکور - اعتراض لری ، «طومسن» ایل «رادولف» ک بو خصوصه یا کله ق لرینی کوسته ریور .

[۲] «آپلرله موزاه» «دروشن» و «رادولف» . استناداً طومسن ، اورخون کتبه لری ، ص ۱۵

« یوئشی » لرك كرك عرف وعادتلى و كرك شكل مسكوكاتلى « آرشا كيان » سلاله سنه (قبل الميلاذ ۲۵۰ - بعد الميلاذ ۲۲۶) . يك زياده بگزمه ديكنندن ، او آراتق « اورته آسيه » نك مهم بر قسمنده « آرامى » يازيسنك ويا اوندن منشعب يازيلرك مستعمل اولديغنه حكم اولونه بيلير ؛ لاكن عجا « قيرغيز » لر بويازى يى حاضر اولارق مى آلديلر ، يوقسه بالذات ايجادى ايتديلر ؛ بونى كسدير مك قابل دكلدر [۱] . « اورخون » يازيلرينك « آرشا كيان » زماننده كى « آرامى » يازيسنه مشابهنى نظر اعتباره آلان « دونهر » ، بو دور ايله « اورخون » كتابه لر ينك - حتى زمان اعتباريله اولنره بر عصر قدر و بلسكه داها زياده تقدم ايند « ينيسه يى » كتابه لر ينك - زمان ركزى آراسنده كى فرقى دوشونه رك ، يا بو يازينك اومولديغندن چوق اول ايجاد ايديلديكىنى ، يا خود بوكا موده ل اولان اسكى آرامى الفبا سنك تور كستانك اوزاق بر ساحه سنده ديكر طرفلرده اولديغندن داها اوزون بر مدت استعمال ايديلديكىنى ايلرى سوريبور . بو تقديرده ، چين منبع لرينك ، ميلاذى در دنجى عصرده « اويغور » لر له « توكيو » لر و « قيرغيز » لرك عيى يازى يى قوللاندقلى حقتده كى افاده لر ينك « اورخون » يازيسنه عائد اولدينى تين ايدهر [۲] .

[۱] دونهر ، تورك الفبا سنك منشأ نه دائر ، ص ۷۰ ، « سه نار » طرفندن نشر ايديلن بعض هند مسكوكاتنده اورخون حرفلرندن بعضيلرينه تصادف ايديلديكىنى سويلهين « دونهر » ، داها بو كى دلائل اله كچديكى تقديرده بو مسئله نك قولايجه حلى قابل اولاجنى سويليور .

[۲] دونهر ، عين اثر ، ص ۱۷ و ۶۹ ؛ « زابوروسكى » ده اورخون يازيسنك آرشا كيان مسكوكاتنده كى آرامى يازيسندن آلدنيغنه قائمدر (آنترپولوزى جعيتى بولتلىرى ، ۱۸۹۸ ، ص ۱۷۷ ؛ ۱۸۹۹ ، ص ۷۱۱ ؛ ره ووسسيانتيقيق ، ۱۹۰۰ ، ۱ ، ص ۴۴۶) . بو مسكوكلر « ووسون » لرك مملكتلرينه ، « ابلى » اورز ريشه قدر ياييلهشدى . بو مسكوكلرده كى حرفلره يازيلش كتابه لر اورلرده تصادف ايديلشدر . چين مورخ لرينك در دنجى عصرده اويغورلر ، توكيولر و قيرغيزلرده موجوديتندن بحث ايتدكلرى يازى بودر [Zaborowski, les peuples Ariyens, Doin, 1908, P. 289] . « زابوروسكى » بويازينك اساساً « ساقا » لر و اونلرك مؤخر برخيلطه يى اولان « قيرغيز » لر عائد اولديغنى سويله مك « ورتيه » دونهر ، دن آيريلدينى كى ، « آسپلن » ه استناد آده ينيسه يى جوارنده ماشلره محكوك بر طاقم ابتدائى جنگاور تصورلر نده « ساقا » حكمدار لرينك و « قيرغيز » لرك شكل و قيايى كوزه چارپديغنى ده علاوه ايتكده در . معافيه بو مؤلف ، « ووسونلرك » و « ساقا لرك » تورانى » اولوب اساساً تورانى لرك تورك - موغول جنسندن آيرى اولديغنه و بالكلز « يوشى » لرك تورك - موغوللردن اولديغنه قائمدر . « ده بگل » ، اورخون كتابه لر ينك كشفندن اول « هياسنك » لك « توكيو » يازيسى « اويغور » يازيسى عد ايتك صورتيله ياكيله يغنى سويليور [اورخون كتابه لرى ، ص ۱۸] . حالوكه بو ياكيله شلاق بالكلز او كا منحصر دكلدر ؛ « آبه له موزا » ده ۱۸۲۰ ده ، چين منبع لرينك ميلاذى در دنجى عصرده اويغورلر ، توكيولر و قيرغيزلر آراسنده مشترك اولديغنى سويله دكلرى يازينك اويغور يازيسى اولماسى احتمالندن بحث ايديليوردي [قاتارلسانلى حقتده تحريات ، ص ۲۹۹] .

«اورخون» يازيسنك منشأى حقنده «طومسن» و «رادلوف» ك نقطه نظر لرئى قبول ايمهين «بلوشه»، دها «هيونغ-نو» لر زماننده بر تورك يازيسنك موجوديتنى ايلرى سورهرك، اولردن «توكيو» لره كلتجهيه قدر توركر ك مختلف يازيلرى اولديغنى، حتى «جوجن» حكمدارى «تولون Tou - loun» طرفدن اختراع ايديلديكى سويلهين يازيسنك [١] بر اثر اختراع اولمايوب «هيونغ-نو» لردن تعديلاً ويا عيناً اقتباس ايديلديكى، بناءً عليه «اورخون» يازيسنك «هيونغ-نو» لر ويا «ووسون ou - sou» لر طرفدن دها عصر لرحه اول قوللا نيلان يازيلردن برينك شكل معدلى عد ايمك ايجاب ايتديكى سويلهيه ر ك اونى «دونهر» دن دها اسكى بر زمانه ارجاع ايتد ك دن صوكر ا، اسكى «هيونغ-نو» يازيسنك ده «آرامى الاصل» اولديغنى ادعا ايديبور؛ او كا نظراً «كيانين» سالا ه سنك فتوحاتى سايه سنده اورته آسايه، هندستانك شالنه ير لشد ك دن صوكر ا بوتون هند ياريم آداسنى استيلا ايدن آرامى يازيسى، عيى سبيلر تأثيرله وهان هان عين زمانده «كاشغر» و «تيان شان» توركر كرى طرفدن ده قبول ايديلشدى [٢].

منشأى حقنده بوقدر مختلف فرضيه لر سردايديلن «اورخون» يازيسنك ساحه انكشافى آز چوق و وضوح له تعين اولونه بيلير: «اورخون» ساحه سندن دها ه بوقا ريلرده يعنى «ينسهين» نك شمالى ساحه لر نده «قيرغيز» لر آراسنده هر حالده «توكيو» لردن دها اول مستعمل اولان بوازى، بويوك بر احتمالله، اوراده، «توكيو» لر و «ايفور» لر آراسنده اولديغندن دها فضله ياشادى. مع مافيه بو دوام مدتى تخمين بيله ممكن اولامبور. «توكيو» خاقانلى ٧٤٥ ده اوينور لر

[١] بو حادته ميلادى ٤٠٤ ده در [بلوشه، اورخونده كى تورك كتابه لرى، ص ١١ و ٢٥].
 [٢] [بلوشه، هين اثر، ص ٢٢ - ٢٦؛ «بلوشه» بو «اورخون» يازيسنك «يا - لو - قيا Pa - lou - kia» لرك قولاندقلى اوتوز حرفى الفبا اوله مى احتمالندن بحث ايديبور. مملكتلى «قوئى چو Kouei - tsen» لرك غربنده، «پاتماش» كرلنك جنوب شرق سينده يعنى بوكونكى نوركستان چيننده اولان بو تورك زمره سنك لسانى «قوئى چو» لرك عيى يعنى «توركيه» ايدى؛ وستون حالده يازيبور لردى [بلوشه، ص ٢٦؛ بونلر حقنده فضله تفصيلات «رهموزا» نك اثرنده در: ص ٢٩٣ و متعاقب صفحه لرده. سولدن صاغه و بوقا ريدن آشاغى به دوغر و يازيباش طرزى حقنده «بلوشه» نك تنقيداتى چوق شايدان دقتدر]. «هيونغ-نو» لرك چين يازيسى قولاندقلى بوقا ريدن سويله ديكمز جهته «بلوشه» نك اورخون يازيسى بوقدر چوق اسكى بر زمانه ارجاع ايمه سنى طبيعى قبول ايدمه يز. تورك يازيسنك «كيانين» دكل «آرشا كيان» زماننده تأسس ايتديكى حقنده «دونهر» و «زابوروسكى» نك فرضيه لرى دها قوتليدر. «دونهر» ك - كنديسنك ائرندن ايكى سنه اول انتشار ايدن - كتابى «بلوشه» مع التأسف كورمه هدر.

طرفدن ييقلد قدن سوکرا ، «اورخون» يازيسي داها متکامل صورتده دوام ايندى . تقريباً ٧٨٤ ده ديکيلمش اولان «قارا بالغاسون : بلاساقون» دهکى اوچنجى «اويغور» آبدەسى بونى کوسته ريبور . بو آبدە اوزرنده ، مؤخر آپک بويوک اهميت قازانه جق اولان «اويغور» يازيسنى ده کورمکده يز . «تورقان» تحريياتنده اخيراً الدە ايديلن اورخون يازيسيله يازيلش برطاقم اثرلر ، بويازينک متعاقب دورلرده «شرقى تورکستان» جوارنده ده انکشاف اينديکنى ميدانه چيقارمشدر . «طومسن» ک فکرينه کوره ، بوالفبا تورک-اويغور مانيخه ئيستلرى واسطه سيله ، ياخود ، اولرک شمالدن هجرتلرى مناصتيه «شرقى تورکستان» . کلوب يرلشمشدر [١] . اورخون يازيسيله تورفانده اله کچن محسولار ، کتابة لردهکى يازينک داها متکامل و قلم ياخود فيرچه ايله يازيلنه داها قابليتلى برشکلى اولوب اساس اعتباريله

[١] «طومسن» ک پروسيا علوم آقاده ميسى فلسفه - تاريخ شعبه سى خطرلرى مياننده ١٩١٠ ده انتشار ايدەن «Ein Blatt in türkischer, „Runen“ schrift aus Turfan» عنوانى کوچوک اثرينه بلنکيز [ص ٢٩٦ - ٣٠٦] . «فون لوقوق» ١٩٠٩ ده ينه عين خطرلر مياننده «köktürkisches aus Turfan» نامى آلتنده ، اورخون حرفلريله يازيلش و مانيخه ئيستلر هاند بعض کوچوک پارچه لرده نشر ايتمى . «قارا بالغاسون» دهکى اويغور آبدە سنده موجود اورخون يازيسيله بو تورفاندهکى عين يازيلر آراسنده بويوک برمشابيت بولان ، بو آبدە نك اويغور يازيسيله اولان کتابة سنک تورکجه اولايوب اورنه آسيادهکى ايرانلى مانيخه ئيستلرک تکلم لسانى بولونان «صنجه» اوله ينى حننده «مولر» طرفندن ايلرى سورولن «Ein iranische Sprachdenkmal aus der nördlichen Mongolei, Sitzungsber. d. Ber. Akad. d. Wiss. 1909, S. 726 ff» مطالعه يى قبول ايدەن «طومسن» ديورکه : «پک محتلمدرکه يالکز بو کتابة ده دکل بلکه رونيك يازيله يازيلش کتابة لرده دخى اورنه آسيانک داها جنوبندهکى نواحينکده وغروهن دوغرويه ايزلرني کورمک مجبورينده قاليرزکه ، بو کيفيت ، شمال اويغورلرى آراسنده مانيلرک ميسونرلک فعاليتنک حکم فرما اوله ينى کوسته رير . ديگر طرفدن اولا رونيك يازينک شرقي تورکستانده - که بو الفبا بوراده سوک مانى دورنده ظهور ايتش و اويغور يازيسندن چوق محدود بره اثره ده قالمشدر - خصوصى صورت استعمال وانکشافنى تأمين ايدن کيفيت ، سکزنجى هصرک اورنه سنده تورک (اويغور) مهتديليلرنيک مداخله ويا شاهدن هجرتلرى اولمشدر . بوالفباک طاش کتابة لراوزرنده داها اسكى اولارق استعماله هاند بو حواليدە شيمدى به قدر هيچ بر ايزه تصادف ايدله مشدر . [طومسن ، عين اثر] . تورکلر وچينليلر آراسنده «مانيخه ئيزم» ک انتشارينه دائر فضلہ تفصيلات ايجون آبريجه «ده وده يا» نك «چينلى مانى و مصلهانلر» حننده «ژورنال آزياتيک» ک ١٨٩٧ سنه سنه هاند جلدنده نشر اينديکى بله مهم مقاله يه [ص ٤٤٥ و متعاقب] ، «فله مان هوار» ک برلين شرق مجموعه سنده منتشر «پکين جامندهکى ستولک شرق تورکجه سى متنى» مقاله سنه ١٩٠٢ ، [ص ٢١٠] ، ينه «فله مان» هوارک نشر و ترجمه اينديکى «کتاب التکوين والتاريخ» [ج ١ ، ص ١٣٢] ، فينو-اوغريهن جمينتک نشر اينديکى «اورخون کتابة لرى» نه [ص ، ٢٣ ، ٣٠ ، ٣٦] بلنکيز .

اوندن پك آز آریلقله برابر، اصل اونك « قارا بالغاسون » اویغور کتایه سنده کی - کتاب یازیسنه مشابه - شکل متکاملنه بکزره. او حوالیده بویازیله یازیلش اك اسکی اثر میلادی ۸۰۰ تاریخته قدر چیقہ بیلمکده ایسه ده، اویغور یازیسى دائماً بویازی به تفوق ایله مشدره. هر حالده بویازی، عصر لرجه، تورکلرک فکر وحسنی تئیتته خدمت ایندکدن سوکرا، باشقا مدنیتلرک قوتلی جریانلری قارشیسنده، یرنی «اویغور» یازیسنه براقهرق، یاواش یاواش اورته دن قالمشدر.

اورخون آبدهلرینک بعض یرلری هوا تأثیراتیه اوقونه میه جق
 § ۷ لسانه واسلوب درجه ده بوزولمش اولمقله برابر، هیئت عمومیه سی اعتباریه بو آبدهلر لسان وتاریخ اعتباریه حتی ادبیات تاریخی نقطه سندن پك قیمتلدره. یازیلردن برطاقنك «بیلکه خاقان» آغزندن برطاقنك ده «بولوغ تکین» طرفندن یازیلوب سوکرا حک اینتیرلدیکی آکلاسیلمقده در. لسان تاریخی نقطه سندن بو آبدهلر اوزون تدقیقاته لایقسه ده، موضوعمزه دوعرودن دوعروه تماش ایتمه دیکی جهتله، یالکنز پك محدود کله لر و «ایغما - ایغمه» ایله نهایت بولان بعض صیغهلر مستثنا اولمق اوزره نه کلمه نه ده بذویات اعتباریه سائر تورک لهجه لرنده تصادف ایدیله یین فضلہ برخصوصیته مالک اولمادیغنی سویه مک کافیدر [۱].

اورخون کتایه لرنده، «توکیو» لرک تاریخی، شرق توکیولرینک چینلر طرفندن پریشان ایلدلکدن سوکرا کی محکومیت دوره سنده کچیردکلری قارا کونلرک خاطرهلری، سوکرا «بیلکه خان» له «کول تکین» ک باباسی «قوتلوق خان» (م ۶۸۱ - ۶۹۱) طرفندن فاصل احیا ایلدیکی - چین تاریخلرینک معلوماتنه همان تمامیه مطابق اولارق - حکایه ایدیلمکده در. فلاکت کونلرینک آجیلقلری، سوکرا ماتم آیینلری، «کول تکین» ک قهرمانلقلری، خاقانک قومنه قارشى دویدیغی ده رین و صمیمی تأثرلر، او دوره نظراً شاعرانه بر لسانله تصویر ایدیلیور. اسلوب بعض یرلرده بر آز قورو، مطرد، حتی اکثریتله، تهکیه ده درست برمنطق ترتیبندن محرومدر. لاکن بوکارغماً، بعض پارچه لرده ادا او قدر جانلی و آهشکللی، او قدر ده رین و صمیمی تحسسلره معکسدرکه، بورالرده چوق قوتلی و معشری بره لیرزم، دستانی بر روح کندینی قوتله حسن اینتیریبیور. اسکی

[۱] توری بوژه ف، میلادی اول هرده چی مصر صوکلرینه قدر تورک دیل یادکارلری [ملى تبعلر، صای ۴].

تورك حیات و اعتقاد اتنك، صاف تورك روحنك بوتون خصوصیتلرینی صافلایان بوکتابه لر « طومسن » كه ده اعتراف ایتدیكى وجهله ، كورولیور كه علی العاده نقل و حکایه مقصدن داهایوكسك بر مقصد كوزه تمكده ، یعنی بدیی برغایه تعقیب ایتمكده در : قیصه لاکن قطعی و واضح جمله لر ، تصویر لر نده ساخته لكدن تماماً اوزاق ساده و قوتلی بر افاده ، بر بریاه آهنگدار بر صورتده تألیف ایدیلش فعللر ، آراده افاده یی یکنسقلقدن قورنارمق ایچون فعللر ك دكشیدیر یله سی ، خلاصه بوتون بوكی بیان اینجه لكلری بواسکی كتابه لر ی علی العاده بر لسان و تاریخ وثیقه سی شكندن قورتارییور . كتابه لرده کی مجاز لایله صور بیانی تورك لرك مختلف شعبه لرینه عائد حتی بو کونکی خلق ادبیاتنده كوردیکمز کی ، سجهمله تکرار لر ، تضاد لر دن مرکب اولار ق بر نوع « ابتدائی نظم » شكندنه مؤخر دور لرده كوردیکمز خصوصی بر طرز ادانك ایلك نمونه سنی ده بوراده بولیوروز [۱] . تاریخی بردستانك بقیه می عد ایده بیله جگمز بو اورخون كتابه لرینی ، هر حالده ، تورك ادبیاتنك المزه كجه بیان ایلك محصول بدیعیسی عد ایده بیلیرز . نمونه اولق اوزره شو اوافق پارچه یی - بو کونکی لسانه ترجمه سیله برابر - نقل ایدیوروز :

اسکی متن

ترجمه سی

تابناج قاغان قایلین توروسین آلی بیرمیش . تورك قاراقامیغ بودون آنچا تمیش : ایل لیغ بودون آریم ، ایلیم آمانی قانی ؟ قغه ایلیم قازغانور من ؟ تیر آرمیش . قاغان لیغ بودون آریم ، قاغانیم قانی ؟ نه قاغان قه ایشیم کوچم برورن ؟ تیر آرمیش . آنچا تپ تابناج قاغان قایانی بولیش . یاغی بولیپ ایتو نیار اتونو اومدوق یانا ایچكش . بونجا ایشیم

چینی ، خاقاندن ایلی توره سی آلیو برمیش . تورك قاراقامیق (ضعیف عاجز) ملتی بوله دیمش : ایل صاحی ملت ایدم ، ایلیم آمانم هانی ؟ کیه مملکت قازانه جنم ؟ دیر ایمش . خاقانلی ملت ایدم ، خاقانم هانی ؟ هانکی خاقانه ایشی کوچمی بره جگم ؟ دیر ایمش . بوله دیبه رك چین خاقاننه دشمن اولمش . دشمن اولنجه تکرار دولت قورمق امیدنه دوشه شلر .

[۱] اسکی اوغوز تورک لری دستانك « كساب دده قورقوت » نامی آلفنده بزه انتقال ایده بیلن پارچه لر نده ، بوشکل بیانك اك كوزهل واك اسکی نمونه لرینه تصادف ایدیله بیلیر . « قوپوز » لرله خلفه ترم ایدیلک ایچون بدیی برغایه تعقیب اولونه رق وجوده کتیریلش اولان بو جدا مل طرز بیانه تورك لرك بو کونکی خلق ادبیاتنده ده راست کلینور [« بهر زین » ك تورکجه منتخبانه باقکن] . باشقا مللر ك ایلك ادبی دور لر نده تصادف اولونان بو « ابتدائی نظم » طرزینك ایلك نمونه سی اولار ق اورخون كتابه سنك بعض پارچه لرینی کوستره بیلیرز ؛ مع مانیه « دده قورقوت » كتابنك - شكل حاضری اعتبارله اوندن چوق مؤخر بر زمانه تثبیت ایدیلش اولنله برابر - كتابه لر دن چوق اسکی بر عنعنه یی احتوا ایتدیکنی ده اونوما ایلدر [اوچنچی مبحثده و بر بیان تفصیلا باقکن] .

کوجيغ بيرتوق غه روساقيئاي تورک بودون اولور ايبن اورو غسيزاتايين تر ارميش، يوق ادو باربر ارميش. پوزه تورک تانغربسي تورک ايدوق ييري صوبي آنجا تيمش. تورک بودون يوق بولماسون تيين بودون بولسون تيين آقاي اباترس قاغانغ اوکم ايل بيلکه قاغ تونيغ تانغري توبه سيئدا توتوپ يوغارو کوتورميش ارينچ .

ايشلرخي کوجلرخي و يرمداکاري ايچون (چينايلار) تورکاري اولدبرهلم ، صوبي يتيرهلم ديشلر ، يوق ايتکه کايورلر مش . يوقا ريده کي تورک تا کريسي تورک ارك مقدس يرمولکلري بوبله ديش . تورک ملتي يوق اولماسون ، ملت اولسون ديه بابام اباترس خاقانله آنام ايل بيلکه خاتوني تا کري تپه سنده طوتوب يوقاري کوتورمش ايدى .

کورولورکه بولسان وبوفاده ، او قدر ايتدائي و باربار بر لسانه بکزمه ميور . « کول تورکيه » نک بوقدر منتظم و کوزدل بر نر لساناي اولاي بيلمه سي ايچون هر حالده اوزون تکامل دورلري کچيرديکي محققدر [۱] . کرک « طومسن » کرک « بلوشه » ، کتابه ده کي بو خصوصيتلري نظر اعتباره آلاق اونى بر « ملي داستان » بقيه سي عد ايديورلر [۲] .

ايلريده اسسکي تورکلرده ماتم آينلرندن وبونلرک بديعي ماهيتندن **۱۱** کتابه لرده نظم بخت ايديليرکن ، نون حکمدارلر ويا حکمدار عالنه سنه منسوب قهرمانلر حفته « ساغو : مرثيه » تنظيمک عمومي بر عادت حکمنده اولديني کوروله . جکدر . بوکا ، « کول تکين » کتابه سنک چينجه قسمنده بيله بر منظومه بولونديغي علاوه ايدجک اولورسه ق ، اورخون ابدلرنده تورک نظمک ايلک نمونه سنه تصادف ايديلمه سي شبه سز چوق طبيعي کورولور . ايشته « کول تکين » کتابه سنده شمزاده « يولوغ تکين » طرفدن يازيلديني مصرح ايکي پارچه يه تصادف ايديوررکه ، کتابه نک بو قسمي اپي بوزوق بر حالده بولونمقله برابر ، ينه بر مرثيه پارچه سي شکل وهيتنده تلي اولونه بيلير :

بوتاشقه بوتامغه قوب	بيکيري کون اولوروب
بونجه بيتيک بيتيکمه	يولوغ تکين بيتيتيم
يولوغ تکين بيتيتيم	مين کول تکين آتيسي

[۱] اورخون کتابه سنده « ارينچ » ايله بيتن بوکي جمله لر طور فائده چيقان ايفورلرلرنده ده راست کلينور ؛ ايلک آثار ادبيه مزدن اولان « يوسف وزليخا » منظومه سيه « ديوان حکمت » ده ده « امتي : ايدى » ايله بيتن مصراعلر واردر . اورخون کتابه لرنده کي بيان طرز لر بيله مؤخر تورک آثار ادبيه سنک وخلق ادبياتي محمولر ينک عرض ايتديکي مشاهير لري کوسترمک ايچون خصوصي ير تدقيقه احتياج واردر .

بو پارچه، شکل و وزن اعتباریله، ایلیده بحث ایده-جکمز اسکی تورک مرثیه لرندن همان همان فرقسز کیدر [۱].

« اورخون » یازیسیمه یازیلش سائر بر طاقم تورک کتابه لری دهاوار § ۹ ویکر کتابه لر ایسه ده ، بونلر یا « ینسه ئی » ده کیلر کی اوقدر حائز اهمیت اولمایان و لایقیله تدقیق ایدیله مه یین ، یاخود ، « اونفین » ده کی « بیلکه تونیوقوق Tonyukuk » کتابه سی کی تاریخی اهمیته رغما ادبیات نقطه نظرندن آیری بر خصوصیتی اولمایان شیردر . « رادلوف » طرفندن ترجمه و نشر ایلمش اولان بو کتابه ، « بیلکه تونیوقوق » آدی بویوک حکومت آدامنک ابتدا « مچو » نك صوکراده « بیلکه خاقان » ك دور سلطنتنده کی مساعیسندن باحثدر [۲]. بوندن ماعدا ، قسم اعظمی مزار طاشلری تشکیل ایتمک اوزره « ینسه یی » ، جوارنده ، « ایکی خانوم نور » ده ، قویتو تامیر ، ده ، « قارابالقاسون » و دها سائر محملرده اوافق تفک بر چوق کتابه لر بولونمش و روس عالمی طرفندن تدقیق ایدیلمشده ، بونلر ، بالخاصه ادبیات تاریخی اعتباریله حائز قیمت صایبلامازلر [۳]. بوتون بونلره ، ایوم روس موزه لرنده موجود اولوب اوزر لرنده اورخون یازیسنه تصادف ایدیلم بر طاقم طاباقلری و سائر بی ده علاوه ایده رسه که ، اورخون یازیسنک بر آراق بوتون تورک عالمنده ناصل مهم و عمومی بر موقع قازاندیغنی لایقیله آکلارز [۴].

[۱] زکی وایدی افندی ، « بولوغ تکین » ک بوکچوک شعری حقنده روس عالمی طرفندن مهم تدقیقات باپیلدیغنی سویلیور [تورک- تاتار تاریخی ، ص ۴۰]. بزم بو شهر پارچه سی حقنده بالذات کتابه متنی اوزرنده اجرا ایتمیکه ز تدقیقاتک نتیجه سنی آکلامق ایچون باقکیز [تورک ادبیاتنک منشأی ، ص ۵۳-۵۴ ، ملی تیغیلر ، صانی ۴]. اسکی تورک مرثیه لری حقنده دردنجی مبعنه باقکیز . [۲] « رادلوف » ک « موغولستانده اسکی تورک کتابه لری » عنوانی مهم کلبانه باقیکنز ، پترسبورغ ، ۱۸۹۹ .

[۳] کذلک بونلر حقنده « رادلوف » ، « فینو- اوغریه ن » جمعیه لره روس آقاده یسی نشر یانه باقکیز . « بلوشه » ده بونلرک جغرافی موقعلرنی خلاصه ذکر ایدیور [بلوشه ، تورک کتابه لری ، ص ۴]. [۴] « مه یورانسکی » ، « کوموش بر قابک آلتنده کی کوچوک بر اورخون یازیس » عنوانی کوچوک مقاله سنده دها بو کی قابلدن بحث ایدیور . « فینو - اوغریه ن » جمعیتنک نشر ایتمیکه « اورخون کتابه لری » نده ده بو خصوصده معلومات واردر . اورخون کتابه لری حقنده ، یوقاریدن بری ذکر ایتمیکمز اثر لر دن باشقا « وامبری » نك شو اثری : « Noten zu den Alttürkischen Inschriften, Helsingfors, 1899 » ، « مارقو وارت » ک « Die chronologie der alttürkischen Inschriften » ، کدرلک « بانغ » ک « Tung pao » مجموعه سنک ۹ نجی جلدنده (ص ۱۱۷)

۲

اویغور یازیسی

۱۰ § منشأ اویغور تورک لرندە، لاقلا هجر تدن ایکی عصر قدر اول، بر یازی موجوددی. چین مورخ لرینک ویردک لری معلوماته کوره، ایمپراطور «تای ووتی T'ai Wu ti» (م ۴۲۴ - ۴۵۱) زماننده اورته آسیادن کچن بر بودیست میسیونری یالکز اون اوچ حرفدن مرکب بر الفبایه راست کلدیکی کبی، ایمپراطور کتبخانه سنده کی ادبی اثرلرک یازیلدیغی مختلف غرب یازی سیسته ملری آراسنده ده اون درت حرفلی بر یازی بولونیوردی. چین منبع لرینک موجودیققی قطعیتله کوستردک لری بو یازینک، «اویغور یازیسی» دیدیکمز «سریانی - نسطوری» یازیسی اولماسی پک زیاده محتملدر. کرک بوندن کرک «طورفان» ده میلادی بشنجی عصره عائد - فقط په لوی حرفلریله یازیلی - برزبورنسخه سی بولونمهندن، نسطوریلکک و نسطوری یازینسک داها بشنجی عصرده «کاشغر» قاراشهر ختن، واسطه سیله اویغورستانده کی تورکر آراسنه یازیلدیغنه حکم ایده بیلیرز [۱]. اساساً نسطوریلک تاریخی بو خصوصه پک صریحدو: استانبول بطریق «نسطوریوس Nestorius» اوچنجی «افس: آیانلوغ» قونسیلی طرفقدن رفض واعتزال ایله اتهام ایلدکدن سوکرا (م ۴۳۱)، طرفدارلری متمادی تعقیباته اوغرائیلمش، و اونلر میاننده بولونان «پارسوموس Barsumus» ده «اورفه» دن طرد اولونمشدی. بونی متعاقب «تزیب» ده یرلشهرک اورانک متره پولیدی اولان بو ذات برته اولوژی مکتبی تأسیس ایتمدی و برچوق منتشر «Zu den Köktürkischen Inschriften» وویانه شرق مجموعه سنک ۱۲ نجی جلدنده (ص ۳۴) منتشر «Zur Erklärung der Köktürkischen Inschriften» عنوانی اثرلری شایان دقتدر. «بانغ» ک بوضوک ایکی اثری حقدن «کهزاقون» ک یازمش اولدیغی مقاله تنقیده آلمان شرق مجموعه سنک ۱۸۹۹ سنه سنه مصادف جلدنده در [ص ۵۴۴ - ۵۴۹]. «بانغ» ک «Vom Köktürkischen Zum Osmanischen, Berlin, 1617» و «طومسن» ک «Tureica, Helsingfors, Soc. Finno - Ougr, 1916» عنوانی صوک اثرلرینی اله کچیرمک قابل اولادینی جهتله بو قسمده مع التأسف اولردن استفاده ایده مده ک.

[۱] «دولاقوهری» دن نقلاً دوشنر، تورک الفبایسک منشأینه داثر، ص ۱۸. — آهل رهموزا، قاتار لسانلری حقدن تحریات، ص ۶۲ و ۲۹۵.

شاگردلر یتیشدیردی [۱]. بیزانس ایمپراطورلرینه رغماً زمان زمان ساسانی حکمدارلرینک قوتلی حمایه لرینه مظهر اولان نسطوری میسیونرلری، ایراندن باشلایه رق هندوچینه قدر، جوار مملکتلرده کندی مذهب لرینی نشر ایتدیلر. «سی - نغان - فو Si - ngan - fu» کتابه سی، هر نه قدر خریستیانلغک چینه «۶۳۵» ده «اولوپهن Olopen» طرفندن ادخال ایدیلدیکنی کوسترمکده ایسه ده، آن زمان ایچنده او قدر بویوک برموقع قازانمسی، رسماً طاینمازدن چوق داها اول کلوب یرلشدیکنی، و بناه علیه نسطوریلرک، داها غربی ساحه ده بولونان «اویفورلر» اولردن ده داها اول مناسباتده بولوندقلرینی قوتله تخمین ایتدیره بیلیر [۲].

«اویفورلر» حفته کی تاریخی معلومات، ایوم چوق §۱۱ اویفورلر نسطوریلرک قاریشیق بر حالده در. چونکه «غوبیل» و «ویسده لو» کچی اسکی مورخلردن باشلایه رق بوکونه قدر «اویفور» لرله «هووی - هو» لر بربرینه قاریشدیریلور. «اویفور» آدینک نه دن قعمم ایتدیکنی و «هووی - هو» لری «اویفور» عدا ایتمک یا کلیشلغنی ابتدا «رهموزا» اورته یه آتمشسه ده، هر نه دنسه، بویا کلیشلغک تصحیحی ممکن اولاماشدر [۳]. «اویفورستان» دیدیکمز ساحه و اوراده کی خلق، قبل المیلاد

[۱] دونهر، عین اثر و صحیفه. مع مافیه «دونهر» ک «بارسوموس» ک طردینی ۴۳۰ ده کوسترمه سی محتاج تصحیحدر: «بارسوموس» ۴۱۵ - ۴۲۰ تاریخلرنده طوغش و «اورفه Edesse» یه کلرک اوراده «سهنت افره» طرفندن دودنچی عصرده تأسیس ایدیلش اولان ایرانلر مکتبنه کیرمشدی. اوراده اوقویه رق نسطوریلرک عقائدینه تمایل ایتدکن صورکرا، ۴۵۷ ده استادی «ایباس» ک وفاتی متعاقب مونوفیزیتلرک وجوده کتیردیکی شدتلی برعکس العمل نتیجه سنده سائر ایرانلرله برابر اورادن سورولدی و ایرانه تابع اولان «نزیب» شهرینه متره پلاید اولدی. ایرنده لسطوریلرکک نشر و تعمیمینه نه درجه قوتله چالیشدیغنی «لاپور» اوزون اوزون آکادمقده در [Labourt, Le christianisme dans l'empire Perse, Paris, 1904, P. 131 et suiv].

[۲] دونهر، عین اثر، ص ۱۹. «سی نغان فو» کتابه سی حفته ده «پوتیه» نک «سی نغان فوده» کی چین کتابه سی، آدی اثرینه باقکنز. بو کتابه ده اسملری یازیلی نسطوری راهب لرینک ایرانی اسملری، نسطوریلرک ایرانده درجه تعمیمی پک ائی کوستره بیلیر [ادفابلوشه، مازده نیزم و تورکلر، ملی تبیلر، ص ۱، ص ۱۳۰].

[**] آبهل رهموزا، ناتار اسملری حفته تحریات، ص ۲۸۵. «ویسده لو» ده کی «هووی - هو» و «اویفور» ماده لرینی قارشیلانلر قیله بو خصوصی آکلامغه کافیدر. بالذات «ویسده لو»، «هووی - هو» لرک اویفور مملکتینه یرلشمه سندن صورکرا اوساحه یه «هووی - هو» مملکتی دینک باشلادیغنی سوبیلور. صورکرا «هیکل» و «ده وده یا»، اورخون آبدله لر حفته قینو - اوغریهن جمعیتک نشر ایتدیکی اترده «اویفورلر» دن بحث ایدر لرکن، «ویسده لو» نک «هووی - هو» لر

۱۲۶ سنه سندن بری «چسه Tch-sse» نامی آئنده اسکی چین موورخارینک معلومیدر. شرقی و غربی ایکی دولتہ تابع اولان بوساحه اوزماندن بری کاه چینلیرک کاه «هیونگ - نو» لرک، حتی ۴۷۰ دن اول بر آرائق «جوجن» لرک تحت نفوذندہ قالدی. بر آرائق «قائوچه» نامی آلان بر «هووی-هو» شمبسی ایله - که «آبن روموزا» بولری شرق منبعارندہ کی «قائلی» لر عدا ایتمکده در - و «هیونگ - نو» تورکلریله بوصولته اسکیدن بری تماس ایدن «اویغورلر»، مؤخرآ «توکیو» لرک نفوذی آئنده ده قالدقن سوکرا، «هووی-هو» نامی آئنده تا «بحر حزره» قیابرینه قدر آسیانک کنیش بر ساحه سنی اشغال ایدن «اوغوزلر» سکنزنجی عصرده احوالی بی ده تحت حکملرینه آلاق بویوک برسلطنت تشکیل ایله دیلر که، آراق بوندن سوکرا «هووی-هو» و «اویغور» ناملری بر بریله مترادف کی قوللا نیلمنه باشلادی [۱]. بوراده تفصیلاً مدافعه سی قابل اولمایان بوقیصه ایضاحاتدن سوکرا، اسکی اویغورلرله «هووی-هو» لرک یکدیگرندن آیری ایکی قوم اولدینی، اویغورلرک بویوک بر اهمیت سیاسی اولمایوب آنجاق «هووی-هو» لرله قاریشدقن سوکرا بویوک بر اهمیت قازاندقلمی، بناء علیه «دوقوز اوغوز» لرک صرف اسکی «چسه: اویغور» لر دکل، اولرله «هووی-هو» لرک قاریشمه سندن حاصل اولوب عمومیتله «اویغور: هووی-هو» نامی آئنده ذکر ایدیلن زمره اولدینی نظر دقتدن دور طوتولمامالی در.

حقتده ویردیکی معلوماتی تمامیله اویغورلرله عطف ایدیورلر. اوچنچی مبشده ده کوروله جکی وجهله، «ویسده لو» و «مقیلرینک» منشأ لرینی «توغلا» و «سه له ننا» نهرلری آراسنده کورستدکلری اویغورلر، حقیقت حالده «هووی-هو» لردر که، اورخون کتابه لرندہ کی «دوقوز اوغوزلر» له هرب - وورخارینک «تقزغز» لری و «چینلیرک» تیه له - کتابه لرده کی «تولس» - لری ده اولردر.

[۱] «ویسده لو»، «هووی-هو» ماده سنده، بولرک چوق کنیش بر ساحه به پایلمش اولقله برابر کیتجه ده پک اهمیتلی اولدقلمی سویلر. «چینلیرک ابتدا» و «وو Hou» - «طومسن» بولفلک «اویغور» دن زیاده «اوغوز» کله سنک مقابل اولدینه قاندر - دیدکلری بوقیله، ابتدا موغولستانک شالنده یاشاردی و کندیله یقین قرابی اولان «توکیو» لرک خراجگذاری ایدی. بدینچی عصرک باشلانمیشده دیگر «تیه له» قبیله لرله برلکده همیان واطلاق استقلال ایشدیلر. خانلرینک مقری ابتدا «سه له ننا» و بر آرز سوکرا «توغلا» نهرلری کنارنده ایدی، ۶۳۰ ده چین حاکمینی طانیدیلر و ۷۴۵ ده توکیو سلطنتنه ختام ویردیلر. [طومسن، ص ۱۴۸] اصل تفصیلات «ویسده لو» ده در. «هووی-هو» لرک اوغوزلر اولدقلمی ایله دنمه ایلمی سورده «روموزا» در. «اویغور» لر و «هووی-هو» لر حقتده آیرجه «روموزا» به «ص ۲۸۲، ۲۹۵، ۲۲۲ و متناوب همیه لرده»، «تابلروت» . «Tableaux historiques, P. 131»، و آیرجه «رادولف» ک «توقادغوبیلیک» مقدمه سنه بافکنز [

بو عمومی خطادن کندی قورتاراما پرق «هووی-هول» له «چهسه: اوینور» لری عین قوم ظن ایدن «دونهر» اوینور یازسی دیدیکمز «سریانی-نسطوری» یازسی حقدن شومعلوماتی وریبوره، بزه کوره، اسکی اوینور لردن زیاده «هووی-هو» له «ماددر: اسکی «هیونج-نو» زمزمه منسوب اولان اوینور لر دها میلاددن اول «تیان-شان» ک شمال وجنوبنده ساکن ایدیلر. شرقدن اراضیلری «طورقان» و «هامی» نک اوتله لرینه قدر امتداد ایدیوردی. بونلره «ووی Wei» سلاله سی زماننده (۲۲۷-۲۶۴) «قاوچه: یوکسک آرابهلی» و مملکتلرینه (۳۳۰م). دوغرو «قاوچانج» دیرلردی. آلتنجی عصره عامدمشعلرک ویردیکی معلوماته کوره بوراده اوزمان چین یازسی قوللانیدور و اوقونوردی. فقط عین زمانده تورکجه یعنی اوینورجه قونوشولور، بو اوینورجه پارشن اوزرینه هرسانی اولارق یازیلوردی. حتی ایلك دفعه «بودیزم» ی قبول ایتمش اولان خاندن بر «تورک مجله سی» قالدینی ده روایت اولونور [۱]. ایشته کرک بویازی، کرک یوقاریده بشنجی عصرده موجودیقندن بحث ایتدی کمز ۱۳-۱۴ حرفلی یازی، قوتلی حتی قطعیه یاقین بر احتمالله، معدل «سریانی-نسطوری» یعنی اوینور یازسی دیر [۲]. هر نه قدر «دوقوز اوغوز: اوینور» لر طرفندن اورخون جوارنده رکز ایدیش اولان کتابه نک چینجه پارچه سنده اوینور خانی «ایدی خان» ک کندی قومی اهتدا ایتدیرمک اوزره ۷۶۲ ده نسطوری راهبلی کتیردیکی بیلدیریلور سه ده، بو جهت، نسطوریلرک چینلیردن دها غربی سا-ده اولان اوینور لر له ۶۳۵ دن اپی اول مناسباته کیریشد کلری حقدن کی مدعاضی اصلا اخلال ایدم. چونکه خریستیانلغک و نسطوری یاریسک دها بشنجی عصرک ایکنجی نصفندن بری اوینورلر آراسنه کیرمش اولدینی، بولون اثرلر بویازینک - چین مورخلری طرفندن بیان اولونان - اسکی ایله ثابتدر. «شله غل» ک ادعای

[۱] دونهر، تورک الفبا سنک منشأینه دائر، ص ۱۹؛ و بوندن تقلاً نجیب عامم و عارف بکلرک «عثمانلی تاریخی» نده، ص ۲۶۸. «قاوچه» عنواننک «هووی-هول» و برله دیکی «ویسده لو» ده غایت قطعی بر صورتده مصرحدر [ص ۵۷]. مع مایه چین مورخلری «هووی-هو» لسانیه اصل اسکی اوینور لرک لسانی آراسنده بویوک برفرق اولمادینی سوبیلور لرکه، یوقاریده بوندن بحث ایتمشدک. «ره موزا»، «یوکسک آرابهلی» معناسله کلن بولگه نک، شرق منبعلرنده کی «قانقلی: قانقلی»، مقابل اولدینی ایلری سورمشدی [ص ۳۲۶]. «ماتوآن لین» ک «قاوچه» لرده چین یازسیله برابر موجودیقندن بحث ایتدیکی یازی یی «ره موزا» ده «سریانی-نسطوری» یازسی اولارق قبول ایدیور [ص ۶۹].

[۲] «ره موزا» و «دولاقوهری» به استناداً «دونهر»، تورک الفبا سی، ص ۱۹.

وجهه. اشتراغھلو Estranghelo، یعنی نسطوری یازینک ۷۶۲ دن سوکرا اویغورلر آراسنه کیردیکی قبول ایدیه جگ اولورسه، چین مورخلرینک بشنجی و آلتنجی عصرلرده موجودیتدن بحث ایتد کیری ۱۳ = ۱۴ حرفلی یازی مسئله سی برعبار حانده قاله جقدر. حالبوکه اویغور خاننک نسطوروی راهبیری کتیرمه سی کبی داها زیاده دولته عائد بر حادثه نك معلومیتی، اوتاریخدن اول بو راهبیرك خصوصی صورتده اورالره کله دیکنی اثبات ایدیه من. بالعکس، نسطورتلك ایجه زماندن بری او حوالیده بر نفوذ اجراسنه باشلامش اولمایدرکه، خان بیله بو مذهبك روحایلرینی دعوت لزومنی حس ایتمش اولسون. بو مقدماتی قبول ایتدکن سوکرا، ۷۶۲ تاریخندن سوکرا نسطوریلکک دولت حمایه سنه ده مظهر اوله رق داها سریع وقوتلی بر صورتده اویغورلر آراسنه یاییلدیغنی تسلیم ایدیه بیلیرزه. اساساً، «طورقان» ده بولونان اثرلرده، خریستیانلغک اویغورلر آراسنده اک زیاده سکرنجی حتی دو قوزنجی عصرده انکشافنی کوستریور.

معدل «سزبانی - نسطوری» یازینسندن باشقا برشی اولمایان § ۱۲ اویغور یازینسی اویغور یازینسی، عدد آاسکی اورخون یازیلرندن داها آز اولوب آنجاق اون درت حرفدن مرکب دی. کرک جینلیلر کرک مؤخر اسلام مورخلری بو یازینک ابتدا اون درت حرفدن مرکب اولدیغنی سویلرله. حتی هجری دو قوزنجی عصرده مورخ «احمد بن عربشاه» یقین مخر جلدن چقان حرفلرک - مثلاً «ب: ف»، «ز: س: ص»، «ت: د: ط» کبی - عین شکلله افاده اولوندیغنی لایقوله آ کلاتیور [۱]. بوندن تخمیناً درت عصر اولنه عائد اولان «دیوان لغات الترک» ده «اویغور یازینسک ۲۴ حرفدن مرکب اولدیغنی بو یازینک خاقانیه تورکلری طرفندن اموردولته استعمال ایدلیدیکی کبی، کاشفردن تايوقاری چینه قدر بوتون تورک مملکتلرنده آاسکی زمانلردن بری مستعمل اولدیغنی، ده علاوه اولونیور [۲]. بوراده موضوع بحث ۲۴ حرفک یا کلشلمنی، داها دوغروسی بو عددک اشکاله دکل اصواته عائد

[۱] «لومله ی داوید» ک «کتاب علم النافع» نده وه آبه لر مه موزاه ده [ص ۳۵ و ۲۵۳].
«لانغازه»، «Notices et Extraits» نك بشنجی جلدینه «احمد بن عربشاه» ک ذکر ایتدیکی حرفلرک قوبه سی درج ایتشد. «ابن عربشاه» ک «فاکمه الحلقا» سنه ده فی الحقیقه بو اون درت حرفک شکلاری موجود ایسه ده، «المزده کی موصل باصمه سنه مع التأسف شکلر - بلکده طبعنک مغلکلتندن - ترک ایدلشدر [موصل طبعی، ۱۸۶۹، ص ۴۷۷]. «لومله ی داوید» ابن عربشاهک متننی عیناً نقل ایدیور.

[۲] دیوان لغات الترک، ج ۱، ص ۷-۱۰

اولدینی بویوک بر قوتله ادعا اولونه بیلیر. چونکه مختلف زمانلردن قالمش اولان اوینورجه اثرلرده - مثلا «هبة الحقایق» کبی - آنجاق اون درت، وبعضیلر نده نه نهایت نهایت اون آلتی شکل بولوندیغنی پک اینی بیلوروز [۱]. بویازینک اسکیلکی مسئله سنک تمینته کاتجه، بعض عجم مورخلری بونی تا «اوغوزخان» زمانه قدر ارجاع ایدیورلرکه، بواسناد حتی مناقشه یه بیله دکز [۲]. میلادی اون اوچنچی واون دردنچی عصرلرده یعنی موغوللرک تحکمی زماننده تاتارستانه کونده ریش اولان میسیونرلردن «کیوم دوروبروق»، موغوللرک قوللاندقلری اوینور یازیسنک یوقاریدن آشاغی یه و صاغدن صوله یازیلدیغنی وحتی «منکوقآن» ک «سن لوئی» یه کونده ردیکی مکتوبکده بوشکلده اولدیغنی سویلیور [۳]. بویوقاریدن آشاغی یه یازیلق مسئله سنک ماهیتی حقتده «آهل رهموزا» اوزون تدقیقاده بولونه رق، بونک چین یازیسنک بر اثر تقلیدی اولماسی احتمالی وحتی چینجه دن سطر سطر ترجمه یایمق ایچون بو اصولک اختیار اولوندیغنی ابلری سورمش و یوقسه اوینور یازیسنک اساسنده بویله بر طرز تحریرک موجود بولونمادیغنی دخی ادعا اتمشدی [۴]. بالخاصه اسلامیتدن صوکر ا یازیش اولان «هبة الحقایق» قونادغوبیلک «کبی اثرلرک افقی خطرله یازیلدیغنی بیلدیکمز کبی، چین مورخلرینک بعض افاده لری ده «آهل رهموزا» نک فکری بر نقطه نظر دن تأیید ایدیور [۵].

بورابه قدر ویردیکمز تاریخی ولسانی ایضاحاتدن صوکر ا، «اوینور»
 § ۱۳ انکشافی یازیسنک انکشاف تاریخیسی یعنی هانکی ساحه لرده هانکی تورک شبعه لری طرفدن نه زمانه قدر قوللانیلدیغنی حقتده صریح بر فکر ایدینک قابلدن: ابتدانسطوری

[۱] نجیب عاصم، هبة الحقایق، ص ۱۶-۱۷ ده کی جدوله باقکز. اون آلتی حرف حقتده «رهموزا» یه باقکز [ص ۴۰ و ۲۰۳].

[۲] «ولمهی داوید» ک کتابنده مندرج «محمد کافور خان» ک افاده سنه باقکز.

[۳] کیوم دوروبروق صیاحتنامه سی، «لوئی دوباکو» طرفندن مترجم نسخه، طابع لور، ۱۸۷۷، ص ۱۱۱ و ۱۱۷. - زهموزا، ص ۴۶

[۴] رهموزا، تاتار اسانلری حقتده تحریکات، ص ۶۱؛ «رهموزا» نک سریانی یازیسنی اصلا سولدن صاغه و یوقاریدن آشاغی یازیلامش کوسترمه سی شبهه سزیا کلیددر. چونکه سریانی یازیسنی حتی بوکون بیله سولدن صاغه و یوقاریدن آشاغی یازدقدن صوکر ا، اوشاقولی خطرلی تکرار افقی بر وضعیته کتیره رک صاغدن صوله دوغرو اوقورلر [ادغار بلوشه، اورخون تورک کتابه لری، ص ۲۶-۲۷].

[۵] «قونادغوبیلک» له «طورقان» ده چیتان مختلف اوینورجه اثرلرک اوینور حرفلرله مطبوع متلرینه مراجعت.

راهبرلی طرفندن بشنجی عصرده او یغورلره کتیریلن یازی اونلر آراسنده تعمیم ایدرک، میلادی سکرنجی عصرده اوحوالی بی استیلا ایدن «هووی-هو» لر طرفندن ده قبول واستعمال ایدیلدی. «هووی-هو» لر بویازیدن اول میلادی دردنجی عصرده «قیرغیز» لر و «توکیو» لرله برابر اورخون یازیسنی قوللانیورلردی؛ لاکن سوکرا، بر طرفدن یازیلقدنه کی سهلتی دیگر طرفدن نسطوریلکک تأثیری آلتنده «سربانی - نسطوری، یازیمی - تورک لسانی افاده» به «اورخون» یازیسندن داها آزا قابلیتی اولماسنه رغماً «هووی-هو» لر آراسنده تعمیم ایتدی؛ و اونلرک «توکیو» لردن سوکرا تشکیل ایدوب مورخلرک «او یغورایمپراطورانی» نامی آلتنده ذکر ایتدکلی قوتلی هیئت سیاسی نیک حاکمیتی سایه سنده تورکلر آراسنده قوتله حکمران اولدی [۱] که، «قارابالغاسون» کتابه سنده اورخون حرفلرینک یانسنه راست کلدیکمز او یغور یازیمی بونی کوسته ریر . بویازیله یازیلش کتابه نیک «صغده» اولدینی حقتنه «موللر» ک مطالعه سنی دوشونورسه ک ، بویازینک او طرفلره قدر ایلرله مه سنده اصلاً ایرانی اولان «صغدلیر» ک تأثیری کورمه مک قابل دکلر . اساساً صغدلیرک بوتأثیری یالکنز دینده و یازیده دکل، لسانده ده وضوح و قوتله کوزه چارقمده اولوب، هجری بشنجی عصرده بیله بوکا تصادف ایدیور و کشف تورک کتله لری آراسنده صغدی الاصل اولوب سوکرادن تورکله شمش زمره لره راست کلیورز [۲] . او یغور یازیسنک براز داها تعدیل ایدیلش برشکلی اولوب «مانیخه نلر» طرفندن قوللانیلان انبایه کلنجه، بو اصل او یغور یازیمی قدر اهمیت قازاناماشدر .

او یغور یازیمی، اسلامیتک قبولدن سوکراده، اوزون مدت، اهمیتنی غیب ایتمه دی ؛ بالخاصه شرقی ساحلرده ، حتی اورته آسیاده عرب یازیسنک حکمران اولدینی یرلرده بیله، دوام ایتدی. «کاشغر» ملوک خاقانیه سنک - یعنی «قارنوق» دولتنک - محررات رسمیه سنده و معاملاتنده قوللانیلدینی کبی ، آریجه او یازیله بر طاقم اسلامی تورک اثرلری ده وجوده کتیریلدی . «جنگیز» استیلا سندن سوکرا موغول حکمدارلری دولت معاملاتنده قسماً [۱] برنجی مبحثده بو ایمپراطورلرک اعتلاسی و انحطاطی حقتنه و تورک مدنیت تاریخنده کی موقننه اثر ایجه تفصیلات ویرمشدک .

[۲] بو خصوصده تفصیلات ایچون «تورک ادبیاننده ایلک متصوفلر» . باقکنز: ص ۱۴۴-۱۴۵ .
«دیوان لذات ترک» دن نقلاً اوراده ویرمش اولدیفمز ایضاحات ، «طومسن» و «موللر» ک بو مسئله حقتنه مقدماتی برلی سوردکلی فرضیه لری تأیید ایدرک بر ما میته در .

شرق تورکجه‌سی قبول ایتمه‌کجه مجبور اولارق بویازی بی بیان کاتبلی قوللانمغه، و موغول چو جو قلی ده بونی اوکره نمکه باشلادیلر [۱]. «ایلخانیلر» زماننده اسلام تأثیراتنک بر قاتداها قوتله نمسه رغماً، بویازی، داها اولکی موغول حکمد اولری زماننده اولدیغی کبی، محرراتده و سکه لرده قوللانیلدی [۲]. او یغور یازیسی بیلن کاتبلره موغوللر زماننده و داها سو کرالری «بخشی» نامی و بریورلردی [۳]. مؤخرآء یعنی «تیور» و اونک چو جو قلی زماننده، عرب یازیسنک اسلام مدنیتی تأثیرله تورکر آراسنه واسع بر صورتده یایلمه سنه رغماً، دولت معاملاننده او یغور یازیسنک حالا بویوک بر اهمیتی واردی. بزه انتقال ایدن وثیقه لر هان هجری ۹۰۰ تاریخلرینه قدر بویازیسنک - نادر اولمقله برابر - کتابلرده قوللانیلدیغی، حتی بالکز «شرق تورکرلی» آراسنده دکل «اوغوز تورکرلی» آراسنده بیله اونوتولمادیغی کویسته بریور [۴]. کذلک «آنتون اوردو» دولتنک رسمی یازیسی بواولدیغی کبی [۵]، او یغور خانلریسنک «هینغ» خاندانسه منسوب چین ایمپراطورلرینه (م ۱۳۶۸ - ۱۶۴۰) کونده ردکرلی رسمی محرراتده هپ بو یازیله یازیلشدی [۶]. خلاصه، «او یغور یازیسی» تورکر آراسنده اسلامیتی متعاقبده اوزونجه بر مدت یاشادقن سو کرال، «موغول» و «مانچو» یازیلریسنک

[۱] جویی، تاریخ جهانکشا، لیدن طبعی، ج ۱، ص ۱۷؛ روضه الصفا، بومبای طبعی، ج ۲، ص ۲۵؛ «احمدابن عربشاه»، «فاکة الخلفاء» سنده و «ابوالفرج» «قرونیک سیریاک» آدل ارنده بونی تأیید ایدرلر. بینه «جویی» بویازی بی اوکره نلرک موغول دولتنده ناصل معتبر طوتولمقلری مختلف وسیله لرله آکلایر [ج ۱، ص ۲۲۶ و ۲۶۰]. بو خصوصده آریجه داها بر طاقمهم وثیقه لر ذکر اولونه بیلیرسه ده، بو قدری اثبات مدعیه کافیدر.

[۲] مبارک غالب بکک موزه هامون طرفندن نشر ایدیلش اولان «ملوک ایلخانیه مسکوکاتی» نه و بریتیش موزه نوم، مسکوکات اسلامیه قاناوغلرینه باقکز. اولرده کی مسکوکات نمونه لری آراسنده ایلخانیلرک او یغور یازیسیله محکوک سکه لرینه کترله تضادف اولونور.

[۳] بو کله نک ماهیتی و مختلف زمانلرده کی معناسی حقتده «تورک ادبیاتنک منشأی» عنوانی مقاله منزه مراجعت ایدیکز: ملی تبعلر مجموعه سی، صانی ۴، ص ۲۳ - ۲۷.

[۴] بو یازیسنک عرب تورکرلی آراسنده موجودیتنه ذاتر باقکز: تورک ادبیاتنده ایلک متصوفلر، ص ۲۷۸. دو قوزنجی عصرده او یغور یازیسنک عثمانلی سراینده بیلینوب حتی شهزاده لره تعلیم ایدیلدیکنه دائره وثیقه لر واردر.

[۵] توری بو ژرف، اون دردنجی عصر سوکنه قدر تورک دیلی یادکارلری، ملی تبعلر مجموعه سی، صانی ۴، ص ۸۵؛ «قون کهزا»، قیچاق خانلنده ۱۴۴۶ سنه لرنده هنوز او یغور یازیسی قوللانیلدیغی سویلیور [قریم تاریخه هاند ققره لر، ص ۳۰ - ۳۱].

[۶] توری بو ژرف، عین مقاله، ص ۹۲

وجوده کله سنه ده قوتله یار دیم ایتش [۱] ، ونه ایت ، اسلام مدینتک قوتلی تأثیری آلتنده ، موقعی - یته عین منشأدن کلن - عرب یازیسنه براقه رق غیب اولوب کیتمشدر [۲] .

[۱] دوشهر ، تورک الفباسنک منشأی حقننده ، ص ۱۷ ؛ موغوللارک چینده سلطنتی اثناسنده « پاس - با » طرفندن تیت یازیسندن اقتباساً ایجاد اولونوب بو نامله یاد اولونان مربع الشكل دیگر بر نوع یازی ، « قوبیلای » ک اسمیلده ۱۲۶۹دن سوکرا استعمال اولونمشه ده محدود قالبون اوتولوش ، و ۱۲۴۷ ده « ساقیا باندیتا » طرفندن اویغورجه دن اقتباس اولونوب ۱۴ نجی عصر ابتدائنده « شوواکی اودزهر » طرفندن اصلاح اولونان یازی تمم ایتشدر . مانچو یازیسنک ایجادی ۱۵۹۹ ده در [پوتیه ، یاسیا الفبای ، ژورنال آزیا تیک ، ۱۸۶۲ ، ص ۲۴ و ۳۴ ؛ هووورت ، موغوللار تاریخی ، لوندره ۱۸۷۶ ، ج ۱ ، ص ۵۰۵ - ۵۱۰] .

[۲] عرب سیاسی « ابودلف » ، تورک مملکتلرنی زیارت ایتدیکی اثناده ، هنوز اسلامیتی قبول ایتهمش اولان « کیماکلر : یماکلر ، لرله « قیرغیز » لرک کندیلرینه مخصوص یازیلری اولدیفندن بحث ابدیبورکه ، بو یازینک یا اویغور یازیسی یا خود اورخون یازیسی اولماسی محتملدور .

اوجنی مبحث

ملی داستان

اسکی یونانیلر ، عجملر ، هندلیلر ، فینوالر کبی اسکی بر ماضی به § ۱ ملی داستان مالک ملترک ، اساطیری مبودلردن یاخود منقبه وی قهرمانلردن باحث و دوغرودن دوغروه او ملتک سینه سندن فیشقیرمش ملی داستانلری واردر: یونانیلرک « ایلیاد » و « اودیسه » سی ، عجملرک « شهنامه » سی ، هندلیلرک « رامایانا » سی ، سوکرا فینوالرک « قاله والا » سی هیچ بر تقلیدی ماهیتی بولونمایان ، ملی یعنی تامیله اصلی و بناء علیه صنعت اعتباریله چوق قیمتلی محصوللردر. واقعا تاریخ بولرک « اومیروس » ، « فردوسی » ، « والمیقی » ، « لوترو » اسمنده بر طاقم فردلر طرفندن وجوده کتیرلدیکنی سویلیور؛ لاکن حقیقتده بو ملی داستانلر بر فردک خصوصی تحسلسری یاخود مخیله سنک عندی ابداعلری دکل ، بتون بر ملتک منویبتندن ، روحندن ، بدیی موجودیتندن کندی کندینه طوغمش معشری محصوللردر. « شهنامه » ایله « قاله والا » نك ناصل وجوده گلش اولدینی تاریخاً معلوم بولوندینی ایچون ، آرتق « ایلیاد » له « اودیسه » نك نه صورتله میدانه چیقدینی حقنده اوروپا عالملری آراسنده ییللردن بری سوروکله نوب کیده ن مسئله حل اولونمش دیمکدر: اسکی ایران عنعنه لرینه ، « ایران » ک « توران » ایله مجادله سنه ، حکمدارلرک وقهرمانلرک منقبه لرینه دائر خلق آراسنده بر چوق روایتلر دولاشیردی؛ مختلف زمانلرده مختلف آدملر ، مقدس بر میراث کبی نسلدن نسله انتقال ایدن بوشفاهی روایتلری طوبلایه رق پارچه پارچه کتابلر وجوده کتیردیلر؛ نهایت ، بویوک بر شاعر ، روحنده ملی عنعنه نك اشتیاقنی دویان ، ماضینک عظمتنی خیالاً یاشایان و یاشاتان بر « فردوسی » چیقدی؛ اونلری طوبلادی ، تلیق و ترتیب ایتدی و « شهنامه » یی میدانه قویدی [۱]. بناء علیه بونده فردی دها ایله معشری دها مشترکاً چالیشمشدر . حالبوکه « لوترو » نك اثرنده فردی دها یوقدر : بو آدم خلق آراسنده دونوب دولاشان ملی عنعنه لری بر آرایه طوبلایوب

[۱] « شهنامه » نك طرز تفکلی حقنده واضح معلومات آلتق ایچون « مول » ک « شهنامه » ترجمه سنده کی مقدمه سنه ، یاخود ، « تولده » ک « نك » « Das iranische Nationalepos » بنه صراحت کافیدر.

تنظیم ایدنجی ، فنلرک اساطیری داستانی اولان « قاله‌والا » میدانه چقیدی . ایشته بویاکی مثال، ملی داستانلرک ماهیتنی و آرالننده کی فرقلری پک ایی ایضاح ایدیه بیلیر [۱] .

۴ § تورک داستانی سائر تاریخی ملتلرده اولدینی کبی تورکلرده ده ملی داستان موجود اولدینی بویوک بر صراحت و قطعیتله کویترمکده در . ایوم ، بوندن عصرلرجه اولکی ابتدائی تورک دیندن برچوق بقیه لرصاقلایان « آلتای تورکلری ، ایله « یاقوتلرک خلق ادبیاتی تدقیق ایدیله جک اولورسه ، اسکی تورک قوزموغونیمی قولایجه میدانه چیقاریله بیلیر [۲] .
حقق اسلام اولان تورکلرک خلق ادبیاتنده بیله اسکی بر ملی داستانک مشترک ایزلرینه صیق صیق تصادف اولونمقده در [۳] .

تورکلرده اسکی بر ملی داستان اولدینی تاریخی وثیقهلردن ده آکلشیلور : « اوینور : هووی - هو ، لرک اسلامیتدن اولکی دورلرینه عاند برچوق وقایعاملر موجود اولدینی و بر طرفدن عجم دیکر طرفدن چین منبعلرنده اولردن مقببس پارچهلره تصادف ایدیلدیکنی یوقایدیه سویله مشدک [۴] . فی الحقیقه « رشیدالدین ، ک « جامع التواریخ » یله « جوینی ، نک « تاریخ جهانکشا » سنده و کذلک چین منبعلرنده تورکلرک منشأینه عاند برطاقم مقبعلر موجوددرکه ، بر برلردن پک آز فرقلی اولملرینه نظراً بونلرک اسکی ملی عنعنندن اقتباس ایدیلدیکنه قولایجه حکم ایدیله بیلیر . بونلردن باشقا ، تورکلرک جداعظمی عدا ایدیلن مشهور « اوغوزخان » حنقنده ده اسکی تورک و مؤخر اسلام منبعلرنده برطاقم مقبعلره تصادف اولونیور . بوتون بودلانه ، اسکی تورک عنعنسنک داها اسلامیتک ظهورندن اول تثبیت ایدیلدیکنه دائر المزده کی قطعی وثیقهلری ده علاوه ایدیه جک اولورسوق ، اسکی بر تورک داستانک موجودیقنه حکم ایدیه بیلیرز . قسماً ، مختلف یرلرده کی تورکلرک خلق ادبیاتی محصوللرنده حالا

[۱] « تئودور ریو ، نک « نخیله » مبدعه » حنقنده کی اثرنده داستانلرک و منقبعلرک اشکل حنقنده پک مفید معلومات وارد [ص ۱۱۴ - ۱۱۶] .

[۲] رادلوفک Aus Sibirien و Leipzig, 1885 Das S hamantum und sein kultus , عنوانی اثرلری بو خصوصده باشلیجه منبئی تشکیل ایدیه .

[۳] رادلوفک نشر ایتدیکی تورک خلق ادبیاتی محصوللری آراسنده کی بر « قارا لیرغیز » افسانه سی ایله آشاغیده ذکر ایدیله جک اولان تورک داستانی محصوللری و بالخاصه اوغوز منقبعلری آراسنده پک واضح بر مقابلهت وارد .

[۴] آیریمه ، « توری پوزنه » ، ده باقکیز ؛ تورک دیل یادکارلری ، ملی تمبعلر مجموعی ، ص ۸۲ - ۸۴ ؛ « داوید لومله ی ، ده « کتاب علم النافع » نده بو مطالعه ده بولونمقده در .

ياشايان بوقيه لرك، سائر «خلفيات Folk-lore» و شيقه لريله و اتنوگرافى تدقيقايله اكمال ايديله لرك بو صورتله قاج عصر در - تماماً دكلسه ده قسماً - اونوتولان مى داستانك ، «لوزو» نك ياديني كې احياى، هر حالده، امكان خارجنده برشى صاييلاماز. اوزون زمانلردن برى يانجى تاثير لرائنده قالان مى تورك ذوقنك ماهيتى آكلامق، بوملى داستانك احياى سندن و خلق ادبى اتنك لايقيه تدقيقندن سوكر ا قابل اولاييله جكدرد.

زه كوره تاريخى بر ماهيتى حائر اولان تورك داستانى باشليجه اوچ دائره يه ايرىلاييلير: (۱) - «هيونغ-نو» لرك داستانى، كه بوكا «اوغوز دائره مى» دييورز؛ (۲) - «نو-كيو» لرك داستانى، كه بو برنجينك مابعدى ديمكدرد؛ (۳) - «هووى - هو» يعنى «اوينور - اوغوز» داستانى، كه «هيونغ-نو» داستانك دوامى ديمك اولوب، بو كونه قدر غريب برىا كدشلفله يلكز اوينور لره اسناد اولونمشدر. داها بونلردن باشقا مختلف شعبه لره عائد مختلف داستان بقيه لرى، يا خود هيچ بر اساس تاريخى به استاد ايمه ين منقبه لر وارسه ده، هنوز ايرى ايرى تدقيقه مفتقر بولونان بو مختلف موضوعلر حقدمه بوراده ايضاحاته كيريشه جك دكلز.

۱ اوغوز لرك داستانى

المزده كى تاريخى منبعلر، اسكى تورك عنعنه لر ينك داها اسلاميتدن اول § ۳ اوغوز نامه - بو بوك براحماله «ساسانيلر» دورنده - عجمجه به نقل ايديلديكنى، بو اترك «ابومسلم» خزينه سنده محفوظ اولوب مؤخرأ «هارون الرشيد» ك هكيم باشيسى «جبرائيل بن بختيشوع» طرفندن عربجه به ترجمه اولونديغى، حتى بو ترجمه نك سگزننجى عصر ابد الزنده حالاموجود بولونديغى بيلديرييور [۱]. هجرى سگزننجى عصرده بو اثرى كورديكنى سويله يه رك توركلره عائد خصوصاتى يك اى بيلديكى ادا عايله ن مصرلى تورك مورخى «ابوبكر عبدالله ابن آيبك الدوادارى» نك و يرديكى واضح و قيمتلى معلومانه كوره، «اوغوز» توركلرينك «اوغوز نامه» عنوانى طاشيان معروف و معتبر بر كتابلرى واردى؛ بو اثرده

[۱] بو خصوصه تفصيلات اچون بافكز: تورك ادبى اتنده ايلك مضموفر، ص ۲۷۷-۲۸۳؛ اوراده «اوغوز نامه» مسئله سنك بزم مورخلر طرفندن فاصل تروس آكلاشيلديغى كوستره ن اوزون تفصيلات ده وارد.

اوغوزلرک بديت حاللرينه، جد اعظملىرى اولان « اوغوزخان » و ايلك بادشاهلرينه عاىد بعض مقبله لره ، « تپه كوز - باصات ، ماصالى كچى خارق العاده و قعه لر مندرجدى [۱] . بو تفصيلات ، « اوغوز نامه » نامى آلتنده كى اثر كى اسكى تورك داستاندىن بر بقيه اولديغى ، اوغوزلرک سلسله سنه و « اوغوز خان » عاىد بوكون معلومز بولونان عنعنه لره « دده قورقوت كتابى » نامى آلتنده كى - عثمانلى دولتك تشكلىدن صوكراتىيت ايديش بر پارچه سى المزده اولان - اثر كى بواسكى « اوغوز نامه » دن بر پارچه عدا ايديله بيله جكنى كوسته رسيوره « دده قورقوت كتابى » ندىن مباحث آتیه ده آريجه بحث ايده جكمز جهته له ، بوراده يالكز « اوغوز خان » دستانى بوو دستانك اسلامىدن اول و صوكراتىيت ايديش مختلف شكللى حقتده ايضاحات ويره جكز [۲] .

اوغوز دستانى ، اوغوزلرک حاكميت و سلطنتى اطرافلرنده كى مختلف § ۵ اسكى شكل قوملر اوزرئشه يايه رق معظم بر ايمپراطورلق تشكىل ايدهن « اوغوز خان » آدى لك معروف واك اسكى بر تورك خاقانك فتوحاتىدن عبارتدر . بونك نسيبة اسكى بر شكلنه اويغورجه بر مئتمده راست كليورزكه [۳] ، او قدر اسكى اولما قله برابر بو دستانك اسلاميت تاثيراتى آلتنده قلاماش بر شكلنى كوسترمك اعتباريله چوق مهمدر : اوغوز دوغدىنى زمان يوزى ماوى ، آغزى آتش كچى قيرمىزى ، كوزى ، صاچى و قاشلىرى سياه بر دنيا كوزه ليدى . آنته سنك مهنسندن ايلك سونى امكدىن صوكراتىيت برداها ائمه دى ؛ ييه جك ايسته دى ، لافردى ائتكه باشلادى ، قرق كونده بوئودى ؛ دولاشوب اويما بوئودى . اوغوزك آياقلىرى او كوزه ، وجودى قورده ، كوكسى آييه بئكزردى ؛ بوكرلى قىللى ايدي . آت سورو سى كوددر ، بيكيره پنهرك اذنسز اولانيردى . كونلر كيجه لر كچدى ، دليقانى اولدى . اوصيراده بو مملكتنده بو بونك بر اورمان واردى ، اچنندن دره لر ، ابرماقلىر آقاردى ، حيوانلر ، قوشلر چوقدى . بو اورمانده بو بونك بر جنوارده واردى ؛ بيكيرلى پارچالايوب بر ، انسانلرى يوتاردى . قهرمان اوغوز بونى ئولدورمه كه قرار وئردى . بر كون مزارق ، اوق ، ياي ، قلىچ ، قالفان ايله بيكيره آتلايه رق آوه كئتى ، بر كييك ياقالادى . بو كييكى بر آوق قيرباجيله آغاچه باغلايه رق چكيدى

[۱] بو مؤلفك داماد ابراهيم پاشا كئتبخانه سنده ۹۱۳ تومروده مفيد « دررالتيجان » آدى عربجه مختصر تاريخ عمومى سيلاه ، اونك مفصلى اولان و ۱ ، ۲ ، ۳ ، ۴ ، ۵ ، نهمى جلدلرى آياصوفيه و ۳ ، ۴ ، ۵ ، ۶ ، ۸ ، ۹ ، نهمى جلدلرى طوبوقوسه رايى كئتبخانه سنده بولونان « كئزالدور و جامع البر » آدى اثرلرى بو خصوصده پك مهمدر . بو صوك بو بونك اثر مع التأسف حالا تدقيق ايديله مشدر . بونلرک تدقيق اسكى تورك داستانك احيا سى اچون بر نهمى شرطدر .

[۲] اوغوز عنعنه سى ، عثمانلى توركلرى آراسنده ده ، او زون مدت قوتله دوام ائتمشدر . « دده قورقوت كتابى » اسكى اوغوز عنعنه لرئيك ، بو بونك براحتاله « بايندر » بوينه عاىد ، بر پارچه سيدر .

كيتدى . صباح اولدى : كون دوغاركن اورايه كلدى ، لاكن جنوار اونى آلمشى . بونك اوزرينه بر آبي ياقالادى ، آلتون ايشلهملى كرىله بر آغاجه باغلايهرقى چكىلدى كيتدى . صباح اولدى : كون دوغاركن اورايه كلدى ، لاكن جنوار اونى ده آلمشى . آرتق اوغوز آغاجك آلتنه يرلشدى . جنوار تكرر كلنجه باشيله اوغوزك قالقانته چارپىدى . اوغوز مزراغيله اونك قفاسنه ووره رقه ئولدوردى ، قىلچيه ده قفاسنى كسدى ، چكىلدى كيتدى . تكرر كلدىكى زمان بر آبي بابانك اونك بارصاقلرئى يك ايجون كلدىكى كوردى : اونى ده ئولدوردى .

اوغوز بر كون تا كرى به عبادت ايدىوردى . بردن بره اوزتلق قارارى : كوكدن ماوى بر ايشق دوشدى ، كونشدىن وايدن داهبا پارلاقىدى . اوغوز او كاقارشى كيتدى : بو ايشقك اورته سنده تك باشنه برقىز اوتورىوردى . چوق كوزەلدى ، باشنده قطب يىلدىزى كېي يانان پارلاق بر اشارت واردى . او قدر كوزەلدى كه كونلجه ماوى كوكدە كولىور ، آغلايجه ماوى كوكدە آغلايوردى . اوغوز اونى كورنجه عقلى باشندن كيتدى ، سودى ، آلمى . كونلر كىجەلر كچدى ، اوغوزك بو قىزدن اوچ اوغلى اولدى ، « كون ، آي ، يىلدىز » اسملرئى ويردىلر . اوغوز بر كون اوته كيتشدى . اوزاقدن بر كوكك اورته سنده بر آغاج و آغاجك قاپسندە يالكرز برقىز كوردى . او قدر كوزەلدى كه كورەنلر بايلىر ، سود ويا قىمىز اولوب آقاردى . اوغوز اونى كورنجه عقلى باشندن كيتدى ، سودى ، آلمى . كونلر كىجەلر كچدى ، اوغوزك بو قىزدن اوچ اوغلى اولدى ، « كوك ، طاغ ، دكىز » آدىنى ويردىلر . اوغوز خان بونك اوزرينه « شولن : عمومى ضياقت » ياپدى . شولندن سوكرتا تكىنلره و خلقه امر ايتدى ، ديدى كه : « بن آرتق سزك خانانكزم ، سز بكا خدمت ايدە جكسكز . سوكرتا درت طرفه امرلر ويرهك خانانلردن اطاعت ديله دى . » بكا تابع اولانلره هديه لر و يروب دوست بيله جكم . اولمايانلرى دشمن بيله جكم » ديدى .

او وقتلر صاغ طرفده « آلتون قان » واردى . اوغوزه هديه لر ، آلتونلر ، كوموشلر ، عقيق وزمردلر كونده ردى . صولده « اوروم قان » واردى . بر چوق اوردولره ، شهرلره مال كدى . بو قان اوغوزك فرمانئى ديكلمدى . او وقت اوغوز اوردوسنى حاضرا لداى ، سانجاغئى چكدى ، آتته يىندى . قرق كون سوكرتا « بوز طاغ » انكلرئىنه كلدى . بر صباح اوغوزك يوردينه كون ايشيغنه بكنزر برايشق كيردى : ايجنده بوز توبلى ، بوز يلهلى ارلك بر قورت كوروندى و اوغوزه يول كوسترتمك ايسته ديكنى سوبله دى . اوندىن سوكرتا قوردك آرقەسى صبرا كيتدىلر . نهايت قورت « ايدىل موران » كئارنده دوردى ، اوغوزك عسكرى ده دوردى . اوراده سياه بر آطه ده چنكە كيريشدىلر . نهرلك صوبئى قان طمارى كېي قىپ قىرمىزى اولدى . نهايت « اوروم قان » قاجدى . مملكتئى ، خزىنەسى ، خلقى اوغوزه قالدى . اونك « اوروس بك » آدىلر بر قارده شئى واردى . اوروس بك اوغلتە طاغ تپه سنده « تارانغ موران » آراستنده مستحكم بر شېر ايصارلامشى . اوغوز اوشهره دوغرو يوردى . اوروس بك اوغلى خبر كونده ردى : « بزم سعادتمز سنكده سعادتكدر . تا كرى بو طوبراغئى سكا باغيشلامش ، بن سكا باشى ويرير ، سعادتئى فدا ايدەوم » ديدى . اوغوز « سن بكا چوق آلتون ويردك وشېرى ائى محافظه ايتدك ، صاقلا » ديدى . بوئدىن اونك آدى « صقلاب » اولدى . تكرر اوردوسيله ايدىل كچدى . اوراده بر بويوك خانان ياشيوردى . اوغوز اونكده آردىنه دوشدى ؛ « ايدىل صوبىندن آقەجتم » ديدى . اوردوده « اولوغ اوردواوشيوته نغ » اسمنده بر تمكىن واردى . بوراسئى چوق آغاجلق بر مملكت اولديفتدن اولردن كسدى ، آغاجلرك

اوزینه پنهان نهری کجی . اوغوز کولرک دیدی که : «سنده نیم کبی برخاقان اول، سکا قیچاق دینسون». تکرار یوانه دوام ایندی . بو آراق بوزتوبلی، بوز یله قورت تکرار کوروندی : «وردو ایله یوروبه رک تکیلیری ، خلقی بورابه کتیر . بن اوکدن سزه بول کوستره حکم » دیدی . یورودیلر . اوغوزخان وادیده برآغیره بندی ، اونی پک سویوردی . فقط آت چوله کوزدن غائب اولیووردی . بوراده یوکک برطاغ واردی . تیهسی دایما قارلی اولدیغندن « بوز طاغ » دیرلردی . اوغوز آتک قاچهسنه چوق کدرلهندی . اوردوده یوکک ، قهرمان برتکین واردی . یوکک طاغه طیرماندی . دوغوز کون سوکرا اوغوزه آتی کتیروب ویردی . هر طرفی قارله بیم بیاض اولدیغندن اوغوز اوکا بر چوق هدیه لره برابر « قارلوق » آدی ویردی و بر چوق تکیلرک اوزرینه خان یادی . تکرار یوله دوزولدیلر . یوله یوکک بر او کوردی . طامی آلتوندن ، پنجه لری خالص کوموشدن و دیرلندی . قاپسنگ آناختاری یوقدی . اوردوده « طومور دو قاغول » آدی عقلی بر آدم واردی . اوغوز اوکا : « بوراده قال ، آچ ، سوکرا اوردویه کل » دیدی و « قالاچ » آدی ویردی . تکرار یوله دوزولدیلر . یه برکون بوز صاچلی ، بوز یله قورت بردن بره دوردی . اوردوده اوکا اویدی . بوراسی اکیلیر بر اووا ایدی ، « چورچیت » دیرلردی . بوراده یوکک بر قوم یشاردی . برچوق بیکیلری ، سیغیرلری ، اینکلری واردی ؛ برچوق آلتون و کوموشلره ، مالسلره مالکدیلر . بونلر اوغوزه قارشی چیقدیلر . اوق و قیلجیله شدتلی برچنک اولدی . اوغوز غالب کلدی ، چورچیت خانک باشنی کسدی ، اها لیسنی اطاعته آلدی . بوراده برچوق ماللر اله کجی ، لاکن یوکک حیوانلری ، قاطر ، اوکوز پک آزدی . اوغوزک اوردوسنده « بارملاق چوزوم بیلیک » آدی عقلی بر آدم واردی . مان برقاغنی یادی ، ماللری اورایه دولدوردی ، حیوانلری ده قوشدی . هرکس اونک کبی آراهلر یابوب اشیاسنی یوککله مکه باشلادی . اوغوز خان بونی کوروب کولدی و اوکا « قنلی : قاغنیلی » آدی ویردی . تکرار یورودیلر . بوز صاچلی ، بوز یله قورت اوکده ایدی . « تانک قوت » و « شاقیم » مملکنته کیتدیلر . برچوق جنکلردن سوکرا اوغوز اورایده آلدی . غایت کیزی بر گوشده چوق زنکین ، چوق صیچاق بر مملکت واردی . آدینه « باچانی » دیرلردی . بوراده برچوق وحشی حیوانلر ، آوقوشلری یشاردی . اها لینگ یوزی سیاهدی . خاقانی « مازار » آدی برسییدی . اوغوز اونده بکدی ، قاچیردی ، مملکتی ضبط ایندی . اورادن آتیه پنهانک مملکنته ، یوردینه دوندی .

اوغوز خان طرفنده بیاض سقالی ، قویو صاچلی ، پک عقلی بر اختیار واردی . پک آکلایشلی ، پک ابی دوشونور بر آدمدی . بر باقیجی اولان بو آدامک اسمی « اولوغ تورک » ایدی . برکون رؤیاستنده آلتون بر یای و اوچ کوموش اوق کوردی . بو آلتون یای طوغودن باطویه قدر اوزانیور ، و بو اوچ اوق کیجه طرفنه اوچیوردی . او یانجه بونلری اوغوزه بیلدیردی و بر نصیحت ایندی . اوغوز اونک نصیحتی طونهرق ابرتنی صباح یوککله قارده شلرله کوچولگری چاغیردی . دیدی که : « دوشونجهم اورمانده . آرتق اختیارلادم . نیم ایچون آرتق حکمدارلق قالمادی . کون آیی ، بیلدیز سز کونشک طوغودینی طرفه ؛ کوک ، طاغ ، ده کیز سزده کیجه طرفنه کیدیکز » . چوجوقلر بو امری یاپدیلر . کون ، آیی ، بیلدیز برچوق حیوانلر و قوشلر اولدی ر دکن سوکرا آلتون بر یای بولدیلر و بابالرینه کتیردیلر . اوغوز یایی اوچه آیردی : « ای یوککله قارده شلر ، یای سزک اولسون . یای کبی اوق کوکه فیلاتنکز » دیدی . او بر اوچی برچوق حیوانلر و قوشلر

تولد و زدن سوکرا، چوله بر کوموش اوق بولدیلر و بابالرینه کتیر دیلر. اوغوز اوق اوچه آیردی: «ای کوچوک قارده شلر، اوق سزک اولسون. یای اوق آتار، سزده اوق کبیسکز، دیدی. بونک اوزرینه بویوک بر قورولتای طویلادی. هر کسی چاغیردی. او به سنک صاغنه قرق قولاج اوزونلغنده بر صیریق دیکدی، تپه سنه بر آلتون طاووق و طاووغک آباغنه بیاض بر قویون باغلاتدی. صول طرفنه قرق قولاج اوزونلغنده بر صیریق دیکدی، تپه سنه بر کوموش طاووق و طاووغک آباغنه بر سیاه قویون باغلاتدی. صاغ طرفه بوز اوقلر اوتوزیوردی. صول طرفه اوج اوقلر اوتوزیوردی. بوله جه قرق کون قرق کیجه کچیره رک اکلندیلر. بوندن سوکرا اوغوز یوردی. اوغولری آراسنده تقسیم ایتدی: «ای اوغولرم، چوق یاشادم، مزراقله چوق جنک ایتدم، چوق اوق آتدم، چوق آتیرلره بیدم. دشمنلری آغلاندم، دوستلری کولدوردم. کونک تا کری به هر شیشی فدا ایتدم، سزده یوردی وریورم» دیدی.

تورکلرک اگ اسکی تاریخچه، انسابنه، تورک شعبه لرینک انقسامنه عائد منقبوی معلوماتی احتوا ایدن بو داستان بقیه سی، صراحة کورولیورکه، هیچ بر اسلامی تأثیر اراهه ایتمه مکده در. اوزمانکی تورک حیات و عاداتنه عائد بو پارچه ده کوزه چاربان جهتلر، مثلا اسلحه، سورولر، آوک حقوق حکمرانیدن اولماسی، آتک اهمیتی، کونک تا کری تلفیسی، آلتون ایشیق، او ایشیق دن چیقان با کره لر، بوز قوردک رهبر لکی دقله مطالعه ایدبله مک اولورسه، بونک اسکی «هیونغ - نو» لره عائد اولدینی، و اوغوز خانک، تورک عظمت و وحدت سیاسی سنی ایلك دفعه تأسیس ایدن هیونغ - نو حکمداری «مه» نك مخله هامه ده کی داستانی شکلندن باشقا برشی اولمادینی آکلاشیلیر. ایلك دفعه «ده کینی» نك ده نظر دقتنی جلب ایدن بو بویوک مشاهبت، اوغوز داستانک اسلامی شکلی تدقیق ایدلدکن سوکرا دها بویوک بر قوتله توضح و تأید ایده بیایر.

اوغوز منقبه سنک اسلامیت تأثیری آلتنده تثبیت ایدیلش مؤخر § ۵ اسلامی شکل

شکلنه ایلك دفعه وزیر «رشیدالدین» ک «جامع التواریخ» نده و اوندن نقلاً مختلف عجم و تورک تاریخلر نده تصادف ایدیوروز. «رشیدالدین» ک، تاریخنی یازارکن مختلف ملتره منسوب مختلف متخصصلره و آیرجه بر چوق و نائق قدیمیه مراجعت ایتدیکنی بیلدی کمز ایچون [۱]، اوغوز منقبه سنی ده اولجه تثبیت ایدیلش بر اتردن آلدینی و او مأخذک مؤخر آ غیب اولوب کیتدیکنی تخمین ایده بیلیورکه، بو مأخذ، اولسه اولسه بر «اوغوزنامه» نسخه سی اولابیایر. نه کیم بو منقبه نك اسکی شکلک ده هر هانکی بر «اوغوزنامه» دن مفرز اولدینی محققدر. بو ایکی شکل آراسنده - بروجه آتی کوستریلن -

[۱] «ادغار بلوشه» نك نشر ایتدیکی «جامع التواریخ مدخلی» ایله «مازده تیزم و تورکلر» مقاله سنه، و «تورک ادبیاتنده ایلك متخصصلر» باقکرز، ص ۲۷۷، ۲ نومرولو نوطه.

بعض فرقلر ، ایکی مختلف سبیدن ایلری کلمکده در : اولاً « رشیدالدین » اسلامیت تأثیرله منقبهده بعض تعدیلات یامیش وبرمسلمان ذهنیتک قولایلقله قبول ایدمهجه چکی جهتلری حذف ایتمش اولابیلیر ؛ نانیاً ، تورکلر آراسنده یازی اسکی زمانلردن بری شایع ومتعمم اولدینی جهتلله ، « اوغوز نامه » نك مختلف زمان ومکانلرده ، مختلف آداملر طرفندن طوبالامش متعدد نسخهلری اولایله چکی و بونلرک آراسنده تفرعاندله بعض فرقلر بولونله بیلله چکی ده وارددر . بلکه « رشیدالدین » ک کوردیکی نسخه ، اسلامیت تأثیرندن صوکرانثیت ویا تعدیل ایدیلرک اسلامی بر شکله قونولمش اولان منقبهده احتوا ایدیسوردی . هر ملتک تاریخی ایلك دورلرنده تمامیلله داستانی برماهیتده اولدینی جهتلله ، « رشیدالدین » ، تورکلرک مبادی احوالی یازارکن ، بواسکی داستان پارچهسنی المقدمه تردد ایتمه مشدر .

اوغوز داستانک اسلامیت تأثیری آلتشده تثبیت ایدلمش اولان شکلی ، آز چوق فرق ایله ، اسکی شکلک عینی کیددر . مثلاً اسلامی شکلده اوغوز دوغونجه اوچ کون اوچ کیجه آناسنک سودینی امز ؛ « اکر مسلمان اولمازسه ک کندیمی تولدورورم ، سودکی اهمم » دیر . بونک اوزرینه آنهسی مسلمان اولور . اوغوز بر یاشنه کلنجه ، باباسی « قارا خان » عادت وجهله بوبوک بر شولن یاپار ، بکلره « بوکا نه آد قویارسکنز » دیه صورار . چوجوق همان لاقیردی به باشلا بهرق آدینک اوغوز اولدینی سویلر . بونک اوزرینه اوکا بو آدی ویررلر . تا کیری اوغوز خان آنادن دوغمه ولی یاراتمشدی . اوغوز اوله نه چک چاغه کلنجه ، باباسی اوکا قارده سنک قیزی آلدی ، اوده قیزه ایمان تکلیف ایتدی ، قبول ایتمه نیجه اونکله یاتمادی . باباسی ایکنجی قارده سنک قیزی آلدی ، اوده ایمان تکلیفی قبول ایتمه دیکندن اونندن ده ایرلدی . اوغوز بر کون آوده دیکر بر عمجه سنک قیزینه راست کلدی ، اوکا سیرینی آجدی . قیز : « سن نه اولورسه ک بنده اوله اولورم » دیدی ، باباسی اوغوزه بو قیزی ده آلدی . بر کون اوغوز اوزاق یرلره آوه کیتمشدی ؛ « قارا خان » عائله سنه شولن یاپدی . سوز آراسنده اوغوزک نه به اولسکی زوجه لرینک یاشنه اوغورامادینی صوردی . کلینلر اوغوزک تکلیفی آکلاتدیلر . مسئله وخیمدی . « قاراخان » بویوکاری چاغیروب مشاوره ایتدی ، اوغوزی آوده یاقالایوب اولدورمه ک قرار ویردیلر . « قاراخان » خبر کونده ره رک قومی آوه دعوت ایتدی . بومه شله دن خبر آلان کوچوک کلین اوغوزه

[۱] اوغوز خان داستانک بواسلامی شکلی ایچون « جامع التاریخ » ، « ابوالغازی » نك « شجره تورکی » سنه ، احمد وفتیق باشانک ترجمه سنه بافکرز .

همان ایشی بیلدیردی . اوغوزده کندی طرفدارلرینه خبر ویردی ، فقط اونلر آزلقدی . «قاراخان» ک قارده شلرینک برچوق چوققلری واردی ، بو آراق اونلرده هب اوغوزک یانسه کلدیلر . اوغوز اونلره «اویغور» آدینی ویردی . نهایت محاربهده «قاراخان» کیمک آتدینی بیلنمین بر اوقله وورولدی ؟ و اوغوز باباسنک تخننه چیقدی .

بوندن سوکرا کی وقعه لرده منقبنک ، اسلامی شکلی اسکی شکنه داها چوق باقلاشیر . مثلا اوغوز اطرافنده کی ایبلری ، خانلری کفدی حکمی آتته آلمق ایچون جنکله باشلار . کله مشابهته یعنی خلق اشتقاقیلغنه استناد ایندیریله رک ایضاح اولونان « قنقل ، قیچاق ، قارلق ، قالاچ ، اویغور ، تعسبنی بو اسلامی شکلده وادرد ؛ آراده کی فرق بالکنز بو وقعه لره کورونور . اسلامی شکلده ، اوغوزی اولجه مغلوب ایدره ک اونیدی ییل سوکرا تکرار اونک ضربه سنی ییبن بر « ایت براق خان » وارددک اسکی شکلده اوکاتصاد اولوناماز . اسلامی شکلده منقبنک سوکی یعنی چوققلردن برقسمنک یای برقسمنک اوق بولارق « بوز اوق - اوج اوق » آدینی آلملری بر آزا داها مفصلجه در . اویغورجه منقبنده کی « اولوغ تورک » آدن باقیچی ، اسلامی شکلده « اویغورلرک آق صقالنک اوغلی ایرقیل آناه درکه ، اوغوز خانک و سوکرا اوغلی کون خانک وزیریدر [۱] . کون خان ، اونک رایسه تبعاً ، مملکتی یکریمی درت اوغلنه تقسیم ایدره که ، اوغوز اینلک - آناطولی سلجوقیلری زماننده بیله تشریفات مراسمده اهمیتله دوام ایدن - مشهور یکریمی درت بوی تقسیماتی بوندن ایلری کلمشدر [۲] . اسلامی شکلده بو وسیله ایله کون خانک ویرمش اولدینی شولن توصیفات ، همان عیناً ، اویغورجه شکلده اوغوزک ویردیکی ضیافت تفصیلاتی کیدر [۳] . یالکنز ، اسلامی شکلده جغرافی تفصیلات داها فضلله اولدینی حالده ، اسکی شکل داها فضلله بر منقبنه ماهیتی عرض ایدر : مثلاً بوز یله لی قورت ، اوغوزک جنواری تولدوروشی ، کوکدن دوشن آلتون ایشیقده کی قیزله اولنهمسی ، سوکرا اوردونک بوز قوردی تعقیب ایتمسی ، اونک دوردینی یرده جنکرا اولماسی ، خلاصه بوتون بوکی تفصیلات ، اویغورجه منتک اسلام تأثیراتندن عاری وبالطبع داها اسکی اولدینی کوسته ریپور . بواسکی شکل دیگر

[۱] بونک حنفده باکنز : تورک ادبیاتک منشأی ، ملی تبعلر ، صانی ۴ ، ص ۲۶

[۲] آناطولیده تورک مدنیتی ، ملی تبعلر ، صانی ۵ ، ص ۲۰۱ و متعاقب ، بویکریمی درت بوی

اسکی « هیونگ-نو » دولتک یکریمی درت بویوک پارچه به بولونهرک هر برینتک آبری آبری رر خدیو طرفندن اداره ایدبله سندی بر بقیه ور .

[۳] بو شوله نلر حنفده « ابوالغازی » به باکنز .

تورك منقبه لريله ده داها بويوك بر مشابهت عرض ايتمكده در؛ وبالطبع يازيليش اعتباريله داها كوزل و زنكين، ابتدائی بر خيله نك محصولی اولق اعتباريله ده داها چوق شعر عنصر لر یی حاویدر. «غازان خان» زمانده «رشیدالدین» طرفدن تئیت ایدیلن اسلامی شكله كلنجه، اوغوز سلاله نك علی الاصول تا «نوح» قدر چیقاریله سی، اویغورجه منده کی برچوق تفصیلاتك اسلام ذهنیته كوره باشقا شكلره صوقوله سی، منقبه به جغرافی و قومی برچوق شیلر علاوه ایدیله سی، لولنك اسکی شمزی و اصلی ماهیتنی اولدقجه یوزمشدر. ایشه بویله جه تورك «زنه آوزی» سی رینه سامی الاصل زنه آوزینك اقامه سنی و عجم مورخنك منقبه به تاریخی بر ماهیت ویرمكه چالیشمه سنی اسلامی شكلده صریح بر صورتده كوریوروز. اویغورجه منده دستانك باشلانغچده براكسیكلك بولوندیغی اسلامی شكلك تدقیقندن آكلاشیلور: اوغوزك باباسیله مجادله سی - كه دستانك باشلانغچنی تشكیل ایدر - اویغورجه منده یوقدر. اوغوزك حمددارلیقه نتیجه له ن بو مجادله، بز «اوغوز» ك «مه ته» اولدیغنی بر قانداها وضوح و قوتله كوسترمكده در: چونكه «مه ته» نك باباسی ده بركون آوده اولنك و آدم لرینك آندیغی اولقرله وورولمشدی. بولردن باشقا، «مه ته» نك «هیونغ - نو» دولتی اك بوكسك مرتبه شوكته چیقارمه سی، چینلیری، شرق تا تار لرینی، «یونغ شی» لری مغلوب ایدر ك تا «ولغا: ایدیل» نهرینه قدر بوتون قانارستانی استیلا ایتیه سی، اوغوز دستانده موجوددر [۱]. یوقاریده طادات و تشکیلات اعتباريله ذكر ایتدیكمز مشابهتله بو تاریخی ایضاحات ده علاوه ایدیلنجه، «اوغوز خان» دستانك، اسکی «هیونغ - نو» تاریخنك خيله عامه ده آلدیغی برشكل مؤخردن باشقا برشی اولمادیغی واضح بر صورتده تین ایدر [۲].

۲

توكيو دستانى

مختلف چین منبع لرینك توكیولرك منشأی حقتده ویردكلى معلومات § ۶ ایلک شكل بر برندن اولدقجه فرقلی وهان همان تماميله منقبه وی برماهیتده در. «مانوآن لین» ك مطالعه سی وجهله، بوروايتلرده یكانه اشتراك نقطه سی، «توكیو» لرك [۱] بوتاریخی تفصیلات ایچون «ویسده لو» به «دهه کینی» به مراجعت ایدیکز.

[۲] اوغوز دستانك اسکی «هیونغ - نو» تورکلرینه عامه اولدیغنی مدافعه ایچون بوراده یوقدر

بر قورئدن تورەمش اولدقلرى ادعاسيدر [۱]. توكيولرده كى اسكى خلق غمغەلرينك مختلف شكلارندن اقتباس ايديش اولدغى ايچون بو مقبە ماھيتدە كى روايتلرە تاريخى برماھيت اسناد ايديلەمز؛ مثلا بوروايتلردن بعضيسى اولرك منشأى «شەزى» ولايتك غرب ساحەسندە كوستردىكى حالدە، بعضيسى دە ابتدا ۱۱۰۰ حزرە دكيزينك غرب - احلارندە اوتوردقلرى ايما ايدەر. هر حالدە سائر تاريخى ملتر كى، توكيولرك ايلك دورلرينك خاطرەسى دە، كندى آرالزئدە، بردستان سكلدە دوام ايتشدر. بو مقبەلردن، بريسى شو سكلدە در:

«هيونغ-نو» لرە عىنى جئسندن اولان توكيولر، هيونغ-نو مملكتك شماندە كى «سو So» قرالغئندن چىقشدر. ريسلى «قاپان پو Kha-pam-pou» لك اون آلى قاردەشى واردى كى بولردن برينك آناسى. بر قورتدى. قورئدن دوغئش اولان «Y-uhe-nii chouai-tou» روزكارلرە ياغورلرە حكم ايدييوردى. دشمنلرى دىكر قاردەشلىرى نحو ايتكلرى زمان، بو، طبيعتلە او فلاكتدن قورتولدى. بونك ايكر زوجەسى واردى: برى ياز تا كريسك دىكرى قيش تا كريسك قيزدى. بولردن دە ايكيشر اوغلى اولشدى. كندى قومى بو جوقلرك لك بو بونك اولان «نو بولوشە No-tou-lou-che» نى حكمدار يادىلر؛ او، اوزمان «توكيو» آدىنى آلدى. بونك اون زوجەسى اولدغى ايچون چوقولردن هر برى آنەلرينك آدىنى آلشدرى. «قورت A-sse-naa» بواسلردن برىدى؛ و بواسى ايلك طاشيان حكمدار «آهەن شە A-hien-che» ايدى.

يەنە چين منبەلردن كان دىكر بر روايت بو مقبەنى بزە ششو سكلدە كوستەرييور كە، موضوع اساسى اعتبارلە ايلكتدن فرقتوزد:

توكيولر ابتدا غرب دكيزينك «Si-hai» - ويا حزر دكيزينك - غرب كئارلرندە اوتورييورلردى. قومشو بر قوم بولرى كاملا نحو ايتدى؛ يالكز بر دلقانلى صاغ قالدى كى اونى ئولدورمكە جسارت ايدەمەرك اللرىنى و آياقلىرىنى كسوب بو بونك بر باطاقلغە براقديلر. بورادە برديشى قورت او كا باقدى. ييەك كئيردى، حياتى قورتاردى. بو اسنادە قورت اوندىن كى قالدى. قومشو قومك حكمدارى بونى كىدوب ئولدورمك ايچون بر عسكر آهين ايتدى. عسكر كئيدىكى زمان، قوردى دلقانلىنك يانندە كوردى. قورت بو آرائق بر معبودك ياردىننە مظهر اولش كى دلقانلىنى اورادن آلارق دكيزك شرق طرفتە كچوردى و بر طاغك اوستە ايتدى. بو طاغ «قاوچانغ» مملكتك شمال غربسندە ايدى. طاغك ايتكندە برمنارە واردى، قورت اورايە كيردى. اورادە ييشللكارلە مالمال و ايكوزەلى و سعتندە بر ساحە بولدى. اورادە اون اوغلان دوغوردى كى، بولردن برى عائلە اسى اولارق «آستا» نامى آلدى. دىكر قاردەشلك لك ذكىسى اولدغى جەنلە براز سوكر كى حكمدار اولدى. وئسلى اونونمايدغى كوسترمك ايچون چاديرينك قاپيسى اوكنە اوزرندە بر قورت قفاسى بولونان بر مختصر و عمومى معلوماتلە اكتفا ايدييورز. بو نقطە نظرى داها قوتلە مدافعە ايچون آبريشە برئدقنامە حاضر لامقە يز. تورك داستانى قئندە ايلك دفعە ياپلمش اولان بوئدقيق شيمدليك بو قدر ناقص و ابتدائى بر حالدە بولومەسنى طبيعى كورمە ليدر.

بایراق دیکدی . نهایت بر جوق نسلردن سوکرا « آهین شه » بونلره حکمدار اولدی وقومنی اوزادن چیتازدوق « جونج » لرك تابعيته کیردی [١] .

اسلامیتدن سوکرا یازیش اولان تورک تاریخلرینده بو مقبه § ٧ « ارکنه قون » نامی آلتنده وایلك شکلدن برآز فرقلی بر صورتده مندرجدر . اسلامیت تأئیزی آلتنده، قورتدن طوغان چوجوقلر باشقا بر شسکه افراغ ایدیش ، وموغول حکمدارلرینه یاراتق ایچون بالخاصه تحریف ایدیلن ژده آلوزی بونک وموغوللره عطف واستاد ایدیلنه سیدیت ویرمشدر . مع مافیه « ابوالغازی » ده ذکر ایدیلن موغوللر « اوغوز » لردن عبارت اولدینی جهتله ، اسلامی ومحرّف شکنده بيله ، بومقبنک اوغوزلرک مؤخر بر دورسه ومؤخر بر شعبه سینه عاقل اولدینی ا کلاشیدور . « توکیو » لراسکی « هیونغ-نو » لرك مؤخر بر شعبه سی اولدینی ایچون ، بو توکیو مقبه سنی اسکی اوغوز دستاسنک ایکنجی رفیسی عدایده یلیرزکه بومؤخر شکل بيله-اسلامیت تأئیرله اوغرادینی تعدیلانه رغماً - بوفرضیه مزی تأیریده مساعدر :

موغوللره (یعنی اوغوز صوبنه) ایلخان پادشاه اولشدی . تانارلرک جانده « سوبنج خان » دی . موغوللر او طرقلرده کی بوتون قوملردن دها فالاباق اولدقلری ایچون هبسی آیری آیری اوزلردی . موغوللردن چوق ضربه بیهن « سوبنج خان » ، قورغیز خان و دها سائر ایطلری قاندردی ، هپ بردن موغوللر عیدنه آیفالاندیلر . نهایت حیلله ارنلره غلبه ایتدیلر . موغوللر هپ برآزاده پاشادقلری ایچون دشمنلری اونلری اورئدن قالدیردیلر . بالکنز ایلخانک « قیان » اسمنده براوغلی وازدی که اوسنه اولندیرمشدی ، برده « نوقوز » آدی بریکنی واردی . بونلر زوجه لرله برارر دشمنلرک اقرئدن قاچوب بر مملکتک کلدیلر . اوراده آت ، طاوار ، دوه مبدولدی . بونلر بوماللری سورهرک بر صارب طاغ ایچنده قاریغیلی بر بوله اوغرادیلر . بو بول چوق سهلکه لیدی . فقط اورادن کچدیلر . بالکنز بر تک یولی اولان بو طاغ ایچریسی کنئیش و کوزله دی . آقاز صولر ، چشمه لر ، تورلوسه زه لر ، یشلر ، آو حیوانلری واردی . حیوانلرک قیشین اتی یازین سوتی سیوب ایچدیلر ، درینی کیدیلر . طاغلرک قاری آریدی . اورابه « ارکنه قون » دیدیلر . بو یکی آدامدن چوق نسل اورده دی . در یوز ییل بوراده قلوب چوغالدیلر . نهایت بورابه صغما بیه قیلرینی آکله برق چیقمه قرار ووردیلر . فقط یول بولونموردی . بردمیرجی دیدی که : (بوراده دم بردن بر طاغ وار ، اوی اربتم) . هان طاغک کنئیش برینه برقات اودون برقات کومور قوبدیلر . یمش در بدن کوروک یا پوب یمش برده قوردیلر . بیریکوب کوروک دیلر . در حال بولکی دوه ایچقه بيله جک قور بوب اولدی . چیقدیلر وتانارلردن اشتهام آلدیلر . بو شاده حکمدارلری « پورته چنه : پوز قورت » ایدی [٢] .

[١] بویکی مختلف شکل حقتده « ویدسه لوه » به و « استانیسلاس ژولیهن » ک « غرب توکیولرینه داتر وثیقلر » یته مراجعت ایدیکز . بویکیسک چینه منب لردن یابدقلری ترجمه لر آراسنده برآز فرق اولدینی جهتله ، بزدها مؤخر اولان « استانیسلاس ژولیهن » ک ترجمه سنی ترجیحاً قبول ایتدک . [٢] احمد وفق باشانک شجره ترکیه ترجمه سی ، ص ٤٣-٤٨ . وزیر « رشیدالدین » ک « جامع

بومنقبه نك توکیو منقبه سی اولدینی درحال آکلاشیلور. بوراده یالکنز قورت اورته دن
 قالدیرلمشدرکه، اونک اسکی موجودیتی ده صوک حکمدارک اسندن استقباط اولومتقدمه در.
 بوراده کی « بوز قورت » چین منبعلرنده کی « آهمنه شه » دن باشقا بری دکلدن .

توکیو دستانک، عین منبعدن کلدیکی پک صریح اولان ایکی مختلف شکلی
 § ٨ نیمی قارشیلاشدیردقدن صوکرآ ، توکیولر زماننده بو دستانک موجودیت
 واهمیتی حقیقده بعض ایضاحاته دهاا کبریشه بیلیرز. توکیولرک بایراقرلینک تپه سنده آلتوندن
 برقورت باشی اولدینی، حکمدارک پیکلرینه « بوری : قورت » نامی ویرلدیکنی یوقاریده
 سویله مشدک؛ توکیو خاننک هر ییل تکینلره برلکده اجدادینک مغاره سنه قربان کسمک
 ایچون کیدوب زیارت ایتدیکنی ، کذلک غربی توکیو خاقاننکده هر ییل سکرنجی آیک
 بشنده کندی بو یوک مأمورلرندن برینی اومغاره ده اجرا ایدیلن مراسمه مرخص اولارق
 کونده ردیکنی چین منبعلری بزه بیلدیریور [١] . بوتون بو آیدیلر توکیولرک کندیلرینی

التواریخ ، ندن نقلاً « ابوالغازی » ده مذکور اولان بومنقبه یی، « رشیدالدین » ی متعاقب منظوم
 بر « شهنامه جنکیزی » یازان « شمس کاشانی » شاعرانه بر صورتده تصویر ایشدر [حمیده کتبخانه سی،
 لالا وفقی ، نومر ٣٥٤] ؛ بو اثر حقیقده تفصیلات ایچون باقکنز : مل تنبلر ، صای ١ ، ص ١٥٢ .
 « ادغار بلوشه » بو « ارکنه قون » منقبه سی ابرانیلرک « وار » وسامیلرک « طوفان » منقبه لرله مقایسه
 ایدره ک ، بونک ایران منقبه سیله قوتل برمشابهت کوستردیکنی سویلور : « وار » شهر ی ، منقبه یه
 کوره ، ابرانیلری بر سحر بازک وجوده کتیره جکی قار فورطنه سندن قورتارمق ایچون یایلدشدر
 [ادغار بلوشه ، مازده نیرم وتورکلر ، ص ١٥٠ - ١٥٤] . یوقاریدن بری ویردیکنز ایضاحات
 یوفر ضیه نک اساسن اولدینی بونک « توکیو » لره عائد تاریخی بر اساسه مستند بر منقبه اولدینی صریح
 بر صورتده کوسترمکده در .

[١] فضله تفصیلات ایچون « ویدسه لوه » به و « استانیلاس ژولیه » . باقکنز . یوقاریده ١٨ نجی
 صحیفه ده کی ٣ نومرولو نوطه ده بوکا دائر ایضاحات واردر . « ارکنه قون » دن تورکلری بر دمیرجینک
 چبقارمه سی مسئله سی ده شایان دقتدر : تورکلر آراسنده « دمیره ک اهمیتی یوقاریده سویله دیکمز کی
 آریجه توکیولرکده دمیرجیلکله مشغول اولدیلر ، حتی اونلرده بونی خاطر لاتان بر آیینده موجود اولدینی
 بیلورز . « ابوالغازی » موغوللرک ارکنه قوندن چیقدفلری کونی بایرام عدا ایتدکلیری شویله
 آکلایور : « آندن بری موغولک رسمیدرکه اول کونی عید ایدر لر . برپاره دمیری آتسه
 صوقوب قیزدیر لر . ابتدا خان دمیری طوبه ب اورس اوزره قویوب چکیچ ایله وورور ، آندن
 صوکرآ بو بوکلری وورور ، اول کونی غایت عزیز طوتار لر . طاغدن چیغوب آنالری ولایته عودت
 ایتدکلبدر » [وفقی پاشا ترجمه سی ، ص ٤٨] . « کترالدر » ک افاده سی ده بونی تأیید ایدیسور :
 « عادتلری شودرکه سنه باشنده بو یوک بر آتش یاقار لر . خاقانلری بالذات کلوب بو آتسه قارش ی بر
 شیلر سویلرکن آتشدن چیغان آله و کویجه اولورسه اوسته غایت بوللق و اوجوزلق ، آغیل اولورسه

قورت نسلی عد ایتدکلرنی ، یعنی قوردی کسیدیلری ایچون بر « اونفون : توتهم » بیلدکلرنی کوسترمکده در : اوغوز داستانده مهم بر موقعی اولان قوردک ، توکیو منقبه لرنده بوقدر اهمیت قازانمسی ایشته بوندن دولاییدر [١]. بوتون بو مختلف معلوماتی بر برله مزج و ترکیب ایدنجه ، بوستانک توکیولر زماننده خلق آراسنده یاندا یغنی ، حتی اورخون یازیسک یا خود دیکر باز یلرک استعمالی تعمیم ایدنجه ، بونی ، اساسده مشترک اولمق اوزره مختلف شکلرده تثبیت ایتدکلرنی تخمین ایده بیلیرز . اسکی چین منبع برله مؤخر اسلام مورخلرینک قید ایتدکلری شکلر آراسنده کی دهرین مشابعت بو فرضیه یی قوتله قبوله مساعددر . ملی تورک داستانک ایلک پارچه سنی تشکیل ایدن « هیونغ-نو » داستانی کی ، ایکنجی صفحهی کوسترن « توکیو » داستانی ده هر حالده اسلامیتدن اول ضبط و تثبیت اولونمشدی .

۳

هووهی-نو - او یغور داستان

۹ § هووهی-نو - یوقاریده او یغور یازیسندن بحث ایده رکن « هووهی-هو » لرک اوغوزلر اولدیغنی و او یغورلرله مؤخرآ قاریشیدکلرنی تفصیلاً اریغورلر آکلاتمشدق . اسکی « هیونغ-نو » لرک احفادندن اولان « هووهی-هو » لرک منشای حقیقه چین تاریخلری - توکیولر ککنه مشابه - بر منقبه نقل ایدیورلر : « هیونغ-نو » حکمدارلرندن برینسک غایت کوزهل ایکی قیزی واردی . بر کون کندی کندیسنه بوقدر کوزهل قیزلری آدم اوغلرینه ویرمک مناسب اولوب قحط و غلام ، قیزلجه اولورسه حرب و غوغا ، صاریجه اولورسه علل و امراض و وباء ، قره جه اولورسه خاتانک فوت اولاحفی استدلال ایده رلر . بوتون بو تحصیلانک توکیولره عائد اولدینی - چین منبعلرینک روایتلرله قارشیلشدیرنجه - پک انی آکلاشیلور .

[١] « هیونغ-نو » حکمدارلرینک عنوانی ، چین منبعلرینه کوره « شهن-بو » ایدی که ، بونک ، « سعودی » نک روایتنه کوره « شانه : جنه » یعنی قورث اولاسی پک زیاده محتملدر . قوردک اوغوز داستانده کی موقعی حقیقه اساسه یوقاریده معلومات ویرمشدک . « لوفه ور » نظرآ « چین - تایت » دائرة مدینه ته منسوب قوملرده بو کی منقبه لر پک شایمدر : یاقوت شعبه لرندن بر جوغنک اجدادی و توتهملری « قاز ، قوغو ، قارغه » کی حیوانلردر . تیتیلر ایکی مابونک نسلیدرلر . بالخاصه کویک بر جوق قبیله لرک جدیدر : آله توتلر ، آبتولر ، اسکیمولر ، قیرغیزلر بر قیزیل کویکله بر تاتار پرنسینک مولودلریدر [آنتروپولوژی قاموسی ، شامانیک کله سنه باقکنز] .

اولمایه جغنی دوشونندی ونهات اونلری دوغورلدن دوغورویه «تاناکری» به تقدیمه قرار ویردی. بومقصده کندی ایمر اطور لغنک حدودی اوزرند، خالی بر محل انتخاب ایده رک چوق بوسکک بر قوله یاپدیردی. و «تاناکری» دن قیزلرنی کندیسه زوجه اولارقی آلمه سنی نیازواسترحام ایده رک اونلری کوتوروب قوله به براندی. نهات قوله نک اوکنده اختیار بقورت کوزوکندی، قوله نک دینه یاپیشه رق کیجه کوندوزشده اولومغه باشلادی، حتی اوراده کندیسه بر این یاپه رق اوچ آی هیچ قیملدانه دن اوراده قالدی. قیزلردن بری همشیره سنه دیدی که: «بابامن بزى تاناکری به تقدیم ایچون بوراده بر اقدی. صاقین بقورت تاناکری طرفندن گلش اولماسین؟» وهان قوله دن اینه رک قوردک یانسه کیتدی؛ اونک زوجه سی اولدی، چوجوقلر دوغوردی؛ و «هووی-هو» لر اونک نسلندن توره دی. ینه عین منبعلر «هوئی تاناکری» نک بونلره «قائوچه»، «شمال تاناکری» «چله Tchelle» دیدکلرنی و چینلیلرک ده بوسبیلله اونلره «یهله Thiele» نامنی بر دکلرنی قید ایدیورلر [۱]. توکیولره قرابت عرقیه لری اولوب حتی بر آراتق توکیو هیئت مجتمعه سنه ده داخل اولان «هووی-هو» لر آراسنده قوردک بووک اهمیت اولدیغنی کرک بومنقبه، کرک «هووی-هو» لرک سانجاقلرینک اوستنده ده توکیولر کی قورت ماشی بولونمسه بی پک ابی کوسته ریور [۲]. توکیولرک بوتون تورکر اوزرند حاکمیتی ائمانده اونلرک توتهمی اولان قورت «مرکزی توتهم» ماهیتنی آلدیغنی جهتله، اودورده تشکل ایش اولان «هووی-هو» منقبه سنه ده بوجهت کوزه چارمقده دره توکیولری متعاقب اورته آسیاده قوتلی بردولت قوره رق او یغورلری ده تحت حکم لرینه آلان و اونلره قاریشان «هووی-هو» لرک داستانی، عمومی تورک داستانک اوچنجی صفحه سی، یعنی «هیوانغ-نو» و «توکیو» داستانلرینک طبیعی بر مابعدینی تشکیل ایدر.

«هووی-هو» اسمنک او یغورلره ده تشمیل ایدیلمه سی، «هووی-هو»

§ ۱۰ اسکی شکل لره عاندا اولان داستانک او یغورلره اسنادینه سبب اولمشدر. دره موزا، نک

مطالعاه سی وجهله، حتی مؤخر بر طاقم چین منبعلری یله بو یا کایشلقدن قورتولاماشلردرکه، بوجه آتی نقل ایتدکمز منقبه نک او منبعلر طرفندن او یغورلره اسناد ایدیلمه سی ده بونک

بر نتیجه سیدر . حالبوکه کرک ماهیتی کرک بحث ایتدیکی جغرافی ساحه اعتباریله بونمقبه نك اصل « هووی-هو » لره عاڈ اولدینی آکلاشیلور [۱]:

(ایدوق هو : ایدی قوت) اویفورجه حکمدار دیمکدر و «قاوچانغ» حکمدار لرنیک هبسنه بو عنوان و بریلیر . اسکیدن بو حکمدار لرك یوردی اویفورستانده ایدی . اوراده «هولین» آدی برطاغ واردی که اوندن «توغلا» و «سه له نغا» آدی ایکی نهر چیقاردی . برکیجه اوراده کی بر آغاجک اوستنه کوکدن معجزه وی برایشیق ایندی . ایکی نهر آراسنده یاشایان خلق بونی دقتله تعقیب ایتدیلر . آغاجک کووده سنده . که برقادین قارننه بکزه یین - بر شیشکینلک پیدا اولدی . اویشیق دو قوز آئی اون کون اوشیشکینلک اوزرنده دوردی . بومدنک ختامنده اوشیشکینلک یاریلدی ، اینجندن بش چوجوق چیغدی ، ارمسکت اها لسی اونلری آلوب بویوتدیلر . بونلرک ک کوچوک آدی بوغوخان ایدی . سن فعالتیه کیر کیر من هر کسی تحت حکمنه آلاق حکمران اولدی . اوتوز بطندن فضله بر زمان چکدن سوکرا «بولون تکین» حکمران اولدی . جینیلرله بر جوق حر بلرده بولوندی . نهایت بو حاله بر نتیجه و بر مک اینچون اوغلی «عالی تکین» «چین عائله» حکمدار یسنه منسوب «کی بولین Kiu-lien» آدی بر قیزی آلفه قرار ووردی . بو پرنسس سراجی «هولین پیل بولی» یعنی «خان طاعی» نده قوردی . بو جوراده «تاکری طاعی» اسمنده بر طاغ ، جنوب طرفنده ده کوچوک طاغ شکنده و «قوطلوطاغ» آدینی طاشیان دیکر بر قایا واردی . «هولین» «چین سفیرلی باقیجیلرله برابر کلدیلر . اونلر کندی آزلنده دیدیلر که : «هولینک سعادتق بو قایا به مر بو طدر ؛ بو حکومتی ضعیفلامق اینچون اونی محواتمه ملی می؟» بونک اوزرنیه تکینی بولارق جینیلرله عقد ایتدیکی بواز دو واجک مقابلی اولوق اوزره اوقایا پارچه سنک کندیلرینه و بر یله سنی منلب ایتدیلر . تکین راضی اولدی . لاکن قایانک بو بوکاسکی یزندن قیملدالکسنه مانع اولیوردی . قایانک اطرافتی اودونلرله دلدیرمق آتش و بر دیلر ، و قایای ایجه قیزدیردقن سوکرا اوزرنیه ککین سرکه دوکدرک برجه لادیلر . سوکرا او پارچه لری آراه لره قوبارق چینه کوتوردیلر . بو بووک بر حادنه اولدی : مملکتده کی بوتون قوشلر ، حیوانلر کندی دیلر یله بو قایانک کدیشنه آغلادیلر . بدی کون سوکراده تکین تولدی . اوندن سوکرا بو مملکت فلاکتدن قورتولادی ، خلق راحت بوزی کورمیدی . «بولون تکین» دن سوکرا کی حکمدار لردن بر چوغی سرعتله تولدیلر . بونک اوزرنیه حکمدارلر یاختلری «خوجو» یه نقله مجبور اولدیلر و سا کیتلری آوران «بشالق» «قدر تشمیل ایتدیلر .

بزه کوره ، «سه له نغا» و «توغلا» نهر لری آراسنده «قره قوروم» جوار لرنده جریان ایدن بونمقبه ، توکیولردن سوکرا ساحه ده دولت قوران «هووی-هو» لره عاڈ اولوب اونلرک او ساحه دن جنوبه دوغرو چکیلمه لرینی تصویر ایدر . بونمقبه نك زمان تشکلی ، اویله

[۱] ابتدا «سه له نغا» و «توغلا» نهر لری آراسنده یاشایان سوکرا اجنوبه ایته نلر «هووی-هو» لردر . بونلر حقدنه ایکنجی مبحثده و بریلن معلوماته باقکمز . حالبوکه اصل اویفورلر هیچ بر زمان بوساحه ده یاشاماشلردر . یوقاریده کی مقبیه چین متبعلرندن نقلاً «ویسده لو» ده در : ص ۱۳۸ ، — «ویسده لو» ، «هووی-هو» لرله «اویفور» لری بر برینه قاریشدر دینی اینچون بونمقبه یزده یا کلیشله اویفورلردن بحث ایدر کن ذکر ایتدور .

کورونیورکه، هر حالده «هووی هو» - او یغور، لرك جنوبه دوغرو چکلمه لرندن سوکرا دره. علی العاده تاریخی حادثه لرك تخيله عامه ده بو قدر بو یوک تحولره اوغرامه سی غایت طبعی دره. بومقبه بی، اسلامیتدن سوکرا «جویی» طرفدن تثبیت ایدیش شکلی ایله قارشیلاندره. جو اولورساق، ایکی سنک عینی منبعدن کلدیکنی واساساً یکدیگری تمام ایتمکده اولدقلرینی آکلایه جغز. بز بوایکی شکل آراسنده موجود مشابهی نظر اعتباره آلاق ایکی سنک ده - ایوم متاری غائب اولمش - اسکی «هووی هو: او یغور» و قایمانه لرندن آلمش اولدیغنی ادعا ایله بیلبرزه که، بوجهت سائر دلائل تاریخی ایله ده تأیید ایدیه بیلیر [۱].

مورخ «علاء الدین عطا ملک جو»، «هجری ۶۵۸ ده یازمش اولدیغنی § ۱۱ عمیم «تاریخ جهانکشا» سنده، او یغور منبعلرینه اسناداً بومقبه بی نقل ایله دره. اوساحه لرده بالفعل بولونه رق اورخون آیده لرینی بیله کورمش اولان بو عمیم مورخی، او یغور لرك انسابی حقدنه - کندی روایته کوره -

او یغور کتاب لرندن و کتابه لرندن استفاده ایتمشدر. موغول لر آراسنده اسلامیت تأثیری داهای کوزه چارمادیغنی بز زمانده یازیش اولدیغنی جهته «جویی» بومقبه بی اسلام ذهنیته کوره تعدیل و تحریف مجبوریتنی حس ایتمه مشدر. بناء علیه «جویی» ده کی شکل ایله چین منبع لرنده کی شکل آراسنده پک جزئی بز فرق واردر:

مبعضی قره قوروندن آلان «توغلا» و «سه له نفا» ایرماقلرینک برله شدیکی «قوملانیجو» ده. برفندق آعاجیله برفین آعاجی واردی. بونلرك آراسنده بر طاغ پیدا اولدی و برکیجه او طاغک اوزرینه کوکدن نور ایندی. بو طاغ کوندن کونه بو بودی. او یغورلر بو حالی کورونجه حیرتده قالدیلر و ادب و تواضعه او طرفه کیتیلر. اورادن کوزه ل موسیقی - سسلی کلپور و کیجه لری اوتوز آدیم چوره سنده بر نور کورونیوردی. نهایت وضع حمل وقتی کلدی، طاغده بر قانی آیلیدی. ایچنده بری برندن آیری بش او و اولورده بش چوجوق واردی. آغز لری اوستنده معاق بر آمریکله سودا میورلردی. خلق و امرالونره فوق العاده حرمت ایندی. بو یوک لرنک آدی «سونفور تکین»، ایکنجینک «فونورتکین»، اوچنچینک «توکاک تکین»، دردنچینک «اورتکین»، بشنچینک «بوغورتکین» ایدی. بونلرك طرف آیدین کلدیکنه قائل اولان او یغورلر اینلرندن برینی حکمدار یا معنه نیت ایندیلر. «بوغو» حسن، ذکا و اهلیتجه دیکر لرینه قائل اولدیغندن متفقاً اونی خان. انتخاب ایتمک قرار ویردیلر. بو یوک بر شولنه باهرق اونی اصولی دائره - بنده خانلق تختنه اصعاد ایندیلر. جناب حق اوکا بالخاصه اوچ قارغه ویرمشدی که، مملکتده اولوب پنهنی اوکا اخبار ایله درلردی.

[۱] آرتور داوید لومله ی، «کتاب علم النافع» نده، «فلاپروت» ک اولجه قید و ذکر ایتمش اولدیغنی بو ایکی شکلی یکدیگر بله قارشیلاندره رق بونتیجه به اصل و لشدر که، بزجه ده پک دوغرو در. اسکی او یغور و قایمانه لرینک موجودیتی حقدنه بو قاریده معلومات ویرمشدک.

بر کیمه بوغو خان اوپورکن پنجره سندن بر فیز کیردی . بوغو قورقدی . یکنجی کیمه ینه کلدی ، ینه قورقدی . اوچنجی کیمه وزیرک تشویقه قیزله کوروشدی . آق طاغه کیده رک اوراده فونوشیورلردی . بر کیمه آق صفالی و آق دکنکلی بر اختیار رؤیاسنه کیردی . او کایستیق شکلنده بر طاش وره رک : « بو طاشی صافلادیغیز مدیجه دنیا مک درت بو جائه حاکم اولاجشکیز » دیدی . بوغو خانه چوجوقلرندن بری حلف اولدی . اولر زمانده حیوانات اهلیه و وحشه تک ، قوشلرک ، حتی چوجوقلرک « کوچ ! کوچ ! » دیهه متأثرانه باغیردقلری ایشیدیلدی . بومعنوی اشارتک تأثیرله اولر مواعلیری ترک و اختیار مهاجرت ایتدیلر . زرده دورمق ایسته دیلرسه بوسلری دودیلر . نهایت « بشبالغ » ک بولوندی بره کلنجه سس کسیدلی ، اولرده اوراده دوردیلر و بش عمه یاپورق « بشبالغ » آدی و بردیلر [۱] .

منقبه تک بوشکیلله اسکی شکلنک مقایسه سندن آکلاشیلیورک ، چینلرک نقل ایتدکلری قوط طاشی ، بوغو خانه اختیارک رؤیاده و بردیکی یشم طاشنددر . تورکرک « یادا ، جده : jade ، دبدکلری و کندیسند سحری بر قوتک وجودنی فرض ایتدکلری بو طاش تورکرک آراسنده پک اسکین بری بر طلسم ماهیتده تاقی ایدلشکده درک [۲] ، بواهمیت بومنقبه تک تشکلنده دخی کوزو کیه . ر . چوجوقلرک نورک طاغه اینه سندن وجوده کله لری اوبوغو خانه نورک تجسدی دیمک اولان قیزک کله سی ده ، دیگر بر طاقم معروف تورک منقبه لریله ده رین بر مشابته کوسته ریپور : موغوللرک تاریخلرنده مفضلاً ذکر ایدیلن « آلفنوا : آلاکیک » ، « قره خطای » سلاله سنک ایلمک والده سی ، صوکر اقرغیز منقبه سنده کی « قرق قیز » له « قانقلی » منقبه سنده کی خان قیزلری هپ بو صورتله حامله فالملرلردی [۳] .

[۱] تاریخ جهانکشای چوئی ، ج ۱ ، ص ۴۰ و متعاقب
 [۲] عالم آراسنده « نه فریت » ده دینیلن بو قیمتلی طاش بیکزه لاند ، برمانیا ، چین ، کاشغر ، ماورای بايقال طرفلرنده جیقار . چیلیلر آراسنده معروفیتی ، « تاؤنیزم » ک سکر تقسیمندن برنجیسی اولان « کوک » ک مشموللری آراسنده بولونمه سندن آکلاپورز [ضیا کوک آلپ ، ملی تبعلر ، ص ۳ ، ص ۴۴] . بو طاشک اسکی تورکرک آراسنده معروفیتی عرب و عجم منبعلری بزه واضح بیلدیریپور :
 ۱. « ابو دلف » ک سیاحتنامه سنده بو طاشدن بحث ایدلدیکی کوربیورز . اوزرنده « اسم اعظم » منقور اولدیغی جهته بر چوق خواصه مثلا یاغفور یاغدبرمق خاصه سنه مالک اولان بو طاشی ، نوح علیه السلام « یافت » و برمشدی . « روضه الصفا » ده داخل اولدیغی حالده بر جوق عجم تاریخلرنده ، « معجم بلدان » ده و اولرندن نقلاً بزم تاریخلرنده . « مثلا « جام جم آیین » ده . بندن بحث ایدلدیکی کورمکده یز . « ظهیر الدین بار » ک زمانده تورکرک آراسنده حالا « یاداحی » لره یعنی بو طاشه مالک اولارق اونکله خارق العاده شیلر یایان آدملره راست کلدیکمز کی ، عثمانی شاعرلرینکده بو طاشدن بحث ایتدکلرینه تصادف ایدیبورز . تفصیلات ایچون آیریمو شواتر ده مراجعت ایدیکز : [Blondel, le jade, pierre Yu des c. inoi] . تورکرک آراسنده یادا طاشنک اهمیتنه ویاداجیلره در آیرجه وفاق بر تدقیق حاضر لاقده یز .

بو «هووی هو-اولیغور» منقبه-یله فینلرک «فاله والالا» سی آراسنده ده بعض اوقات تفک مشاهتلر وارددر [۱]. بوراده اوزون و نوزومسز تاریخی تفصیلا نه کبریشمه مکه برابر یالکز شونی علاوه ایدم که ، بومنبه - اولجده سو یله دیکمز و جهله - تمامیه تاریخی بر ماهیتی حائزدر؛ ایشته ، ملی تورک دستانک بر اساس تاریخی به استناد ایدن اصل اساسی قسمی بونکه تمام اولوز.

۴

دیگر تورک منقبه لری

ملی داستانک بر اساس تاریخی به استناد ایدن بو اویچ باشلیجه § ۱۲ دیگر منقبه لر

دائرة « Cycle » سندن باشقا ، ینه اونره ربط ایدیله بیله جک دیگر برطاقم نالی منقبه لر ، یاخود ، شکل و اندکشاف لری بر اصل تاریخی به ارجاع ایدیله میه جک سائر مختلف ماهیتده شیرل وارددر . مثلا تاریخی وثیقه لر واسطه بیله تثبیت ایدیلش « آلاغوا » منقبه سی ، « عماندن کیش » منقبه سی ، « فرق قیز » منقبه سی ، صو کرا « دستی چو جو ق لری » منقبه سی کبی برطاقم مناقبه ، خلق ادبیاتک « ماصالدرک » دستانلرک ، الخ .

تدقیقه میدانه چیقاریله جق بر چوق اسکی دستان پارچه لری موجود سه ده ، اسلامیت تأثیرندن اولکی زمانلره راجع اولان بومسئله لر حفته هوزهیچ بر تدقیق یاییلمه . مشدر [۲].

کذلک ، اسکی « اوغوزنامه » دن برقیه اولارق المزده بولونان « دده قورقوت » منقبه لری ، المزده کی شکلرینه نظر آ ، پک مؤخر بر زمانده تثبیت ایدیلش اولسه لر بیله احتوا ایتدک لری « تم » لر اعتباریله هر حالده اسلامیتدن چوق اولکی دورلرک محصولی یعنی اوغوز دستانک مختلف تمه لریدر .

بعض اوروپا علملری « اوغوزنامه » ده کی « تپه کوز » منقبه سنک اسلامیتدن چوق اولکی بر زمانه راجع اولوب ، حتی یونان اساطیری اوزرتنده حائز تأثیر اولدیغنی ادعا ایدر لر [۳].

[۱] ضیا کونک آلپ ، عین اثر ، عین صحیفه

[۲] بونون بو مختلف مسئله لر حفته حاضر لاقده اولدیغمز تدقیقات ، موضوعک اهمیت و مشکلاننه و شیمدی به قدر هیچ ایشله تمه مش اولاسنه منی هنوز ابتدائی بر حالده بولونیور .

[۳] انگلیز علما سندن « زایچه » ایله مشهور « غریم » و مستشرق « فون دیز » ، اومیروسک « پولیفم » نامنده کی عفریت منقبه سی حفته کی تدقیق لرنده ، « سیفالوپلر دستانک برکل تشکیل ایتکله برابر اولیسه ماجرا سته نسبتله آقیری دوشدیکنی و اسلوبجه ده معناجه ده اودیسه نک متباقی اقسامندن فرقلی بولوندیغنی ، نظر اعتباره آ لارق ، بونک ، اوغوز لرنده کی « تپه کوز » منقبه سندن - یاخود اولنک دها

تدقيق وحلى مختلف نسللارك متمادى مساعيسنه مفتقر اولان بوقدر كنيش و اطرافلى مسئلهلر حقنده هنوز شيميدن قلعى بر شى سويله ملك امكانى اولمادىني جهته، كتابمك بوقسى، مستقبل تدقيقه انتظاراً مع التأسف يك ناقص قالا جقدر. تورك تاريخى و اتنوغرافيسى، تورك لسان و ادبى حقنده كى تدقيقات داها بوقدر ابتدائى و ناقص بر حالده بولونوركن باشقا تورولو حركت شيمدليك امكان خار جنده دره. مستقبل تدقيقات، مى تورك داستانى حقنده بوراده ايلرى سورد بكمز نقطه نظر لرك تماماً ياكليش اولديغى ميدانه چيقارسه بيله، بورا به قدر ويرديكمز معلومات، «لوتورنو» كى توركلرك مى بردستانه مالك اولامايه جغنى كه نه و متروك «عرق» نظريه سنه استناد ايدهرك ايلرى سوره نلرك معاصر لنى قلعى صورتده كوستره كه كافيدور [۱]. ينه تدرار ايدى سوز: مى داستانمك همان بوتون عناصرى بوكون طولان بيله جك بر حالده در؛ يلكمز، «لوزو»، نك فين داستانى ايچون ياپديغى تورك داستانى «ايا ايچون ياپه بيله جك ذكاره احتياج واردر. بي طرف بر كوزله تدقيق ايديلنجه، كرك «ترادلوف» ك ميدانه قويدى تورك قوزموغونى سنك - كه مى داستانك مدخيلدر، كرك «تورك داستانك سائر بر جوق داستانلردن داها زنگين و داها شاعرانه بر قيمتى حائر اولديغى در حال تسليم ايديله بيلير. اسكى برشكلدن - مقتبس اولديغى ادعا ايدى سوزلر. «فون ديز» «كوره»، كيم بيلير هانكى نام آلتنده كى بر اوغوز شاهسى ترويا حكمداريله اولان عهدنامه يه تبعاً كهرك تروياها مصره مى اناسنده يونانيلره قارشى حرب ايتشدور [م. جودت، اوغوزنامه، بكي مجموعه نك چنق قلمه نسخه سنده. «دده قورقوت كتابى» حقنده حاضر لاديمز تدقيقنامه ده يومه يله تاميله ميقدور].

[۱] «لوتورنو»، مختلف مرفلرده ادبى تكامل، بارس ۱۸۹۴، ص ۲۲۳ - بالعكس «يونانين» كى بعض عالمه نظراً «اسلاولرك»، فينوالرك، جرمنلرك، فز نسللرك اسكى خلق ادبى اثرلنده كى «قهرمانانه: داستانى» موضوعلرك ايلك نمونه لرى تورك - و غولاره ناغدر؛ مركزى اوروپا قوملك وجوده كيتردكلرى داستانى خلق ادبى اتك ايلك اساسلرخى قورمق شرفى، بوضورتله، «آتيل» نك هولنريه ينى «هيونج - نو» توركلرينه راجع بولونيور. Van Gennep, la formation des légendes, Paris, 1912, P. 44. بوراده بوفرضيه نك له و علمنده فصل و يا مختصر هيچ بر مطالعه يه كيريه جك دكلر. فى الحقيقه «آتيل» نك و هولنرك، اوروپانك داستانى ادبى اتى اوزنده چوق بوبوك تاثيرى واردر. بالخاصه جرمنلرك مى داستانلرنده «آتيل» نك موقى چوق بوبوكدر؛ «بوسسر» نك جرمن داستانده كى اهميتى، تاميله يونان داستانده كى «آغانون» بگره نيور | Bossert, Histoire de la littérature . | Allemande, P.7

ایلیک شعرله ایلیک شاعر لر

۱ § آینلرده
بریلی عنصر

«کوزهل صنعتلر» اسمی آلتنده طوبلانان شعر، موسیقی، رسم، هیکل تراشی، معماری، رقص ابتدادیندن یعنی دینی آینلردن دوغمش واوزون مدت تامایله دینی برماهیت محافظه ایتمشدر. انسان جمعیتلرنده، بشریتک ذهنی فعالیت یواواش یاواش «دینی شکللر» دن «لادینی شکللر» . کچهرک، دینی آینلر مؤخرآلادینی اوپونلر ماهیتی آلیر؛ واعتقادلری دوغوران فعالیت صنعت اثرلرینی ده وجوده کتیریر. ابتدائی قوملرده بر طاقم دینی تمثیللر موجوددرکه یالککز اجرا ایدیلشلری اعتباریله دکل غایه لری اعتباریله ده تمانا اثرلرینی خاطر لاتیر. بو کبی مراسم کورونوشده ده بر اکلنجهیه بکنزه: اشتراک ایده نلرک کولوب اکلندیکی آچیجه کورولور. ابتدائی قوملرده، صرف دینی اولدینی ایچون قادینلرله یابانچیلردن عاری اولارق مقدس بر محله اجرا ایدیلن آینلردن، قادینلرله چوجوقلرک ویابانچیلرک قبول ایدیلهدیکی فقط هر برده اجرا ایدیله بیلمه سی اعتباریله بر درجهیه قدر جسمانی عد ایدیله بیلن یاری دینی آینلره، و آرتق هیچ بر دینی ماهیتی قالماش عمومی اکلنجه لره قدر، بوتون اجتماعی تظاهرلرده بدیی بر ماهیت وارد: عین دینی حسله متحسس اولان معتقدک صیچرادینی، دوندیکی، رقص ایتدیکی، باغیردینی، ترم ایتدیکی کورولورکه، بوتون بونلری بدیی بر احتیاجک افاده سی عد ایتمه مک ممکن دکلدیر [۱]. ابتدائی جمعیتلرده بدیی حسلک ایلیک تظاهری رقص سنکلنده در؛ فقط بونده شعر ایله موسیقی نکل ایلیک تخمیری موجوددر. شعر، رقصدن

[۱] «دورقهایم» ک شواثرینه باقکز: Les formes élémentaires de la vie religieuse. P. 529 - 48. دورقهایم کوره، اوپون و صندت کبی فکری اکلندره حکل و دیکلندره حکل شیرله سربست بر ساحه بر اقق دینک طبیعت اصلیه سنده موجوددر؛ صنعتی دین ایچون خارجی بر زینت دکل، هر نه شکل وماهیته ده هر نه درجه ده اولورسه اولسون، بوتون آینلرده مندیچ بر عنصر ضروری کبی تلق ایتمه لی وهر نه دینده مطلقا شعر اولدینی ده بیلمه لی بز. معمایه بوندن، دینی آینلرک علی العاده اکلنجه لردن عبارت اولدینی نتیجه سی چی ارماملیدر. بر آیین دینی، اکلنجه حالنه کلنجه آرتق آیین صایلاماز. دینی سنبولرک افاده ایتکلری قوتلر، شائی قوتلردر؛ ودینی تأثیر علی العاده بر اثر صندتک یاپه جنی تأثیردن بوسوتون باشقا بر طرز وماهیته در.

آیرلقدن صوکراداها اوزون زمان موسیقی ایله علاقه‌سنی محافظه ایدر؛ و مطلقاً بر بسته ایله یاخود بر موسیقی آلتک مرافقتیله ترنم اولونور. بودورده کی شعرلرفلان ویا فلان شخصک دکل، بوتون برسمه ویا بر قبیله نك مشترك مالدر؛ واکثریادی یاخود سحری بر ماهیتی خاژدر. فقط اجتماعی ایش بولومی تأثیرخی کوسترمکه باشلانجه، یاواش یاواش «مغنی - شاعر، زمره لری تشکله باشلار. اسکی یونانیلرده کوردیکمز «آهده» لر، «رازود»، لر ایشه بو دوره عاژدر [۱]. ایلك دورلده راهلک ویا سحر بازلق یاپان شاعرلرک صرف بدیی بر ماهیت آلابیامه سی، چوق صوکرکی زمانلرده اولور [۲]. هله شعرک بسته وچالغیدن قورتولارق علی العاده انشاد اولونه بیلمه سی ایچون اوزون عصرلر ایستر. هر حلاله بر یوزنده کی بوتون ملترک ایلك ادبی محصوللری، موسیقی ورقص ایله مترافق اولارق دینی بر شکلده وجوده کلشدر [۳].

بوتون ملترده اولدینی کبی تورکلرده ده داها یازی شایع اولمده دن § ۴ ایلك شاعرلرمنز اول ملی - شفاهی بر ادبیات واردی. بو ادبیات، مختلف یازیلرک تورکلر آراسنه یاییلمه سندن صوکراده دوام ایش، و تورکلر مختلف مدینت دائرة لرینک تأیری آلتنده بولوندقلری زمان ینه قوتله یاشایوب دورمشدر. ایلریده ایضاح ایدیله جکی وجهله، تورکلر اوزرنده الک قوتلی تأیر اجرا ایش اولان اسلامیتک دخول و تفرزندن صوکراییله، بترستک زمانندن قاله اسکی ادبی شکلره ویا اسکی موضوعلرک اسلامی بر رنگ آلمش طرز لرینه تصادف اولونه بیلیر.

اک اسکی تورک شاعرلری - طونفورلرک «شامان»، آلتای تورکلرینک «قام»، یاقوتلرک «اویون»، قیرغیزلرک «باقی»، اوغوزلرک «اوزان» دیدکلری - «ساحر - شاعر» لردر. «سحر بازلق رقاصلق، موسیقی شناسلق، حکیملک، شاعرلک، کبی برچوق اوصافی کندیلرنده جمع ایدن بو آداملرک خلق اوزرنده بوبوک بر اهینلری واردی [۴]. مختلف زمان و مکانلرده

Th. Ribot, la psychologie des sentiments, P. 342 [۱]

[۲] «قورنوبونک» سوسیولوژی ژورنال، ج ۲، ص ۲۸۰، یله «هربرت اسپنسر» ک

«سوسیولوژی پره نیبیلری، ج ۵، مبحث ۴» نه باقکمز.

[۳] بو خصوصده داها تفصیلات ایچون «تورک ادبیاتک منشای»، عنوانلی مقاله منزه مراجعت

ایدیکمز، ملی تبلر، صانی ۴، ص ۵ - ۱۲

[۴] «تورک ادبیاتک منشای»، ص ۱۲ و متعاقب صحیفه لرده، بونلر حقتنده «رادولف» ک

وداها سائر اتنوگرافلرک تدقیقاتی یک قیمتداردر. مذکور مقاله مرده بونلره عاژد بیلوغرافی معلوماتنه ده تصادف اولونه بیلیر.

بونلره ویریلن اهمیت و قیمت درجه سی، قیافتلری، قوللاندقلری موسیقی آلتی، یادقلری مختلف ایشلرک شکللی طبیعی دکیشیوردی؛ فقط سباده کی معبودلره تورلومقصدلرله قربان تقدیم ایتمک، نولونک روحنی برک دینه کوندرمک، فالقلر، مختلف خسته لقلر و نولوملرکی فنا جنلر طرفدن کلن ایشلری افسونه منع ایتمک، خسته لری تداوی ایلمک، بعض نولولرک روحنی سبایه بوللامق، خاطرلرینی یاشاتمق کبی مختلف اجتماعی وظیفه لر هب اوکا عاندی. بوتون بو مختلف ایشلر ایچون طبیعی مختلف آینلر واردی؛ بونلرک بر قسمی اونوتولمقله یا خود شکلنی دکیشیدر مکله برابر، بر قسمی حالا قیرغزلر آراسنده، آلتایلیرده یاشامقده در. «باقسی - اوزان» بو آینلرده استغراق حاله کلهرک تینوب صیچرارکن بر طاقم شعرلرده انشاد ایده رواوندی کندی موسیقی آلیله چالاره. خصوصی بر بسته ایله مترافق اولان و سحرلی بر تائیری حائر عد ایدیلن بو سحری کفته لر تورک شعرینک اسکلی شکلنی تشکیل ایتمکده درکه، بونلردن هیچ بری زمانمزه قدر انتقال ایده مه بشدر [۱].

مختلف یرلرده کی تورکلر مختلف زمانلرده چین، هند، ایران تائیرلری آئنده، یا خود، اسلام مدنیتک تحت نفوذنده قالدقلر زمانلرده بیله «باقسی - اوزان» لرک اجتماعی قیمتلرینه خلل کله دی. هله ابتدائی و ملی دینک محافظه ایدیلدیکی موقع و زمانلرده اونلرک نفوذی چوق واسعدی. اوغورلر «بودیزمی» ی قبول ایتمدن اول اوغور نولکه سنده قاملرک چوق بویوک براهیتی واردی؛ فقط صوکرالری بواهمیت آزالدی؛ اسکلی «قام» لره علی العاده بر شاعره، بر افسونچی، بر باقیچی، ویریلن اهمیتدن داها فضله بر قیمت عطف اولوندی. مع مافیله اسکلی تورک اوردولرنده حکمدارلرک یاننده مطلقا «اوزان» لر بولونیور، اونلرک «قوبوز» لریله چالدقلری و ترنم ایتمدیرلی شعرلر بوتون بر ملتک ذوقنی او قشایوردی. اونلریالکنز بکی وقعه لره و قهرماناق منقبه لرینه عاند شعرلر، یا خود، نولر و صفنده مرثیه لر

[۱] رادولوفک بوکونکی «باقسی: قام» لر حفته و یردیکی مفصل ایضاحات، اونلرک عصرلرجه اولکی وظیفه لری حنده ده تام بر فکر و بره بیدر، ۱۸۸۵، Das Schamenthum und sein Kultus, P. 60 - 61. | بواسکی «باقسی» لرک مؤخراناصل ماهیتلرینی دکیشیدر لره «بخشی» شکلنه کیردکلری و بولکلرک مختلف مدلوللری حنده فضله تفصیلات آلمر ایچون «تورک ادبیاتک منشای» بنه باقکنز: ص ۲۳ - ۲۵. فیلولوژی و تاریخ تدقیقانه استناداً اوراده و بر دیکمز معلومات، اسکلی تورک شاعر - ساحر، لرینک هیئت اجتماعی ده کی موقعلرینک مختلف عصرلر ائاننده کی تحولاتی ده واضحاً کوستره بیلیر.

تنظیم ایتمکله قالمالزلر، آریجه اوغوز داستانندن مفرز پارچه لرده ترنم ایده لرلردی [۱]. بو «اوزان» نر اسلامیتک تأثیرندن صوکراده بوسبوتون اورته دن سلینبوب قالمادیلر، اجتماعی ایش بولومی نتیجه سنده بوبوک مرکز لرده شاعرلک، باقیجلیق، افسونجیلیق، منجملک یا واش یا واش آیریلشدی: خسته لری هکیملر ویا افسونجیلر، کوجیلر تداوی ایدیور، موسیقی آلاتی موسیقی شناسلر چالیور، شعر و ادبیات ایله اوغراشمق یا خلق شاعرلرینه یا خود اسلام مدرسه لرده عرب و عجم ادبیات و عامی اوکره مئش دانشمندلرده دوشیور، اسکی «باقسی - اوزان» لرك منقبه لری یسه آراق اسلام متصوفلرینه اسناد اولونیوردی [۲]. فقط اوزانلرینه بره مسلمان خاق شاعری اولارق قالمشیلر .

اسکی تورک حیاتنده دینی برماهیقی حائز اولان معین قاعده لره تابع § آینلرده شعر ۴
اوچ بوبوک آیین واردر . بونلردن برنجیسی «سیغیر» دینلن عمومی سورکون اولریدر ؛ «سیغیر» یعنی اوکوز «تسین» لرك و «اوغوز» لرك ملی توتومی اولدینی جهله ، بو آو ایلك دورلرده بر «قومونیون» آیتک مقدمه سی اولوب ، بو آیین ده مەس اوکوزک آلامه سندن صوکرار بر قومونیون ضیافتی یا بمقدن عبادندی . اوغوز بوبولرینک اونقوللری عمومیتله آوجی قوللر اولماسی ، بوملی آو مراسمنک دینی تشکیلات ایله و «توتومیز» م ایله پک زیاده علاقە سی اولدیغنی ایضاح ایدیور [۳]. مختلف زمان و مکانده کی تورک زمره لری آراسنده، دینی ویا لادینی مختلف شکللرده تصادف ایدیلمکله برابر هر حالده عین منشأدن چیقدیغنی محقق اولان بو عمومی آو مراسمنه ، داها اسکی تورک منقبه لرده بیله واضحاً تصادف ایدیورز [۴]. اسکی تورک خاقانلقلرندن باشلایه رق، غزنو بلرده ، سلجوق بلرده ، جنکیز بلرده ، تیمور بلرده ، عثمانلر بلرده داها سائر بر طاقم تورک سلاله لرده موجود اولان بو اولر، اوزمانلر اسکی دینی ماهیتی غیب ایتمش اولقله برابر

[۱] «اوز» اویس» اصلندن کلن «اوزان» کله سی «باقچی ، بیلچی ، عاقل ، بیلک» معنالیسه کلیرک، عربجه ده عین معنایه کان «شاعر» مقابلدر . چغنائی لغتلیرنک بریدیکی ایضاحات، اوزانلرک لارنده قوبوزلرله اوغوز داستاننی سوبله دکاریجی کوسترمکده در [تفصیلات ایچون باقکز : تورک ادبیاتنک منشأی ، ص ۲۵ - ۲۷] .

[۲] تورک ادبیاتنک منشأی ، ص ۲۱

[۳] ضیا کوک آاب ، تورک ایلی : اسکی تورکلرده دین، ادبیات فا کولتە سی مجموعه سی، صابی

، ص ۴۶۴ ؛ اسکی تورکلرده اجتماعی تشکیلات ، ملی تبیلر ، صابی ۳ ، ص ۴۱۷

[۴] تورک ادبیاتنک منشأی ، ص ۳۰ ؛ آریجا کتایزک اوچنچی مبحثه ده باقکز . «شجره

ترکیه ، جام جم آیین ، دده قورقوت کتابی ، بوکا بر دلیلدز .

اونك برقیه سی اولارق، قطعی و مقرر برطاقم تشریفات احكامنه تابعدی ؛ جنکیز یاساسنده بو آو مراسمی حقنده اوزون برطاقم قاعده لر و حکم لر واردر. حتی بوندن دولانی همنانلیرده داخل اولدینی حالد بونون اسکی تورک دولتلرنده بو آوجیلق اصطلاح لر یله علاقه دار اداری و عسکری متعدد مأموریتلره تصادف اولونور [۱]. بو عمومی آو آیینلرنده شعرک و شاعرک موقع و اهمیتی بک صریحدر : اک اسکی زمانلرده بو اولرک مسعود و برکتلی اولماسی ایچون « دینی - سحری ، نشیده لر ترتم ایدن » شاعر - روحانی ، لر ، یکی دینلر کلد کدن واسکی توتنه میزم عقیده لر ی قالدقدن سوکرا ، اولری تعقیب ایدن ضیاقتلرده حکمدارک عظمت و سطوتنی مشعر مدحیه لر ، یاخود ، اسکی قهرمانلرک منقبه لرینی آکلان قهرمانلق داستانلری انشاد ایدیورلردی. عمومی آو آیینلرینک دها باشقا بر شکل ی عد ایده بیله جکمز محاربه لرده ده بویله اولیوردی : ظفر کوننی تعقیب ایدن آقشاملرده ، « اوزان » لر ، اللرنده قوبوزلر اولدینی حالد اوکونکی قهرمانلق صحه لرینی یاشاتیورلردی . بویله زمانلرده اک زیاده قهرمانانه ، جنکاورانه برطاقم داستانلر او قونیور ، اوغوز منقبه لر ی ترتم اولونیوردی. اسلامیتک تهرندن اول تمامیه ملی بر ماهیتی حائر اولان قهرمانلر ، اسلامیتدن سوکرا طیبی اسکی شکلنده فالامازدی . بناء علیه قهرمان خاطره سی تورکلرک حافظه سنده یاشایان « ابو مسلم ، ک جنکلری ، حضرت حمزه ، نک حماست منقبه لر ی ، سوکرا - بالخاصه آنا طولی سرحدلرنده - « بطل فازی » لر ، دها سوکرا لری ده « کوراوغلی » و « شاه اسماعیل » کی موضوعلر خلق آراسنده یاشامنه باشلادی [۲]. بو عمومی آو آیینلری ، مؤخر زمانلرده ، بر طرفدن خلق ادبیاتنه بو موضوعلری و بر دیکی حالد ، دیگر طرفدن ده اسکی و یکی حکمدارلرک حماست و جلادت حکایه لرینی ضبطه مأمور « شهنامه جی » لر ی ، « ظفر نامه » جیلری یقیشدیریوردی . تورکارده اجتماعی ایش بولومی درجه سی یوکسه لیش اولدینی ایچون ، دها اسلامیتدن اول اوینورلرک رسی وقعه نویسلری واردی . یالکز شوفرک ایلکه ، اونلر تورکجه یازدقلری حالد ، مؤخر آد اسلام - عجم ، تأثیر آلتنده ، سرایه منسوب شهنامه جیلر کاملاً فارسی لسایله یازیورلردی . ملی لسائله یازان ظفر نامه جیلری ایسه

[۱] تورک ادبیاتک منشأی ، ص ۳۴ - ۲ : اوراده بونون بو مختلف مسئله لر حقنده اوزون تفصیلاته تصادف اولونه بیلیر .

[۲] بو مسئله لر حقنده کتابمیزک مباحث آتیه سنه باقکز .

داها مؤخر زمانلرده کوریورز [۱]. هر حالده ، عمومی آورده ابتدایی دینی و صوکر ایستکارانه دستلر انشاد و موسیقی آئینه ترنم ایله شاعرلردن ، مؤخرآ ، ظفرنامه . جیلر ، شهنا ، جیلر ، خلق دستلر چقمشدر .

ایکنجه بر آینه ده «شیلان : شولن ، ویا «جشن» یاخود «طوی» دیدکلری عمومی قربان ضیافتلر بدر [۲]. اولجه «سیفر» آینه ده «مقدس اوکوز» یعنی «باق» دینلر تیت اوکوزی قربان ایله یکی ایچون مطلقا شولهدن اول ملی آو اجرایی لازمدی . فقط بونک یرینه آت قائم اولدقدن صوکر ، شولهدن اول آوه احتیاج قالمادی . چونکه تورکلر ذاتاً اسکیدن بری آتی اهل اولار قیشدیرسیورلردی [۳] . دینک مختلف شکللرنده موجود اولان بو قربانلرک اساسی ، معبودی ده ضیافته اشتراک ایستیره بر «قومونیون» دن باشقا برشی دکلدر . فقط اوغوز بویلینک قربانلرنده خصوصی بر حال واردرکه ، اوده شولهنده هر بویه قربانک معین بر عضونک ویریله سیدر . تا «اوغوز» دستاندن باشلاهرق مختلف زمان و مکانلرده کی تورک سلطنتلرنده بوکا تصادف ایدیورز : سلجوقیلرده ، تیموریلرده ، جنکیزیلرده ، تورکستان خانقلرنده ، معین تشریفات قاعده لرینه تابع اولان بو ضیافتلر موجوددر [۴] . ایشته اسکي تورک «باقسی - اوزان» لر ی ، شولهنک داها دینی ماهیتنی محافظه ایله ابتدایی ابتدائی زمانلرده قوبوزلریله «دینی - سحری» نغمه لر انشاد ایده لرلر ، بومی حیاتک یورغو نقلریله ازیان دماغلری شائیت عالمدن اوزاق باشقا بر عاله نقل ایده لرلردی . اسلامیتدن اول ، شولهنلرده بک مهم بر موقی اولان «شاعر» ک اهمیت ، اسلامیتک تأثیری واجتماعی ایش بولومنک نتیجه سی اولار ق ، طبیعتله آزالدی . اسکیدن قوبوزلریله اوغوز متقبلرینی عمومی ضیافتلرده خاقانک حضورنده ترنم ایده ن «اوزانلر» ک یرینه ، یاواش یاواش ایرانی شعر و موسیقی کیردی ؛ و نهایت ملی «شاعر -

[۱] تورک ادبیاتک منشأی ، ص ۴۲ ؛ اسکي تورک حیاتنده بویوک بر اهمیت اولان بو آو مسئله سی حقتده حاضرلادیمز اوزون بر تدقیقنامه یی یاقینده نشر ایتمک امیدنده یز . اورده بوکا عائد بالعموم قرقانه تفصیلاتیله تصادف ایله جکدر .

[۲] تورک ادبیاتک منشأی ، ص ۲۷ - ۳۴ . «شولن» حقتده اک فضله تفصیلات بوراده در .

[۳] ضیا کولک آلپ ، اسکي تورکلرده دین ، ص ۴۶۹ - ۴۷۲

[۴] اسکي تورک دولتلرنده بو «شولن» لرک اهمیتنی آکلامق ایچون یوقاریده کی تبیینلرندن باشقا شوکاده بائیکز : آناطولیده تورک مدینتی ، ملی تبیلر ، صای ۵ ، ص ۲۰۷ ، ۲ نوسرولی نوطه . «نظام الملک» سیاستنامه سنک اوتوز بشنجه بابی تامیله بو مسئله به حصر ایتمکده در ؛ هر حالده بو «شولن» مسئله سی اسکي تورک حیاتنده حقوقی بر اهمیت ده حائزدر .

بسته کارنه موسیقی شناس، ی سرایدن چیقاروب خلق آراسنه آندی. سرای شاعرلری ایران ادبیاتندن آلمش وزنلر و شکللره «شهنامه» دن مقتبس عجم مضمونلرینی یازیورلر، موسیقی شناسلر اوکفته لری ملی ذوقه تماماً یابانجی بر آهنگله بسته له یه رک ترنم ایدیورلردی [۱].

تورک لره، منشأنده دینی برماهیتی حائر اولان آینلردن بری ده، پک اسکی زمانلردن بری موجودیتنی کوردیکمز «یوغ» لر یعنی عمومی ماتم آینلریدر. هیونغ - نوردده، جنکیزیلرده، تیموریلرده، خوارزمیلرده و دهاها بر چوق تورک سلاله لرده بو ماتم آیینی معین قاعده لره تابع اولار قورویوروز: مثلاً «آتیلا» نك وفاتنده بر طاقم مراسم اجرا اولوندی کبی، توکیو حکمداری «تورکش» ده زنده کی شرقی روما سفیرلرینی باهاسنک ماتمی طومغه اجبار ایتشدی. مورخ «مه نادر» ک بو وسیله ایله ویردیکی ماتم تفصیلاتی، جینیلرک بو خصوصده ویردک لری معلومانه تمامیه توافقی ایتمکده در [۲]. کذلک اورخون کتابه لرده ده بر طاقم یوغ تفصیلاتنه تصادف ایتمکده یز. بونلردن آکلاشیلدیغنه کوره، ماتم مراسمی معین بر زمانده یاییلور، مراسمه اشتراک ایچون اطرافده کی حکمدارلردن «یوغچی» و «سیغیچی» لر کیلور، بو ماتم آیینی سوق و اداره ایچون خاقان کنده سیله هم رتبه برینی «بالبال» دیکیوردی. یوغه کلنلر آتون و کوموشلر، یاقیلاجق آغاچلر، مسکله، قربانلق حیوانلر کتیریورلر، صاچلرینی کسوب یوزلرینی و قولقلرینی چیزییورلردی. مزارک اوسته بر بنا انشا ایدیله رک ایچنه متوفانک رسمی یاییلور، دیوارلرینه اونک بولوندیغی جنک صفحه لری ترسیم اولونیوردی؛ «بارق» اسمی ویریلن بوتربه نك دیوارلرینه، ئولونک جنک لری کوستره ن رسم لره برابر او صحنه لری یاشانان بر طاقم شعر پارچه لری ده یازیله سی محتملدر. بر طاقم تورکلر آراسنده حالا - قسماً - یاشایان بوماتم آیینلرده شعرک و شاعرک هوقعی، دیگر آینلرده اولدینی کبی، غایت صریح و واضحدر: ایلك زمانلرده تمامیه روحانی برماهیتی حائر اولان «باقسی - اوزان» ئولونک دققی ایچون مناسب زمانی انتخاب ایدیور، قوبوزیله چالیدیغی اسراری بر طاقم نغمه لره تاثیریه اولنکی روحنه

[۱] تورک ادبیاتنک منشأی، ص ۳۴؛ بو «شولهن» مسئله سی حقه ده حاضرلادیغمز خصوصی بر تدقیق نامه ده بو مسئله بوتون تفرعایله تدقیق ایدیلمشدر.

[۲] قاهون، آسیا تاریخنه مدخل، ص ۱۱۷؛ بو مسئله حقه ده شیمدی به قدر یابیلان یگانه تدقیق، «تورک ادبیاتنک منشأی، نده بوکا عائد اولان قسمدر: ص ۴۲ - ۵۵. بوراده. کندن چوق دهاها کنیش تاریخ و اتنوگرافی معلومانه استناداً حاضرلامش اولدیغمز فصل بر تدقیق نامه یه قریباً نشر ایتک امیدنده یز؛ اوراده بو مسئله نك بوتون تفرعائه تصادف اولونه یلیبر.

استراحت بخش ایدیور، تنظیم وترنم ایتدیکی کفته و بسته لرله ماتم مراسمنی جانلاندر-
بیوردی. شاعرک صرف روحانی و یا روحانی-سحری بروطفیه ایفا ایتدیکی زمانلر کچنجه،
ماتم آیینلرندە ئولونک سوکیلی خاطرەسنی یاشانه جق شعرلر میدانە کککه باشلادی: اونک
قهرمانقلری هیجانلی بر ادا ایله ترنم ایدیلیور، منقبه لری، قوبوزک مرافقتیله، متأثر،
هتیمیج بر کتله به قارشى انشاد اولونیوردی. تورکرک خاق ادبیاتندە موجود قهرمانلق
موضوعلرینک، داستانلرینک بویوک بر قسمی، شمه سز، بوماتم آیینلرینک برقیه سی صاییلایلییر.
المزده کی تاریخی وثیقه لرە کورده، «آتیلا» نك وفاتندە اوردودە کی شاعرلر همان بر طاقم مرثیه لر
تنظیم - و بلده کده قوبوزلرله ترنم - ایله مشلردی [۱]. نون حکمدارلر یا خود حکمدار - عااله سنه
منسوب قهرمانلر حقندە «ساغو: مرثیه» لر تنظیمی بو آیتلرک لوازمنددی.

ایشته بوتون بودینی آیینلرده وجوده کلن اثرلر، کرک شوله نلرده کی قصیده لر، کرک
سیغیرده کی داستانلر، کرک یوغلرده کی مرثیه لر ایتدالرده دینی برماعیتی حائر و تألیه ایدیلن
معبودلرە مخصوص بر «الهی hymne» حالنده ایکن، یاواش یاواش «دینی-سحری» برماهیت
آلمش و نهایت «لادینی» اولوب قالمشدر. بناء علیه اسکی معبودلریرینه منقبه وی قهرمانلرک،
اونلرینه یرینه ده حکمدارلرک و تاریخی قهرمانلرک مناقبی ترنم ایدیلککه باشلاندى. اوزون
عصرلر، یعنی شعرایله موسیقی بر برندن آریلنجه به قدر، قوبوزلرک مرافقتیله ترنم ایدیلن بو
قصیده لر، مرثیه لر، داستانلر، ایلك زمانلرده طبیی بر یريله مزوج و مترافقدی. بو
دورلردن کچن بوتون قوملرک اسکی شعرلرندە مثلا «لیریزم» ناصل «دستان» و «تماشاه
عنصریله مزوج بولونمشه، عین حال تورکرک ایلك شعرلرندە موجوددی. مثلا بر
مرثیه ده یالکیز لیریزم دکل، واسع بر نسبتده دستان عنصری ده بولونیور، شاعر بر
طرفدن قهرمانک وفاتنه پک جوشغون بر حسله آغلارکن، دیگر طرفدن، تمام آ ساکت
و آغیر برادایله، اونک منقبه لرینی، جنک لرینی، قهرمانقلرینی آکلانیوردی. مع مافیله مؤخر
دورلرده، ادبی اثرلری، احتوا ایتدیکی عنصر غالبه کوره تصنیف ممکندر. تورکرک ایلك اسکی
دورلرینه عائد اثرلر، بوتون ملنلرک ایلك محموللری کی، یالکیز بر فردە دکل بوتون بر هیئت
اجتماعیه به - مثلاً برسمیه به، یاخود بر قبیله به، یاخود بر قومه - عائد مشترک محموللردر.
تورک شعرینک بزه واصل اولایلین ایلك اسکی شکل لرینی محتوی «دیوان لغات الترک» دن

[۱] یالکز « جوجو » اسمنده بر شاعرک اسمنی اوکره نمکله برابر، کتابده کی شعرلرک کیمه عائد اولدیغنی قطعياً بیلیمورز [۲]. خلاصه، بو کونکی معلوما تمزه کوره، توزکرده ادبی نکاملک ایلك صفحه لرینک سائر ملترلده کندن تماماً فرقمز اولدیغنی بو یوک قطعیتله ادعا ایده بیلیرز.

هر ماتک، کندی ایلك نغمه لرینی ترنه مخصوص ملی بر سازی واردرکه § قوبوز اساطیرینه، منقبه لرینه کیره رو خاطرهمی ادبیاتنده عصرلرجه صاقلانیر. ایشته اک اسکی تورک « باقی - اوزان » لرینک ساغولر، داستانلر او قورکن یا خود دیگر نیم دینی آینه لرده قولاندق لری اک اسکی موسیقی آلتی « قوبوز » در [۳]. عربلرک عودینه پک بکزمه یین قوبوزه، اک اسکی زمانلردن باشلا یه رق، مختلف عصرلرده و مختلف تورک مملکتلر نده دائماً تصادف اولونور. مثلاً داها « دده قورقوت » منقبه لر نده هر « اوزان » یی مطلقاً انده قوبوزیه کور ییورز. اک اسکی او یغور منلرنده بوکا تصادف ای تدی کمز کبی، هجری بشنجی عصر دن باشلا یه رق اورته آسیاده وساجوقیلرک ایلك دورلردن بری آذربایجانده، آنا طولیده و روم ایلیده بوکا تصادف ای دی یورز [۴]. سلچوقی آوردولرنده و حکمدارلرک سر ایلرنده اوزانلردن باشقا آریجه قوبوز جیلرده واردی. عثمانیلر زماننده ده هجری

[۱] هجری ۴۶۶ ده محمود کاشغری طرفندن یازیلش اولان بو مهم اثر حقنده معلومات آلتی ایچون « مارتین هارتمان » ک مقاله سیله [ملی تبیلر، صای ۴، ص ۱۶۷-۱۷۰] بزم یازمش اولدیغمز بیلدیو غرافی مقاله سنه [ملی تبیلر، صای ۵، ص ۳۸۱-۳۸۳] باقکمز. بونده وجود شعرلر نجیب عاصم پک طرفندن ترجمه ای دیلکده اولوب قریباً نشر ای دیله جکدر.

[۲] تورک ادبیاتنک منشأی، ص ۵۷

[۳] تورک ادبیاتنک منشأی، ص ۵۷-۶۳؛ « قوبوز » حقنده شیمدی یه قدر یایلمش یکانه تدقیق، مع التأسف، بوندن عبارتدر. قوبوز، تالی بر موسیقی آلتی اولوب تالی آلنلرک ایجادی ایسه مؤخر بر تکامل دوره سنه عائد اولدیغندن بونک اک اسکی آلت عد ای دیله می دوغرو صایلاماز. آنجاق المزده کی تاریخی و تبیلر « قوبوز » ک داها اسلامیتدن اول تورکر آراسنده شایع اولدیغنی کوستردیکی جهتله، بونی، اسلامیتدن اول تورکر آراسنده معروف اولمش و معروفیتی دوام ایتمش اک اسکی موسیقی آلتی عد ایتمک مجبور اولدق. تورکر آراسنده اوندن اول شایع موسیقی آلتری حقنده مع التأسف تاریخی معلومات پک آزدرد. یالکز « و یسده لو » موسیقی بی پک سون اسکی قیرغیزلرک مختلف جنس دودوکلر، چینیلرله مخصوص اورغلر، طونجمن کوسلر، کوچوک چنغراقلر قولاندق لرینی بیاد بر ییور [بیلدیوتنک اور یانتال ذیلی، ص ۷۹]. بلکه اتوغرافی تدقیقاتی ایلریده بو مسئله یی توضیح ایده بیلیر.

[۴] تورک ادبیاتنک منشأی، ص ۶۰-۶۳؛ قوبوز حقنده قریباً نشر ایده جکمز بر تدقیقنامه بو خصوصده کافی درجه ده مفصل معلوماتی محتویدر.

۱۲نجی عصره قدر قوبوزو و قوبوز جیلره راست کلیوز. اون برنجی عصرده روم ایلی سرحد لرده، مجارستان ایچ لرده تورک قوبوزی پک زیاده تعمیم ایتشدی. بونک باشلیجه سببی، عثمانیلر داها روم ایلی یه کچمزدن اول، قارادکیزک یوقاریسندن دولاشه رق اورو باطوپراقلرینی اشغال ایدن تورک قوملرینک قوبوزی اورایه کتورمه لریدر. بویوک بر احواله «آتیلا» اوردوسنده قوبوز جیلر اولدینی کبی، ماجارلرده و اوقرانیا لیلرده «آتیلا» استیلا سندن بری قوبوز و قوبوز جیلر واردی [۱]. داها هجری سکنجی و دو قونجی عصر لرده کن اسلام موسیقی مؤلفلری «قوبوز اوزان» و «قوبوز رومی» دییه ایکی تورلو قوبوزدن بحث ایدیورلر. اوزانلرک قوللاندینی قوبوز، بوتون تالی آلتردن داها اوزون بر کاسه یه مالک و اوچ وترلیدی؛ اوزانلر بونکله منغولوم و مشهور حکایه لر و بالخاصه «اوغوزنامه» متقبرلری نقل و ترجم ایدر لریدی. حالبوکه «قوبوز رومی» بش تالی و داها زیاده عوده بکزر بر آلتدی [۲]. هر حالده بوتون بومعلومات کوسته ریورکه، آلتای تورکلرینک «باقسی» لرده حالا یاشایان بوملی موسیقی آتی، اسکسی تورک «سحر باز - شاعر» لرینک باشلیجه ترمم واسطه لریدی. ساغور، «پیر» لر، «قوشوق: قوشمه» لر داها قوبوزک تللری اوزونده ترمم ایدیلور، ملنک بوتون حسلری اونده کندینسه بر افاده واسطه سی بولیوردی. مؤخرأ ساز شاعرلرینک قوللاندق لری «بوزوق» کبی مختلف سازلر، کاملاً، «قوبوز» ک معدل و مؤخر شکل لیدر [۳].

تورکلرک ایلك ادبی محصوللارینک دینی بر ماهیتی حائر و رقص
 § نورکلرده موسیقی و موسیقی ایله مترافق اولدینغی بر آزا اول آکلاتمشدق. شو حالده
 تورک موسیقیسنک اسکسی شکلنی «باقسی - اوزان» لرک قوبوزلرله چالدق لری دینی -

[۱] ماجارلرده کی «قوبوز» لرله اوقرانیا لیلرده کی «قوبوز» لر یعنی خلق شاعرلری حقتده فضا له تفصیلات ایچون دردست نشر اولان تدقیق نامه مزه مراجعت ایدیگز. اورده «قوبوز» ک اساساً تورکلره مخصوص اولوب «آتیلا» استیلا سنی متعاقب ماجارلر و اسلاولر طرفندن قبول ایدیلدیکی قطعی دلیل لرله ایضاح ایدیلشدر. ایلریده خلق ادبیاتمیزک و ساز شاعرلر مینک ارنی ادبیاتی اوزونده کی بویوک تأثیرندن بحث ایدرکن، خلق ادبیاتمیزله خلق موسیقیمیزک بزمله مجاور قولمراوزرینه بدیی بر نفوذ اجرا ایدرک قدر قوتلی و اوروریشال اولدینغی تأیید و ایضاح ایدر جکز .

[۲] «عبدالقادیر مراهی» نک «صنی الدین عبدال مؤمن» ک «کتاب الادوار» بنه یازدینی شرحه «زبدة الادوار» دن نقلأ، تورک ادبیاتنک منشأی، ص ۵۹ - ۶۰
 [۳] مثلاً «بوزوق» کله سی، «قوبوز» ک بر نوع مقلوبی کبی تاقی اولونه بیلیر. لسانعزده بو کبی مقلوب کله لرله پک چوق تصادف اولورور. ساز شاعرلرینک مؤخرأ قوللاندق لری بو کبی خصوصی آلتر حقتده مباحث آتیده مختصراً معلومات ویریلشدر .

سجری نغمه لرده آوامق ایجاب ایدر . ایلك صفحه لرده شعر و موسیقی ایله توأم اولان رقص آیرلدقدن صوكر ا بيله ، شعر ایله موسیقی نك امتزاجی داها عصرلرجه دوام ایتمش ، یعنی بوتون ملت لرده اولدیغی کی توركلرده ده «اوزان» ایله «قوبوزجی» بك مؤخر زمانلرده آیریلشدر .

اسکی توركلرده موسیقی و اوپون خلق آراسنده بك یاییلمشدی [۱] . اسکی چین سیاحلرندن بری ، طور فان اهلینسك ، سیاحتی حیقده قلمری زمان موسیقی آلترینی یانلرنده طاشیه حق قدر موسیقی مبتلامی اولدیغی سوبله دیگی کی ، دیگر چین منبع لری ده توركلرك موسیقی ایله علاقه سندن ، وركك توكیولرده كرك او یغورلرده عسكری موزیقه نك موجودیتندن بحث ایدیورلر [۲] . «آیلا» نك اوردوسنده ده عسكری موزیقه اولدیغی دوشونورسه ك ، چین منبع لری نك روایتی داها فضله اهمیت كسب ایدر . اسلام موسیقی مؤافلرندن بعضیسك اسکی تورك موسیقی حقتده ویردكاری معلومانه نظر آ ، توركلرك عرب و عجملردن آری ملی برموسیقی لری اولدیغنه حکم ایدم بیلیرز : توركلرك موسیقی آلتریلره اجرا ایتمك لری ترنملره «كوك» ، سسله او قودق لری نه «ار» و «دوله» دیرلردی . «كوك» لرك عددی سنه نك كونلری نه مساوی اولمق اوزره ۳۶۶ اولوب ، هر كون خاقانك حضورنده بونلردن برینك ترمنی اشرفیات اقتضاسنددی . یالكز بونلردن دو قوز دانه سنك هر كون ترمنی معتاد ایدی . كورولموركه بو تفصیلات تمامینه دینی برماهیت عرض ایتمكده در . «كوك» یعنی «بسته» نك كفته دن آیریلش اولماسی بو تفصیلاتك اپی مؤخر برتكامل دوره سنه عایدیتی كوسترمكنده ایسه ده ، بوملی موسیقی ده هنوز دینی برماهیت كوزه چاریور : چونكه دو قوز عددی تورك و موغوللرده مقدس صاییلردی ؛ اسکی تورك حیاسنك برچوق صفحه لرنده بو قدسیته تمادف اولونور . اسکی تورك خاقانلری نك اوردوكاهلرنده هر كون دو قوز كوك چالنه سی ، صوكرالری جنكیزیلره ، تیموریلره ، ساچوقیلره ، عثمانیلره ،

[۱] قیرغیزلرك موسیقی بی بك زیاده سودكاری ، حتی آیرجه رفاصلری اولدیغی ، كذاك «توكیولرك» قیمیز ایچوب سرخوش اولدقدن صوكر ا بر ارجه شرق سویلوب رقص ایتمك لری «ویسده لو» چین منبع لردن نقلاً بیلدیریور [بیلوتهك اوریا نئال ذیلی ، ص ۵۷ و ۷۹] . بته عین مؤلف «هوردی - هورلك» بر فورندن كلكك لری ایچون شرقیلری قوردا اولومه سی کی سسلری تیتره تیتره سوبللكلری علاوه ایدیور [عین اثر ، ص ۵۷] .

[۲] «ویسده لو» بیلوتهك اوریا نئال ذیلی ، ص ۱۳۷ ؛ دوسون ، موغوللر تاریخی ، ج ۲ ، ص ۱۱ ؛ تورك ادبیاتك منشأی ، ص ۶۵ - ۶۶ ؛ توركلرده کی عسكری موزیقه لری حقتده یازدیغیمز اوافق بر تبعمامه ده هنوز انتشار ایدمه مشدر .

خوارزمیلره کچمشدی. بودولتلك هپسندده عسکری موزیقهسی واردی. عثمانلیرك اساس اعتباریله سلجوقیلردن آلدقلری «مهرخانه» تشکیلاتنده دوقوز عددینه بوبوك براهیت ویریلدی، «دوقوز كوك»ك مختلف زمان و مکانلرده کی تورك دولترلنده عمومیته موجودیته و بنا علیه دینی برآیین بقیهسی اولدیغه قوتلی بر دلیل تشکیل ایدر [۱].

«كوك» کلمهسی اسکی تورکجهده «آهنك و صدا، بسته - شمرک و زنی - سنده بر کره هر شهرده پایلان اکلنجلی دستان، معنالیینه کلیرکه»، بو، اسکی تورکلرده نظمك بسته و اویونه مترافق اولارق میدانه کلدیکنه دیگر بر دلیل عد ایدیله ییلیر. اسکی موسیقی مؤلفلیینه کوره بو «كوك» لر داها زیاده «عشاق، نوا، بوسلك» کبی شعاعتی ترید ایدن متملرده واقع اولوردی، و بونلردن هپسنگ اصول و طرزى معین ایدی [۲].

هر حالده تورکلر آراسنده، داها اسلامیتك قبولدن اول، دینی ماهیتی حائز موسیقی دن باشقا قدسیت خاصهسنی براقهرق تماماً بدیی بر ماهیت المش دیگر بر موسیقی ده موجوددی. شاعرلر اللرنده قوبوزلریله دولاشهرق عمومی اجتماعلرده یا خود خصوصی طولیلامه لرده اسکی قهرمانلوك منقبه لرینی ترنم ایدرلر، اوغوز دستانى سويلرلر، یا خود، یکی حادثه لر حقنده یکی تورکولر باغلارلردی. اسکی اویفورمتلرنده بونلره «بیر» دنیلدیکنی کوریرورزکه، مختلف تورک لهجه لرینده «ایر، جیر» شککنده و تام «Chant» مقابلی اولارق قوللانیلان کله بودر. تورکلر آراسنده عصرلردن بری دوام ایدن «ئولك» لره کلنجه، بونلرک، هر حالده مبدائی بیله مدیکمز اسکی برماضیدن بری دوام ایتدیکی واسکی دورلرده حادانا ازدواج مراسمات لوازمندن عد اولوندینی آکلشیلیر [۳]. کرک اسکی بر ازدواج الهیسی بقیهسی اولان بو «ئولك» لر، کرک یوغلرده ترنم ایدیلن مرثیهلر، مقدا، دینی - سحرى بر ماهیتی حائز باقیلیر، قاملر طرفندن اجرا ایدیلیرکن، اسلامیتك تورکلر آراسنده تقریرندن صوکر، پک طبیعی اولارق، داها زیاده قادینلره انتقال ایله مشدر.

۹ S. ایلك موضوعلر
اک اسکی تورک شاعرلرینک جمعیتده کی وظیفهسی و موقعی
دوشونوله جک اولورسه، اونلر طرفندن ترتیب و اجتماعلرده ترنم
اولونان ایلك موضوعلرک نهدن عبارت اولدینی قولایجه آکلشیلیر. مختلف اینلر آسانسده انشاد

[۱] اسکی تورک موسیقیسی حقنده یکانه تدقیق «تورک ادبیاتک منشأی» نده کی اوافق بر پارچه دن عبارتدر: ص ۶۳ - ۶۹

[۲] اسلام موسیقی مؤلفلیینه استناداً، تورک ادبیاتک منشأی، ص ۶۷ - ۶۸

[۳] غرونارک «تورکستان و تبت»، ص ۲۸۴، ینه استناداً، تورک ادبیاتک منشأی، ص ۶۷

ایدیلرک دینی و سحر آمیز برماهیتی حائز عداولونان کاسکی تورک ترنملرندن بزه هان هیچ برشی قالماشدو . بوکون بزه انتقال ایدیلرک اسکی نمونهلر « دیوان لغات الترک » دهکی اثرلردن عبارتدو [۱] . خلق ادبیاتی عصرلر ائناسنده پک آز تحولاته اوغرا دیغی جهته ، هجری بشنجی عصرده ضبط ایدیلش اولان بو اثرلر ، بزه ، اسلامیتدن اولکی دورلرک ادبی محصوللری حقتنده تام و قطعی برفکر ویره بیلیر . المزدده موجود اثرلرک اک اسکیسی اولمق اوزره ، شوله نلرده ، سیغیرلرده ، یوغلرده ترنم ایدیلن قصیده لری ، قهرمانلق شعرلرینی ، مرثیه لری کوستره بیلیرز . اولا ثوان رئیس لرک ، حکمدارلرک ، قهرمانلرک مقبله لری ترنم ایدن اوزانلر ، یاواش یاواش حیاده کی رئیس لرک ، حکمدارلرک « خاتون : ملکه » لرک مدخلریله اوغراشمش لردر [۲] . بونلرک شهبه بز اک مهم قسمی تشکیل ایدن ملی دستان حقتنده کچن مبعثده معلومات ویریلشدی ؛ قوبوزلرک مرافقیله ترنم ایدیلن - وبزه اسکی شکل لری دکل ، یالکیز مألاری انتقال ایدیلرک - او دستان بقیه لری بر طرفه براقه جق اولورسوق ، بودورک اک مهم محصولی اولاروق و ساغو : مرثیه لری کورورز .

§ ۷ ساغو : مرثیه ابتدا یوغلرده ، عمومی اجتماعلرده ، ایلك زمانلرده صرف دینی و مؤخر دورلرده داها چوق بدیی برغایه کوزه تیلرک قوبوزلرک رفاقیتله ترنم اولونان مرثیه لر ، اسکی تورک شعرینک بلکه اک مهم قسمیدر . مین وزنلرله مین برشکلده ترتیب ایدیلن بو مرثیه لر عمومیتله اوزون اولور . ثولونک فضیلتلری ،

[۱] « دیوان لغات الترک » دهکی اثرلر بزه یالکیز هجری بشنجی عصرده کی تورک ادبیاتی حقتنده دکل ، اسلامیتدن اولکی زمانلرک ادبیاتی حقتنده پک صریح برفکر ویره بیلیر . بزه خلق آراسنده دونوب دولاشان ملی و شفاهی اثرلرک عصرلر ائناسنده نه قدر آز تحوله اوغرا دیغی ، وزن و شکل ایله موضوعک ، حتی لسانک بذوی تحوللری نسبتنده بیله دکیشه مه دیکی ، هنوز بر تورک فولکلوری تأسس ایدمه مکه برابر ، اوفاق بر تدقیق ایله آکلاشله بیلیر : یکدی بکرندن درت بش عصرلق اوزون بر فاصله ایله آیریلش ایکی خلق اثرینی تدقیق ایدمه جک اولورسوق ، وزن و موضوعک ، مجازلرک و صوربیانک بر برندن هان فرقسز عد ایدیلرک بیله جکئی کورورز . ایشته « دیوان لغات » دهکی منظوملر تماماً بشنجی عصره عائد اعتبار ایدیلرک بیله - که بوده قوتله قبول ایدیلرک بیله جک بر فرضیه اولیوب بالعمکس بونک علیهنده بر طاقم دلیللر وارد - اولنر واسطه سیله ، اسلامیتدن اولکی تورک شعرلرینک ماهیتی حقتنده صریح و قطعی برفکر ایدیلرک بیله . بز بوتدقیقا تمزده باشلیجه بو نقطه نظرده استناد ایتدک .

[۲] « آتیلا » نك اوردوسنده ، ضیافت مراسمنده اوکا مدحیه لر تنظیم و انشاد ایتکله مکلف . شاعرلر بولوندیغی بیلیورز [آمده تیه ری ، آتیلا تاریخی ، ج ۱ ، ص ۱۱۴] .

جنسكلىرىنىڭ مختلف صفىھلىرى ، دشمىنلەرە ناصلى سالدېردىنى ، جنسكلك نرەدە اولدىنى ، قهرمانك ناصل ئولدىكى ، ئولان ايچون بوتون قومك ، حتى بوتون طيىتىك نەقدر چوق متأراولدىنى برربرر تصويرايدىلير . بونلرە ساغوجى مرثيەنى ياكندى آغزىدن سويلر ؛ ياخود ئولونك آغزىدن نقل ايدەر . بوملى مرثيەلر عمومىتلەغلىانلى وهيجانلى اولور : شاعر جوشەرق ، ئولەنك مكرم ومنم اولديغىدن ، على جنابلغىدن ، نھايت فللك اوقە ناصل هدف اولديغىدن بحث ايدەرکن كندىدە طيىتەلە برابر آغلار ؛ طاغلىرى ، طاشلىرى ، بولوطلىرى ، كوئىشى ، آنى ، يىلدىزلىرى المنە تشرىك ايدەر . مجازلر بسىط و ابتدائى اولقلە برابر ، صىمى ورنكىلدىر . تورك شاعرى استعارى افادەلردن چوق خوشلانير : يازىلى أسەرك قىرلرە اووالرەدە قىرمزى ، يشىل ، صارى رىنكار بربريلە قارىشىدىنى ، تورلو چىچكلر آچدىنى زمان ، مرعالردە قويونلر ، اوغلاقلر اوتلار ، سسودلر صاغيلىر ، قىصر اقلر كىشنر ؛ اووقت تورك بكلىرى ، آلپلرى آتلىرىنە يىنەرك دشمن ابللرىنە سالدېرلر . نرەدە حرب اولدىسە يەنى قهرمان نرەدە ئولدىسە ساغوجى اورانى آكلاتير . مرثيەلر ك اصلى مهم وقوتلى پارچەلرى ، ايشتە بوقهرمانلق حسلىرىنى ترنم ايدەن ، جنسكلىرى آكلانان پارچەلردر . آتلىرە يىنەرك قوشلر كې شىكارلىرىنك اوزرىنە ، دشمنە سالدېردىقلىرىنى ، اونلرى كىسوب دوغرا دىقلىرىنى سويلەين تورك قهرمانى : « اوفكە كندم ، آرسلان كې كوكرە يەرك دىشارى چىقەم ، آلپلر ك قفالرىنى دوغرام ، آرتق كىم بكا قارشى چىقەبىلير ؟ » دىيە باغىرر . بعض وقت آوصحنەلرىنىدە تصويرايدەن بومرثيەلرە آتەدە بويوك بروموق و بىرلىشدر : آت ، كلەجك فلاكتى حس ايدەر ، بوسودە كى دشلىرى دوبار ، دوستلرى بىلير ؛ عادتا اودە اونوتولامايەجق بر قهرماندر . اساساً بىر اورخون آبدەلرندەدە آتك بو اهمىتى كورويورز : آت ، شان و شرفك ، غلبەنك تمثالى اولدىنى كې ، آتسىز اولمق دە ضعفىتىك ، مغلوبىتىك ، عجزك افادە سىدر [۱] .

بومرثيەلرە يالكنز طيىتەدەكل ، حياتك بوتون اظهارلرىنە قارشى چوق دەرىن بروجد واستغراق دوپولور : ياز كلنچە رفالرك اربىرەرك بىللكر ئوتەجكنى ، مسعود چىقتلك سويشەجكنى سويلەيەرك حياتك ذوقنى دوپان ساغوجى ، ركوزەل كوردىكى زمان يوزىنى آيە ، بوئى آردىچ آغاچنە بكنزە تيورر ؛ بوتون عاشقلر كې سوكىلىسك كوزەللكندەن ،

[۱] اورخون كىتابلىرى ، ص ۱۰۹ - ۱۱۳ ؛ تورك ادبىياتىك منشاى ، ص ۷۶ - ۷۷ .

• ديوان لغات • دەدە • اقبلاج : سرعتلى جنس آت • وصفندە شعرلر واردر .

جناسمندن ، سحرلی کوزلرندن نحث ایدوب آغلار . قیرلرک ، اووالرک کوزده لککنی ، آياس کیجه لری ، وحشی بوزقیرلری ، دومانی تپه لری ، بوزلی نهرلری ترتم ایدن تورک شاعری قوشنره ، اوردکلره ، قازلره ، کوچوک صوقوشلرینه قارشى صمیمی برحمت بسلر . مجازلرینی تشکیل ایچون بولولم . کونشه ، آیه ، بابله مراجعت ایدره . فقط بو خصوصده اوکا اک بویوک موضوع ، ترتم ایچون اکی وسیله ، بهارک کله سیدر . مبدول غنیمتله نتوج ایدمک آقین کونلرینی دوشونورک یابلاقلره چیقارکن ، تورک روحندن کان نغمه لر جمأ بدیدمدر : « هر طرفده تورلو تورلو چیچکلر آجدی ، سانکه لرله برقالیچه سربلش ، یروزوی طبقی جنته بکزیبور ؟ آراق قیش هیچ ، هیچ کلیه جک ! »

فلان ویا فلان شخصک دکل بوتون بر قومک معشری حسیاته مەکس اولدینی ایچون بو مرثیه لر هاتا بر نوع دستان ماهیتی عرض ایدره . اونده افاده ایدیلن کدر یالکیز شاعره دکل ، بوتون جمیته راجعدر . شاعر ، قهرمانک مقبله لری انشاد ایدمکن کندی تخیلانندن زیاده خلقت مشترک و عمومی حسلرینی نقل ایدره . عاداتا دینله بیلیرکه ملی و عمومی ذوق اونده کندیسنه بر مثل ، بر ترجمان بولمشدر . نلرده ، اصل دستانى شعرلرده اولدینی کبی قاریشیق وقعهر ، خارقهر ، نیم معبودلر ، معجزه لر یوقدر ؛ بالعکس دستان عنصری قدر « نشیده Lyricism » عنصری ده کندینی حس ایتدیرر . اساساً ماهیتی ایضاح ایتدیکمز بو مرثیه لر ، تورک شعرینک او قدر ابتدائی دکل بالعکس اولدجه مؤخر برشکنی تشکیل ایدر . چونکه پک ایی کورولبورکه اونده دستان عنصری ، ایریزم بر برله مزوجدر ؛ تحکیه ، تالم ، طبیعت قارشى اشتیاق ، عشقه و حیاته انجذاب ، خلاصه بوتون بو مختلف حسلر مرثیه ده کندیسنه بر مجرا بولور . هر حالده بو مرثیه لری ملی دستان دائره سنه ادخال ایدیه بیله جک بر «poème héroïque» دکل ، دها فضله «ایریک» بر ماهیتی حائز واسطیر بقیه لرندن تمام آعاری بر «poème chevaleresque» عدایده بیلیرز . بواسی تورک مرثیه سنک «شه ما» سنی یعنی صورت ترتیبی قطعی و واضح اولارق بیلمه مکه برابر ، اونک ، طبق اسکی عرب «قصیده» سی کبی مختلط و مؤخر بر محصول اولدینی قوتله ادما ایدیه بیلیر اعتقادنده تر [۱] . فقط بو مؤخر دیدیکمز دور ، هر حالده ، اسلامیتک تورکلر آراسنده انتشار و تقررندن چوق اولدی .

[۱] عرب قصیده سی حفته مباحث آتیه ده کافی درجه ده معلومات واردر . بو مرثیه لر حفته دها فضله معلومات آلیق ایچون باقکمز : تورک ادبیاتک منشأی ، ص ۷۱ - ۷۸ . بو مرثیه لر دن بری «تسکفوت» امیرینه ، بری «یاقو» لرله «بسمل» لر آراسنده کی بر حربیه ، بری ده «آپ ارطونفا» اسمنده بر قهرمانه نأدر . «آپ ارطونفا» نک کیم اولدینی بیلیمین «عمود کاشغری» ، بو مرثیه یی ، تورکلرک

اسکی تورک شعرلری آراستده «تعلیمی Didactique» اثرلده § ۸ **تعلیمی شعرلر** اولدوچه واسع بر موقع طوتار. حتی المزده کی نمونهلر آراستده ، حیاتده رهبر اولاییله جک دستورلر، اخلاقی پارچهلرده مفقود دکلدور. قسماً «ضرب مثل» ماهیتی حائز اولان بو پارچهلر، قومی تورک اخلاقنک عمده لرینی کوسترمک اعتباریله ده چوق دقده شایندر . مختلف وزن. وشکلرله یازیلان بو پارچهلرده بخل وحسدک فالتی ، اکرام وانعام ایله ایل آراستده شهرت قازانمهنک لزومی ، قهرمانلنک فائده سی ، اللهک بویوکلیکی، بویوکلری و ابوینی صایوب اونلره اطاعت ایتمک ضرورتی، دنیانک مشقتلرینه قاتلامق احتیاجی ، خلاصه تورک روحنده حالا بویکون بیله بر چوغنی یاشایان اخلاقی تاقیلر چوق-اده و موجز بر افاده ایله اکلاتیلیر[۱]. بونلردن باشقا تورکرلر آراستده بر چوق اسکی ضرب مثللرده واردرکه، موزون ومقفا اولملری اعتباریله، اولملری برطاقم اسکی اونوتولش منظومه لردن بقیه هد ایتمک هیچ ده یا کلیش دکلدور [۲].

سائر بالموم ملتدرده اولدینی کبی تورکرلرده ده «نظم» ک «نثر» م تقدم § ۹ **وزنه** ایتمه سی پک طبیعیدر. اساساً ، اتوغرافی تدقیقاتیله تاریخی وثیقلر بونی قطعی صورتده کوستریبور . یالکز «نظم» ک دکل عین زمانده موسیقی ایله رقصکده اساسنی تشکیل ایدن «Rythme» طبیعت فردیه دن دکل طبیعت اجتماعیه دن دوغدیغنی جهتله [۳] ، «نظم» ک بر شکل متبلری دیتمک اولان «وزن» ک ده هرسانک خصوصیت منفه وی جدی «افراسیاب» م عائدعد ایدیور. بوده کوسته ریورکه ، بومرئیه «مخود» ک زمانه قدر ناموشانی اونوتولش اسکی برقهرمانه ، اغلب احتمالانه کوره تورکرلرک قبل الاسلام دورینه منسوبدر . فی الحقیقه چین منبلری بزه میلادی ۷۱۴ ده «پیش بالی» دیوارلری آلتنده قتل ایدیلن بر «طونفانکین» دن بحث ایدکلری کبی ، اورخون کتابه لرندده میلادی ۷۳۰ ده تونلن ذبکر بر «طونفانکین» ک جازه مراسمنه تصادف ایدیوروز [ویلهلم طووسن، اورخون کتابه لری، ص ۷۰، ۱۲۲ ، ۱۶۳]. مع مافی بومرئیه نک بونلردن باشقا دیکر بر «طونفانکین» م عائد اولمه سی احتمالی ده واردر . یالکز شوراسی محقق که ، بر زمان تورکرلر آراستده بویوک بر شهرت قازاندینی آکلشیلان بو قهرمانک تاریخی شخصیتی «مخود» ک زمانه قدر اونوتولشدر .

[۱] «دیوان لغات انترک» ده کی بو طرز شعرلری خلق ادبیاتزده کترتله موجود سائر اوکبی محصورلرله قارشیلشدر. جق اولورسه ک، تورک اخلاقنک باشلیجه اساسلری حقنده صحیح وسالم بر فکر ایدیللمش اولور . بونک ایچون بوسبوتون آیری بر تدقیقه احتیاج واردر .

[۲] نجیب عاصم ، هبة الحقایق مقدمه سی ، ص ۵

[۳] بزم قبول ایتدیکمز نقطه نظره کوره «ریم» جمعیت حیانتدن وابتدائی آینه لردن طوغمشدر . مجتمه رقص ایتمک، حایقیرمق، ترم ایتمک مجبوریننده بولونان انسانلر ، ایستر ایسته من بر-دیسپلین» م،

و طبیعتدن چیقه جفی طیبیدر . مع مافیہ ، نظم قاعدہ لرینک لایقیه تقرر و تبیلر ایده رک وزن ، ک میدانہ کله بیلمه سی ، ائی مؤخر بر تکامل دوره سنده قابل اولور ؛ اوندن اول نظم ، ابتدائی و غیر مقرر شکلده ، یعنی سجعلر ، تکرارلرله تأمین ایدلن بر نوع آهنگه تابع اولارق بولونورکه ، دده قورقوت حکایه لری ، و برطاقم ماصال تکرله مه لری ارتجاله الوریشلی اولان بو اسکی شکل افاده نک چوق مؤخر بر بقیه سیدر . بوشکل ادا به «نثر» نامی و یرمک قطعاً و غیره اولمادیفی کبی بو طرزده کی شیلری تامیله «موزون» عدا تمکده قابل اولامیه جفتدن ، نظمک ابتدائی بر شکلی عدا تمک داها مناسبدر . بز اسکی تورک دستانک ابتدا بو طرز نظم ایله و قوبوزلرک مرافقیه انشاد ایدیله کی فکر ندیز [۱] .

تورک نظمک وجوده کتیردیکی « وزن ، ، تورکجه نک معین و مطرد هجالی رینک صایسنه تابع و بنا علیہ کمی quantitative ، روزن اولدی . فی الحقیقه ، ممدود هجالی ردن عاری اولان ، حروف املاسی آنجاق حرکه علامتی اولارق قوللانیلان و تلفظه مد و اشباع اولونمایان بر لسانک وزنی ، عین قیمتده کی هجالی رک کمیته نولچوله بیلیردی . المزده کی نمونه لر هجری بشنهی عصره عائد اولق اعتباریله ، هجا وزنک اولدجه تعین و تقرر ایتش بر صفحه سنی کوسته ریورلر سده ، بو وزنک داها اسلامیتدن چوق اول تقررینه و اسلامیتدن اولکی بر چوق اثرلرکده عین وزن قاعده لرینه کوره یازیلدیغه حکم ایده بیلیرز . « دیوان لغات الترک » ده تصادف ایتدی کمز منظومه لرک قاج هجالی اولدیغی و بونلرک مختلف تقطیع شکلرینی بوجه آتی کوسته ریوروز . بو شکللردن اک چوق تصادف اولونانلرک باشده در :

۱۱ هجالیلر : ۴+۷	۵ هجالیلر : سربستدر .
۱۲ هجالیلر : ۴+۴+۴ ۶+۶ ۵+۷	۶ هجالیلر : ۲+۲+۲ ۳+۳
۱۳ هجالیلر : ۶+۷ ۵+۸	۷ هجالیلر : ۳+۴ ۴+۳
۱۴ هجالیلر : ۷+۷	۸ هجالیلر : ۴+۴
۱۵ هجالیلر : ۷+۸	۱۰ هجالیلر : ۵+۵

برنظامه تابع اولق مجبوریتی دوغوشلر و ایشته نظمی ، رقصی ، موسیقی بی تولید ایدهن « ریم » بوندن حصوله کلسدر . بوقسه طبیعت فردیده اساساً « ریم » بوقدر ؛ اونک طبیعت فردیه کچمه سی ، بردغه جمعیت حیانتک تأثیریه طوغه سندن صوکر اولمشدر . حسن تلقینسک و صنعتک اجتماعی بر حصول اولدیغی قبول ایده نلر ایچون بو طرز ایضاح پک طیبیدر .

[۱] بوابتدائی طرز نظمه دیگر ادبیاتلرک ایلك صفحه لرندده اکثریتله تصادف اولونور: مثلاً آلمان وارمنی ادبیاتلرینک ایلك صفحه لرندده اولدیغی کی -

ایشه کورولور که تورکلرک هجائی ملی وزنی داها هجری دردنجی بشنجی عصرلرده اولدجه توسع ایتیش، اونک مختلف جزؤلری میدانه کله بیلمشدر. قطعیلر، یعنی دوراقلره ایرلیق مسئلهسی چیفت هجالیلرده اکثریتله ایکی مساوی قسمة ایرلیق صورتیله، تک هجالیلرده ایسه اکثریایلیک جزؤلرک ایکنجیدن داها فاضله مقدارده عدد هجائی محتوی اولماسی صورتیله وقوع بولمقده در. یو مختلف جزؤلر ایچنده اک چوق قوللانیلانلر یدیلی، سکزلی، اون ایکیلی هجالدر [۱].

تورک ادبیاتسک اسلامیتدن اولکی بوقومی دوره سنده، مختلف

§ ۱۰ ایلك شکلر موضوعلره عائد اولار ق یازیلان شعرلردن هان هپسنگ معین برشکللی

وارددر. بوشکلر طبیعتیله یك محدود اولمقله برابر، خارجی تاثیراندن آزاده بر صورتده یعنی صرف کندی کندینه تکون وتبرایتدیکی جهتله چوق دفته شایاندر. المزده کی اثرلر، داها اوزمانلرده هر شکلک معین ومتبلیر «تہ قیق» یعنی خصوصی بر ترتیب طرزینہ مالک اولدیغنی کوسته ریور. بوکا مثال اولمق اوزره باشایجه «قوشوق» لری، «ساغو» لری کوسته بیلیرز: «قوشوق: قوشمه» اسکیدن «شعر، رجز، قصیده» معنارنده قوللانیلان بر گلدر؛ المزده کی قصیده پارچهلری اسکی شاعرلرک بوقوشوقلرده ناصل برطور و ادا اتخاذا ایتدکلرینی بزه لایقيله آ کلانه جق قدر چوق دکلسه ده، بونلرک اکثریتله، قافیہ ده متحد بیتلرله - یعنی بو کونکی متعارف تعبیر ایله «منوی» اصولته اتباعاً - و اک زیاده اون اوج هجالیک «۶+۷» تقطیلمیسی ایله یازیلدیغنی بیلورز. بو «قوشوق» لر بر حیات اولان حکمدارلره یا خود خاتونلره تقدیم ایدیلوردی [۲].

بو یوک قهرمانلر حقنده تنظیم ایدیان «ساغو: مرثیه» لر هریری یدی ویا سکز هجالی درت مصراعدن مرکب قطعه لره یازیلیر. بونلردن ایلك قطعه تک بعضاً درت مصراعی بردن، بعضاً اوچنجی مصراع مستنا اولمق اوزره دیکرلری مقفا اولور، اونی تعقیب ایدن قطعه لرک ایلك اوچر مصراعی کندی کندیسنه - یعنی دیکر قطعه لرک قافیہ لرندن مستقل اولار ق - مقفادر؛ آنجا ق بوقافیہ ده مستقل قطعه لرک هپسی، دردنجی مصراعلرنده قافیہ لرک اتحادی دولایسیله بر «کل» تشکیل ایده رلر. اسکی تورک شعرینک اک زنگین و اک قیمتی شکلنی تشکیل ایدن بوساغولردا ائما اوزون اولور: المزده اوتوزایکی قطعه دن مرکب: مرثیه بولونیورکه، بونک بوتون قطعه لرینک بزه انتقال ایدمه دیکی دوشونولجه، ساغولرک

[۱] هجاوزنیله الهیلریازان ایلك خلق متصوفلرندن بحث ایدم رکن اونلرکده بوزنلری هان هان عین شکلرده وعین تقطیلرله قولاندقلمی کوره جکیز [تورک ادبیاتنده ایلك متصوفلر، ص ۱۶۹].

[۲] «قوشوق» لرک اسلامیتدن سوکرا آلمش اولدیغنی شکلر حقنده مباحث آتییه باقکیز. «قوشوق» تردیف اتمک یعنی کفته به یسته ترتیب اتمک معناسته کلدیکی جهتله، بوسکی «قوشوق» لرک بوزولرک دفاتنیله ترم ایدیلدیکی آ کلاشیلور.

حتی دها اوزون اولارق ترتیب ایلدیکی آکلاشیلیر. دیگر تعلیمی ماهیتی حائز شعرلر « کانجه ، اونلر نادراً بشلی ویا آتیلی ، یدیلی قطعه لر شکلنده ، لاکن اکثریتله اونلی ، اون ایکیلی ، اون درتلی ، اون بشلی یتلرله یازیلیر .

تورک شعرینک بویلك شکلرنده باشلیجه ایکی نقطه نظر دفته آلمغه شایاندیر: برنجیسی شکلرک آزلنی و قطعیلکیدرکه ، بو، ایلك دورلده ادبی شخصیتلرک سربستهجه انکشافی قابل اولامامه سندن وهر شاعرک موجود شکلره عادتا دیندارانه رعایته مجبور بولونمه سندن ایلری کلیر [۱] . ایکنجیسی، مرثیه لری تشکیل ایدهن متعدد قطعه لره دردنجهی مصراعک دائمًا مقفا اولماسیدرکه ، بوده ، مرثیه لرک عمومیتله ترنم اولونمق ایچون یازلدیغنی و اودردنجهی مصراعلرک عادتا بر تورکو نقرانی تشکیل ایتمیکی جهتله طبیعی دائمًا عین قافیہ بی محافظه ایتمیکی کوسته ریر [۲] . ایلریده کی مبحثلرده اسلامیت تأثیری آلتنده خالق ادبیاتک آلدینی شکلردن بحث ایده رکن ، موسیقی ایله شاعرک هنوز آیریلادیغنی بو ایلك دورلرک بر بقیه سی اولارق ، اونلرک، محلی بسترک آیریلقلری اوزرینه تأسیس ایلدیکنی و ادبیات ایله علاقه لرندن زیاده موسیقی ایله ارتباطلری بولوندیغنی کوسته جکزر .

ایلك شعرلر مزدن تابع اولدیغنی قافیہ قاعده لری ، طبیعتله ، بسیط و ابتدائی § ۱۱۹ قافیہ بر ماهیته در ؛ و اونلره بو کونکی معناسیله « قافیہ » آدی ویرمکدن

ایسه « یاریم قافیہ Assonance » دیمک شهبه سز دها دوغرودر . چونکه ایلك شعرلر مرک قافیہ سی ، مصراعلرک سو کونده کی جزؤلرک صوتی قیمت اعتباریله بر بریله تعادل تامندن دوغماز ؛ او، بو قدر دار و قطعی بر قاعده یه صیغمه قدن چوق اوزا قدر . صوکلر جزؤلر آراسنده اوزاق بر مشابهت آهنک ، قافیہ نک وجودی ایچون کافیدر: « اوز- کوز- یوز » یا خود « دشلدی - قوشولدی » ، « بولوسدی - قاماشدی » ، « قوشلاتمق - طاشلاتمق - دیشه تمک ، کبی

[۱] دور قهایه کوره ، شخصیتلرک تشکیلی اجتماعی ایش بولونمک بو کسه له سنه و بر جمعیت داخلنده مختلف اجتماعی زمره لرک و محیطلرک تشکله وابسته در .

[۲] اسکی خلق ادبیاتندن مؤخرأ عرب - عجم تقلیدی قلاسیق ادبیاتمه ده « مرابع : شرقی » شکانده کچن بو طرز نظم تمامیله ملیدر . ادبیات ایله موسیقینک یعنی « گفته » ایله « بسته » نک هنوز آیریلادیغنی اسکی دورلرک بقیه سی اولان بو شکلده ، ایلك اوج مصراع ، شاعر - بسته کارک منفرد اولارق انشادینه ، دردنجهی مصراع اولان « نقرات » ده بوتون جماعتک مشترکاً « قورا » حالنده تفتیشه مخصوصدر . دردنجهی مصراعلرده قافیہ نک اشتراکی بوکا دایلدیر . بوکا دیگر بر دلیلده « کرک اسکی خلق شعرلرنده ، کرک اونلرک دوامی دیمک اولان خلق متصوفلرینک مجانی شعرلرنده بعضاً دردنجهی مصراعلرک ایلك اوج مصراعلردن آیری مجالیله تنظیم ایلدیسه ، مثلاً ایلك اوج مصراعلرک مجانی اولدیغنی حالده دردنجهی مصراعلرک بدی مجالی اولماسیدر [تفصیلات ایچون « تورک ادبیاتنده ایلك متصوفلر » . باقکزر : ص ۱۶۹ ، ۲۲۳] .

یاریم مشاہیرله قافیہ تشکیل اولونه بیلیر. بعضاً قافیہ لرده «ردیف» اصولنده رعایت ایدیلدیکی واقعدر؛ یعنی صوکه جزؤ هر مصرعه ثابته قالب قافیہ آندن اولکی جزؤ لرده اولور. مع قافیہ آرادہ بر بوکونکی قافیہ تلقبسنه کورده قافیہ لی عد ایدیله جک پارچه لره راست کلینور. هر حالده ، ایلریده کوروله جکی وجهله ، بو اسکی قومی ادبیاتک دوامی عد ایدیه بیله جکمز خلق شعرلرنده قافیہ نك بو اسکی تقلید نك بوکونه قدر دوام ایتدیکی کورده جکزه . بو ایلمک دور شعرلرنده ، شاعرک ارنجال خصوصنده بوسبوتون سهولته مظهر اولایلمه سی ایچون ، یاریم قافیہ لرده اکثریتله فعللرک تصریفاتندن وجوده کتیر یایر .

بو تون ملتارک ابتدائی دورلرنده اولدینی کی اسکی تورکلرده ده بر طاقم آیینی تمیللر بولوندینی و اونلرک عصر لرحه مدت دینی بر تماشا ماهیتی محافظه ایتدیکی آز چوق وضوحله استدلال اولونه بیلور . مثلاً ، یوقاریده یحیث ایتدی کمز وجهله ، «ارکنه قون» منقبه سنک خاطره سی تسعید ایچون اجرا ایدیان آیین ، تمامیه تمیل بر ماهیتی حائز دی : تورکلری ارکنه قوندن چیقاران ده میرجینی تقیادآ ، خاقانک آتشد قیزدیریلن دمیر پارچه سی اورس اوزرینه قویوب چکیجه وورمه سی ، صوکر او بوکلرک صیراسیله اونی تقلید ایتلری ، بو آیینک تمیلی ماهیتی بک اینی کوسته ریور . مع التأسف بو آیینک تفرعائی حقننده داهافضله معلوماته مالک بولونموروز . بو «ارکنه قون» منقبه سنک و «توته میزمه ک دیگر بقیه سی ده ، قیرغیزلرک «کوک بوری : کوک قورت» وکاشغر لیلرک «اوغلاق» ادبی ویردکلری ملی بر او بونده تجلی ایدر : بو او یون بر طاقم آتیلرک کسپلمش بر اوغلاق قورتلر کی بر رینتک نچسندن آلتق اوزره مجادله لرندن عبارتدر [۱]. بولردن باشقا قیرغیزلرده ، آلتای تورکلرنده اسکی آیینی تمیللر بقایاسی خاطر لانا ن بهض شیلر موجوددر . ایشه هنوز لایقیه تدقیق و تشریح اولونا مایان بومنفرد وقه لر بر بر یله مزج و ترکیب ایدیله جک اولورسه ، اسکی تورکلرده ده ، طبق دیگر ملترده اولدینی کی آیینی تمیللر بولوندیغی قبول ایتمک ضروری اولدینی آکلا شیلیر .

تورکلرک داهای اسلامیتدن اول وجوده کتیر مش اولدقاری ادبیاته عمومی بر نظرله باقارسه ق ، بونک قومی و ابتدائی بر ادبیات ماهیتی حائز اولدیغنه در حال حکم ایدیه بیلیرزه . بزم کوره بیلدی کمز مؤخر دورلرده «اوزان» له «شامان» یعنی شاعرله روحانی بر برندن آیریلشدی : فقط بو آیریله او و تدر نسبه داهای بک یکی اولدینی جهتله هر ایکسی ده

[۱] غرونارک «تورکستان و تبت» ص ۱۳۳ - ۱۳۴ «ندن نقلاً» «تورک ادبیاتک منشأی» ص ۵۵ - ۵۶ ؛ ضیا کوک آلپ ، اسکی تورکلرده دین ، ص ۴۷۱

اسکی مشترک دورلرک ایزلرینی حالاطاشیورلردی [۱]. فی الحقیقه یالکز ادبیاتده دکل، تورکلرک اسلامیتدن اولکی بوتون مؤسسهرلرنده بو «قومی شخصیت»ک، موجودیتنی کوربیوروز. لسان، دین، ادبیات، اخلاق و عادات بو دورده تامامیله بو قومک روحنی، شخصیتنی کوستره بیله چک بر شکلده، یعنی هر تورلواجنی تأثیرلردن اعظمی درجهده اوزاقدی. چین، هند، ایران مدینتلیری بعض ساحه لرده کی تورکلر آراسنده نفوذاجراسنه باشلامش اولقله برابر، بو حوالو عمومیتله چوق «قومی» و «سطحی» قالمش، مرکزدن محیطه یعنی کزیده لردن خلق کتله سنه کچه مدینکی ایچون جمیت اوزرنده حقیقی و انقلابکار برتأثیر یاباماشدی. مثلاً لسان، یابانچی لنتلردن دکلسه بیله یابانچی قاعده لر و مفهوملردن اعظمی درجهده اوزاق قالمشدی. ایشته بو دورده ادبیاتده، جمیتک سائر عنصرلریله هم آهنگ اولارق، بوکی یابانچی تأثیرلردن شدتله اوزاق بولونیور، قومک بوتون خصوصیتلرینی اکصیمی برآینه کی صفوته عکس ایتدیریوردی. بو دورده یتیشن شاعرلردن همان هیچ برینک اسمنی بیلمیوروز؛ چونکه بو دورده یتیشن شاعرلر، هیچ بر صورتله، بر بردن آیری بر شخصیته مالک اولمازلردی؛ هپسی عینی اجتماعی شرطلر ائنده یاشیورلر، عینی محیطلره منسوب بولونیورلر، هپسی ده عینی قومک مشترک برطاقم دو یغولرینه، معشری حسلرینه ترجمان اولورلردی. ایشته اجتماعی ایش بولونمک یوقلفندن دولانی بو دورده «قومک ادبی شخصیت» نی بسیط بر کل حالده کورمکله برابر، مختلف ذوق سوبه لرینه، و بوتخالفلرک نتیجه سی اولان مختلف «فردی شخصیت» لره راست کله میوروز.

محدود، بسیط، ابتدائی اولقله برابر تورکلرک بو ایلك دورده کی ادبی محصوللری بوتون بر قومک روحندن قویور، اونک کدرلرینی، سونجیلرینی صمیمیتله ترنم ایدیور، خاقاندن اک اهمیتسز نفره قدر بوتون فردلر اونفمه لرده کندیسنی دویوبوردی. چین سرحدلرندن باشلایه رق نه ایتسز آسیا بوزقیرلردن اوزایه اوزایه آق دکیز قیلرنده بیله قوت و حشمتله یابیلان بوساده و ابتدائی، لاکن جانلی، صمیمی ادبیات، تورکلک خشین، قهرمان فقط عین زمانده اینجه وده رین روحنی بوتون چیلاقلقبه کوستره بیلیر. تورکلرک حتی بو کونکی خلق ادبیاتنده بو اسکی قومی ادبیاتک بر چوق اساسی عنصرلری حالا بویوک بر قوتله یاشامقده، وصاییمز نسللردن قویوبکلن بو معنوی سس، «اسلام - ایران» مدینتک قاچ عصر در دوام ایدن ده رین تأثیرلرینه رغماً، تورک روحنک اک کیزلی کوشه لرنده کندیسنه بر معکس بولمقده در.

[۱] سیاح «بودلف»، «قیرغیزلرک عبادت رقتنده اوقونمغه مخصوص منظومه لری اولدیغنی سویلیور.

تُورْكُ اَدَبِيَاتِي تَارِيحِي

3 1761 04239 0468

PL
215
K6
1920
v.1